

AZƏRBAYCAN MILLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NƏSİMİ adına DİLÇİLİK INSTITUTU

*Toplu Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında
Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən
rəsmi qeydiyyatata alınmışdır*

TƏDQIQLƏR

2

Bakı – 2008

**TOPLU AMEA-nın NƏSİMİ adına DİLÇİLİK INSTITUTU ELMI
ŞURASININ QƏRARI ilə 1998-ci ildən NƏŞR OLUNUR**

BAŞ REDAKTOR:

filologiya elmləri doktoru **Məhəbbət MIRZƏLİYEVƏ**

BAŞ REDAKTORUN MÜAVİNİ:

filologiya elmləri doktoru **Kamilə VƏLİYEVƏ**

MƏSUL KATİB:

filologiya elmləri namizədi **Elnarə ƏLƏKBƏROVA**

REDAKSIYA ÜZVLƏRİ:

filologiya elmləri doktoru, professor **Aydın ƏLƏKBƏROV**

filologiya elmləri doktoru, professor **Sevil MEHDIYEVƏ**

filologiya elmləri doktoru, professor **Nadir MƏMMƏDLİ**

filologiya elmləri doktoru **Roza EYVAZOVA**

filologiya elmləri doktoru **Sayal SADIQOVA**

filologiya elmləri namizədi **Etibar İNANC**

filologiya elmləri namizədi **Kübra QULİYEVƏ**

filologiya elmləri namizədi **Aytəkin ƏLƏKBƏROVA**

filologiya elmləri namizədi **Məhəbbət ƏSƏDOVA**

ISBN – 5 – 8066 – 0933 – 2

4602000000 – 670

2006 Qrifli nəşr

655(07) - 2005

ÜNVAN: H.Cavid prospekti, 31, 5-ci mərtəbə, Dilçilik Institutu

www.library.net E-mail: **kamileveli@lan.ab.az**

E-mail: **mahabbat-mirzaliyeva@rambler.ru**

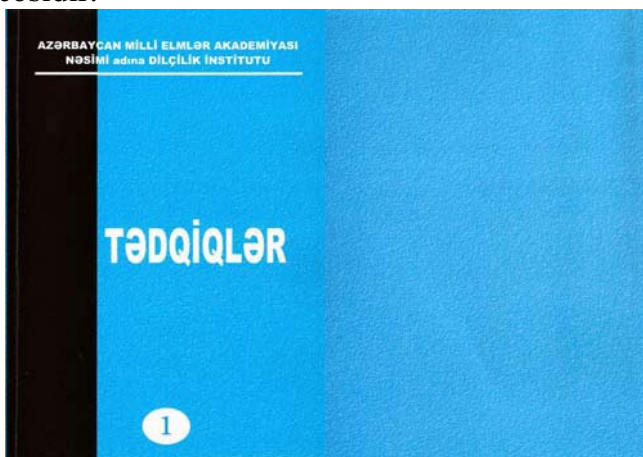
2008-Cİ İLİN YUBİLƏYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

MƏHƏBBƏT MIRZƏLİYEVƏ
filologiya elmləri doktoru

ŞƏRƏF VƏ LƏYAQƏTLƏ YAŞANAN ÖMÜRLƏR

10 il əvvəl ilk sayını böyük həyəcanla Azərbaycan dilçilərinin mühakiməsinə təqdim etdiyimiz «Tədqiqlər» artıq elmi ictimaiyyətimizin həsn-rəğbətini qazanmış nüfuzlu dərgilərdən birinə çevrilmişdir. Bu bizi sevindirməyə bilməz. Çünki toplunun aldığı bu qiymət əslində bizim – redaksiya heyətinin ağır və gərgin əməyinin nəticəsidir.

Biz Azərbaycanın görkəmli dilçilərindən tutmuş elmə məhəbbətlə qədəm basan istedadlı gənclərə, qeyri-dilçilərdən ta əcnəbi dilçilərə qədər – hər bir söz sahibinin elmi fikir və düşüncələrini, orijinal mülahizələrini oxuculara təqdim etməklə əslində Azərbaycan dilçiliyində gedən proseslərin, müxtəlif istiqamətli araşdırmaların izlənilməsinə, elmi axtarışlar yolunu seçən gənc dilçilərin tanınmasına şərait yaradır, oxucularımızı Azərbaycan dilçiliyinin zirvəsində duran görkəmli alimlərimizlə toplumumuzun səhifələrində görüşdürməkdən, beynəlxalq elmi məclislərdə elmini ləyaqətlə təmsil edən dilçilərimizdən söz açmaqdan qürur duyuruq.

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

Biz Azərbaycan elmində öz imzaları olan neçə-neçə dəyərli fikir sahibinə «Tədqiqlər»in xüsusi saylarını həsr etməklə bu nurlu simalara sayğı və məhəbbətimizi bildirmək, dünyasını dəyişmiş unudulmaz şəxsiyyətlərin müqəddəs ruqları qarşısında borclu oldumuzu nümayiş etdirmək istəmişik. Çünki hər birimizin həyatında bu və ya digər dərəcədə rol oynamış bu insanları, ömürlərinin zərrələri ilə tale yolumuzu nurlandıran əziz müəllimlərimizi unutmağa sadəcə haqqımızın olmadığını yaxşı başa düşürük. «Tədqiqlər»in yubiley sayında da bu hörmət və ehtiramı **«2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ»** ilə Sizə çatdırmaq istədik.

Həyat elə gətirib ki, haqqında yazılar verilən bu yubilyarların hər biri ilə bağlı mənim də yaddaşımda yer alan, qəlbimi titrədən isti, kövrək xatirələrim var. Bu xatirələrimi Sizinlə bölüşmək istəyirəm.

- **HEYDƏR ƏLİYEV** – O mənim üçün Azərbaycanı bütün varlığı ilə sevən, Vətəninə, xalqına təmənnasız xidmətin mücəssməsinə çevrilən, xalqın dilinə, tarixinə, ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənətinə dərinləndən bələd olan, dünya siyasətində əvəzedilməz yeri olan dahi dövlət başçısıdır.

Hələ XX əsrin 70-ci illərində onun Azərbaycanı zəfərdən-zəfərə aparən işıqlı ideyaları biz gənclərin də yolunu nurlandırır, bizə ruh verirdi. Onu böyüklü-küçüklü bütün sadə zəhmət adamları – fəhlələr, kəndlilər, ziyalılar, tələbələr – bir sözlə halal əməyi ilə Azərbaycana xidmət edən hər kəs sevir və onunla fəxr edirdi. Elə bu ümumxalq məhəbbətindən doğan hisslər o dövrdə - 1982-ci ildə mənim də qəlbimdə misralanıb «Hünər oğlu» adlı şeirə döndü:

*Gözünə qəlbinin nuru süzülər,
İllərə eşqini, ömrünü çilər.
Vətənçin yandıqı bütün anları
Xoşbəxt bir həyatın mənası bilər*

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

*Babalar, nənələr «Aləmdir» deyər,
Atalar, analar «Balamdır» deyər.
El-oba vüqarlı dağa bənzədib,
«Arxamdır, alınmaz qalamdır» deyər.*

*Könlü bu torpağa, bu elə bağlı,
Ömrü yaz müjdəli səhərə bağlı.
Bu Fərhad qüdrətli hünər oğlunun
Hər günü, hər anı zəfərə bağlı.*

*Gözünə qəlbinin nuru süzülər,
İllərə eşqini, ömrünü çilər.
Vətənçin yandığı bütün anları
Xoşbəxt bir həyatın mənası bilər.*

Fədakar və təmənnasız xidməti ilə xalqının sevimlisi olan Heydər Əliyev 1982-ci ilin sonunda Moskvaya təntənə ilə yola salınanda(o, *SSRI Nazirlər Sovetinin sədrinin birinci müavini vəzifəsinə təyin olunmuşdu*) çoxları kimi mən də həm sevinir, həm

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

də kədərlənirdim. Çünki ən yüksək zirvələri fəth etmək qüdrətinə malik bir insanın layiq olduğu zirvəyə ucalmağı nə qədər sevindirici idisə, rəhbəri olduğu respublikanı tərk etməsi bir o qədər kədərli idi. Bir ara sanki Azərbaycan yetim – başsız qaldı...

Mən 1982-ci ilin sonunda Heydər Əliyevlə bağlı düşündüklərimi və yeni il təbrikimi Azərbaycan dilində yazdığım məktubla Moskvaya - ona ünvanladım. Yuxarıdakı şeir də həmin məktubda yer tutmuşdu.

Mən Heydər Əliyevin Azərbaycan dilinə, Azərbaycan dilçiliyinə, eləcə də Azərbaycan dilçilərinə diqqət və qayğısını (dilçilik sahəsində ilk dəfə Azərbaycan Dövlət Mükafatlarının verilməsini, Azərbaycan dilinə 1978-ci ildə dövlət dili statusu qazandırılmasını) yüksək dəyərləndirdiyimdən, onun ana dilimizin cazibadarlığını nümayiş etdirən nitqlərinə məftun olduğumdan belə bir addım atmağa cürət etmişdim. Kremlin tarixində, bəlkə də ilk dəfə idi ki, hökumət rəhbərinə Azərbaycan dilində (qeyri-rusca) məktub ünvanlanırdı...

Sonralar tale elə gətirdi ki, 1993-cü ildə uçurum qarşısında duran müstəqil Azərbaycanı böyük fəlakətdən qurtaran bu dahi İNSANın yanında – Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Aparatında işləməli oldum və onu bir sıra məqamlarda yaxından müşahidə etdim.

...Ölməz Cavidin qəbirüstü abidəsi ilə bağlı keçirilən müsabiqəyə təqdim olunan işlərlə yaxından tanış olub, onların hər biri haqqında öz dəyərli və professional fikirlərini söyləyən bu müdrik insanı yaxından izləmək, onun layihələrlə bağlı kamil bir mütəxəssis kimi müəlliflərə söylədiyi rəy və iradları dinləmək mənim üçün ən xoşbəxt, ən unudulmaz anlar idi...

...Hər il 8 mart ərəfəsində(*ən gərgin iş rejimi şəraitində belə*) Prezident Aparatında çalışan qadınları Beynəlxalq Qadınlar günü münasibətilə təbrik etməsi, onların qayğı və düşüncələrini

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

öyrənməsi də Heydər Əliyevin diqqətçilliyi və sadəliyini göstərirdi. Son dəfə mən onu yaxından 1996-cı il martın 7-də (*bir gün əvvəl mən doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdim*) biz qadınları təbrik edərkən gördüm. Həmin gün bir də ona görə unudulmazdır ki, Prezident Aparatının qadınları adından mən çıxış etdim, cənab Prezidentə təşəkkür və minnətdarlıq bildirərək qarşıdan gələn Novruz bayramı münasibəti ilə onu ürəkdən təbrik etdim, ona cansağlığı, uzun ömür arzuladım...

Bəli, **HEYDƏR ƏLİYEV** dahi **INSAN**, böyük **SIYASI XADIM**, əvəzedilməz **DÖVLƏT RƏHBƏRİ**, öz ucalığını xalqının, torpağının, tarixinin, dilinin, mədəniyyətinin yüksəlişində görən, ölkəsinin dünya miqyasında tanınması və şöhrətlənməsi, düşməni diz çökdürmək qüdrətinə malik olması naminə əzmlə mübarizə aparan **PREZIDENT** kimi ömrü sürdü və doğma Azərbaycan xalqının **YMUMMILLI LİDERİNƏ** çevrilib əbədləşdi.

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

- **AZAD MIRZƏCANZADƏ** – Azərbaycan elminin fətholunmaz zirvələrindən biridir.

«Tədqiqələr»in ilk sayı məhz Azad müəllimin 70 illiyinə həsr olunmuşdu. Azərbaycan elmini hər cür təcavüzdən qorumaq onun müqəddəs amalı idi. Bu yolda hədə-qorxulara, təzyiqlərə də məruz qaldı, lakin əyilmədi. Elmlə alver edənlərə qarşı barışmaz oldu və bizə – sədri olduğu AAK-ın işçilərinə də bunu tövsiyə etdi. Mən doktorluq diplomumda məhz akademik Azad Mirzəcanzadənin imzası olduğu, belə bir düha ilə çiyin-çiyinə işlədiyim, onun bilik və elm dünyasından xırda zərrelər də olsa, əldə edə bildiyim üçün taleyimə minnətdaram.

Onun haqqında düşünəndə həmişə S.Vurğunun bu hikmətli misralarını xatırlayıram: *«Böyük təbiətlər yaranır az-az, hər yerdə, hər zaman inci tapılmaz»*.

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

• **MİR CƏLAL** – Orta məktəb illərindən yumoristik hekayələri ilə qəbimə yol açan sevimli yazıçımızın Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olarkən tədris ilinin ilk günündə bizi salamlayan ilk müəllimimiz olacağını ağılıma belə gətirməzdim.

«Ədəbiyyatşünaslığın əsaslarını» tədris edən Mir Cəlal müəllim hər birimizə müəyyən mövzuda kurs işi yazmağı tapşırırmışdı. Mən Pavlenkonun «Çöl günəşi» əsərini ədəbiyyatşünaslıq baxımından təhlil etməli idim. Kurs işini yazıb müdafiə edərkən çıxışımdan razı qalan Mir Cəlal müəllim dəftərimə baxdı və xəttimi görüb bəyənərək, «nə gözəl müncüq kimi düzmüsən» dedi. Qəribədir ki, həmin fəndən imtahan verəndə də o bunu yadına salaraq dedi: «Qızım, gözəl xəttin var, bəlkə sən kafedrama laborant gə-

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

ləsən». Mən bu sözləri ona, eləcə də həmin dövrün ziyalılarına məxsus olan ürək böyüklüyünün, tələbənin istedad və qabiliyyətini görüb qiymətləndirmək bacarığının ifadəsi kimi qəbul etdim.

Mir Cəlal müəllimin asta və təmkinli yerışı, aram və şirin mühazirələrini bu gün də unuda bilmirəm. O hər bir tələbədən səlis və rəvan danışmağı, istər yazıda, istərsə də şifahi nitqdə Azərbaycan dilinin gözəlliklərini qorumaqla fikirlərini sadə və aydın ifadə etməyi tələb edərdi. Bu tələblərə əməl etməyənləri şirin dillə danlar və zarafatyana «Adam dilində danış, başa düşək» deyərdi. Tələbəlik illərimdən boylan Mir Cəlal müəllimlə son dəfə mən aspirant olanda təsadüfən Akademiya şəhərciyinin yaxınlığındakı troleybus dayanacağında rastlaşıb görüşdüm və biz xeyli söhbət etdik. Yenə də duzlu zarafatından qalmırdı...

...Artıq 100 illik yubileyi keçirilən müəllimimi mən bu gün yenə də canlı bilir və onu xoş xatirələrlə anıram.

• **VAQIF ASLANOV** – Azərbaycan dilinin tarixinin tədqiqində bu gün də yeri görünən, lakin sağlığında əsl qiymətini ala bilməyən əvəzedilməz ALIMlərimizdəndir. Tələbkarlığı və ciddiliyi ilə məndə bəzən qorxu yaratsa da, onun mənim ELMİ RƏHBƏRİM olması ilə fəxr edirəm. 9-10 dil bilən mahir TƏRCÜMƏÇİ, Azərbaycanın hüduqlarından kənarda da yaxşı tanınan görkəmli şərqşünas-türkoloq bu dünyadan vaxtsız köçsə də, nəşri davam etdirilən dəyərli əsərlərində, həmkarlarının, tələbələrini, yetirmələrinin xatirələrində, bir də kövrək misralı «*Təbrizim*» kimi şeirlərində bu gün də yaşayır. Şair demişkən: «**Ölüm sevinməsin qoy!**»

TƏBRİZİM

*Bakı qəlbimdirsə, varlığımıdursa,
Sən mənim gözümsən, gözüüm, Təbrizim.
Gəlmişəm ki, öpüb torpağını mən
Doyunca qoynunda gəzim, Təbrizim.*

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

*İlk gündən hüsnünə olmuşam heyran,
Canım İsmail tək yolunda qurban,
Sabah qılıncını çəkəndə hicran,
Necə ayrılığa dözümlər, Təbrizim?!*

*Bədəndə qanımsan, damarımsan sən,
Yazım, küzümlər, qışımlar, baharımsan sən,
Namusum, qeyrətim, vüqarımsan sən,
Sən mənim özümsən, özüm, Təbrizim.*

*Südünlə böyüdü Xətib və Qətran
Məni sən ilhama gətirdin inan.
Dillərdə dastansan həm verdi-zəban,
Şərim, nəğməmlər, sazımlar, sözümlər, Təbrizim.*

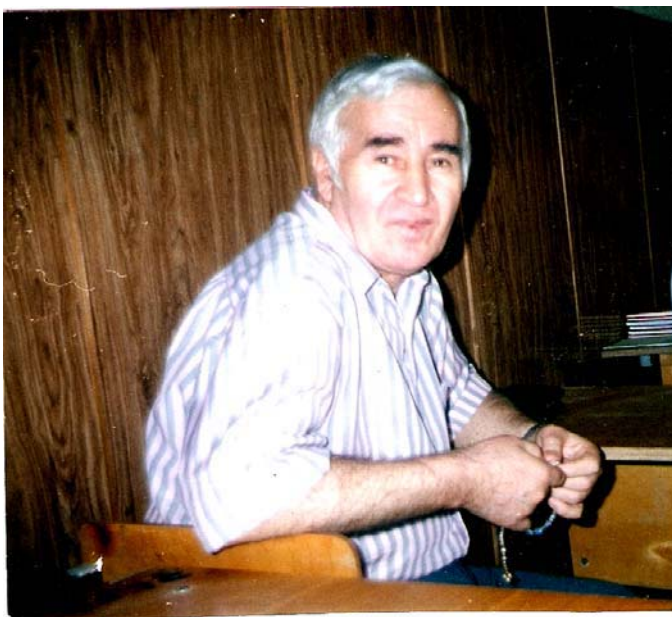
*Dilim gəlmir deyim uzaqdan gəldim,
Bakıdan, Gəncədən, Qazaxdan gəldim,
Sən Haqq məskənisən, mən Haqdan gəldim
Bu sirri də, necə çözümlər, Təbrizim.
(Qoy Allahım məni ilhamlandırınsın,*

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

Vəsfini oğlun tək yazım, Təbrizim...)

• **SAMƏT ƏLİZADƏ** - «Türk dilləri frazeologiyasının nəzəri problemləri» əsərimi mən 1996-cı ildə doktorluq dissertasiyası kimi müdafiə edərkən sevimli müəllimim – görkəmli türkoloq əməkdar elm xadimi, professor **Samət ƏLİZADƏ** mənim birinci rəsmi opponentim oldu. Bu mənim öz arzum idi. Çünki hələ tələbəlik illərindən şəxsiyyətləri qarşısında baş əydiyim əziz müəllimlərdən biri də alicənablığı, təvazökarlığı, sadəliyi, sanbalı və yüksək mədəniyyəti ilə biz tələbələrin dərin məhəbbətini qazanan **SAMƏT MÜƏLLİM** idi.

Mən Samət Əlizadəni o vaxtdan böyük hərflərlə yazılan MÜƏLLİM, ALIM, INSAN, ZİYALI kimi tanıyır və ona pərəstiş edirdim.

Mən unudulmaz müəllimim Samət Əlizadənin 70 illik yubileyi münasibəti ilə «Tədqiqlər»in yubiley sayında ona da xüsusi

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

yer ayırmağı və onun haqqında AMEA-nın müxbir üzvü, əməkdar elm xadimi, sevimli müəllimim profesoar Tofiq Hacıyevin ürək sözlərini təqdim etməyi özümə borc bilirəm.

Samət Əlizadənin - bu nurlu İNSANın müqəddəs ruhu qarşısında ehtiramla baş əyirəm.

• **MÜSEYİB MƏMMƏDOV** – Instituta qədəm basdığım ilk gündən tanıdığım, ünsiyyətdə olduğum insanlardan idi. 9 il o, institutun partiya təşkilatının katibi, mən isə komsomol təşkilatının katibi kimi fəaliyyət göstərmişik.

1972-ci ildən 2008-ci ilin iyulunadək institutun elmi və ictimai həyatında birlikdə çalışdığımızdan bir-birimizə qarşılıqlı hörmət və ehtiramımız var idi. Xasiyyətindəki həlimlik, mülayimlik onu kollektivə sevdirmişdi. Xeyirxah idi. Lakin bəzən onun bu xeyirxahlığından sui-istifadə edənlərin ucbatından arzuolunmaz vəziyyətə salınırdı. Bunu sonralar özü də başa düşürdü...

Müseyib müəllim haqqında bu gün keçmiş zamanda danışmaq olduqca ağırdır. 80 illik yubileyi ilə əlaqədar biz «Tədqiqlər»in bu sayında onun da haqqında yazı hazırlamışdıq. Bundan

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

özünün xəbəri yox idi. Çünki «Tədqiqlər» ona sürpriz etmək istəyirdi. Lakin qismət olmadı. Yubileyinə iki ay qalmış dünyasını dəyişdi. Allah rəhmət eləsin!..

• **RƏHİLƏ MƏHƏRRƏMOVA** - Azərbaycan dilçiliyinin beşiyi başında duran bu fədakar qadın-alimlə ünsiyyətdə olmaq, onunla bir kollektivdə çalışmaq gündən-günə cavanlaşmaq, yeni-yeni elmi uğurlara doğru inamla addımlamaq deməkdir.

Prof.Rəhilə xanımla ilk görüşümü xatırlayıram: sənədlərimi aspiranturaya təqdim etmişdim və şöbələr üzrə ilkin bölgü ilə əlaqədar mənə Elmi Şuranın iclasına çağırmışdılar. Dəhlizdə həyəcanla iclasın başlanmasını gözləyirdim. Birdən «Ay ağ paltolu qız, bir bura gəl» deyə qarşıdakı otaqdan mənə müraciət edildi və mən müraciət edən qadının yanına getdim. O mənimlə maraqlandı, harada işlədiyimi, hansı ixtisası istədiyimi soruşdu və bildirdi ki, ərəb əlifbasını bilsəydin, səni dil tarixinə götürərdik.

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

Əslində dil tarixinə mənim də marağım böyük idi. Universitet illərində **Vaqif Aslanov, Samət Əlizadə və Tofiq Hacıyev** kimi nəhəng dil tarixçilərinin(o zaman onlar çox cavan, lakin nüfuzlu idilər) mühazirə və seminarları, xüsusi kursları məndə bu sahəyə xüsusi maraq oyatmışdı. Elə buna görə də Qubada müəllimlik edərkən hər gün axşamlar 1-2 saat əski əlifba ilə məşğul olurdum və aspiranturaya daxil olacağım təqdirdə ərəb dili kursuna gedəcəyimi qərarlaşdırmışdım...

Sonralar bildim ki, mənimlə maraqlanan həmin qadın dil tarixi şöbəsinin müdiri f.e.d.Rəhilə xanım Məhərrəmovadır.

Rəhilə xanım filologiya sahəsində Azərbaycanın ilk elmlər namizədidir. Azərbaycan dilinin tarixi ilə bağlı biri-birindən maraqlı elmi araşdırmalar, sanballı elmi monoqrafiyalar müəllifi kimi o, elmi ictimaiyyətə yaxşı tanışdır. O, elmi kadrların hazırlanmasında da istər elmi rəhbər, istərsə də müəllim kimi bu günə kimi fəal iştirak etmiş və edir. Rəhilə xanımın Azərbaycan elminin inkişafında misilsiz xidmətləri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən yüksək qiymətləndirildiyi üçün o, ən xoşbəxt alimlərimizdəndir. Bir neçə il bundan əvvəl «Şöhrət ordeni» ilə təltif edilmiş Azərbaycan dilçiliyinin bu canlı tarixi «TƏDQIQLƏR»imizin nəşrə təqdim olunması ərəfəsində Prezident Təqaüdünə layiq görüldü. Bu bizi ürəkdən sevindirir.

Rəhilə xanım bir də ona görə xoşbəxtdir ki, onun saysız-hesabsız yetirmələri arasında öz doğma qızı – Azərbaycan dilçiliyində Rəhilə xanımın layiqli davamçısı olan filologiya elmləri doktoru, professor Sevinc Məhərrəmovada vardır.

Əziz Rəhilə xanım! Hər kəsə – xüsusən də qadınlara və gənclərə örnək olası həyatsevərliyiniz, nikbinliyiniz qoy bundan sonra da Sizi tərk etməsin və Sizi 100 illik yubileyinizə qovuşdursun. Ulu Tanrıdan Sizə cansağlığı, cansağlığı və yenə də cansağlığı diləyirəm!

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

• **RAZİYƏ** – Məşhur yazıçılardan birinin söylədiyi kimi, biz həyatda bütün qazandıqlarımız üçün kitablara borcluyuq. Məncə, bu, zamanın bizə sübut etdiyi ən böyük həqiqətdir. Lakin informasiya axınının gücləndiyi və sürətləndiyi, informasiya texnologiyalarının geniş vüsət aldığı, kompüter və internetin həyatımızın ayrılmaz parçasına çevrildiyi bir dövrdə, təəssüf ki, bu həqiqət qəbul edilmir və insanlar, xüsusilə gənc nəsil kitabdan uzaq düşür.

Raziyə xanım 80 illik ömrünün 50 ilini elm dünyasının mənəvi sərvəti olan kitablarımızın qorunmasına sərf etmişdir. Qətiyyəti və prinsipiallığı çoxlarını narazı salsa da, o bu mövqeyindən geri çəkilməmiş, gələcək nəsillərə çatdırılmalı bu elm xəzinəsinin keşiyində ləyaqətlə durmuşdur. Peşəsini ürəkdən sevən, işinə məsuliyyətlə yanaşan, sənətinə hörmət və rəğbət oyatmağı

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

bacaran Raziyə xanım üçün onun oxucularının minnətdarlıq duyğuları, ehtiramı böyük mükafatdır. Lakin toplumumuzun nəşrə hazırlandığı zaman aldığımız xoş bir xəbər, sözsüz ki, halal əməyinin layiqli qiymətini alan Raziyə xanım üçün yubileyqabağı ən böyük ərmağan oldu: Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə Raziyə Axundova «Əməkdar mədəniyyət işçisi» fəxri adına layiq görüldü.

Bu münasibətlə öz zərif çiyinlərində bu ağır yükü şərəflə daşıyan əziz yubilyarımız Raziyə xanımı ürəkdən təbrik edir və ona cansağlığı arzulayıram. Tanrı Sizi qorusun!

• **SEFİ BEHBUDOV** - Sefi müəllim institutun veteranları sırasında adı hörmətlə çəkilən alimlərimizdənəndir. O öz zəhməti sayəsində Azərbaycan dialektologiyasının sayılıb-seçilən nümayəndələrindən biri olmuşdur. Akademik M.Ş.Şirəliyev məktəbinin layiqli yetirməsi olan Sefi müəllim mərhum professor Musa İslamovla birlikdə dialektologiya şöbəsinin formalaşması və məhsuldarlığı üçün əlindən gələni əsirgəməmiş, şöbənin hər bir əsərinin işıq üzü görməsində müstəsna xidmət göstərmişdir. Dəmir intizamı, fədakar əməyi ilə seçilən Sefi müəllimi 75 illik yubileyi münasibəti ilə ürəkdən təbrik edir, yeni yaradıcılıq uğurları naminə ona möhkəm cansağlığı arzulayıram!

• **KAMIL VAHABOV** - Institutumuzun ümumi işlər üzrə direktor müavini. Kollektivin hüsn-rəğbətini qazanmış Kamil müəllimə ömrünün bu müdriklik çağında möhkəm cansağlığı, işində yorulmazlıq arzu edirik. Qoy ömrünüzün qalan illəri ürəyinizin istəyincə olsun!

• **QÜDRƏT CƏFƏROV** - Institutumuzun elmi həyatında xüsusi yeri olan Qüdrət Cəfərovun adını hələ tələbəlik il-

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

lərində eşitmişdim. Rus ədəbiyyatından dərs deyən xanım-xatın müəllimimiz unudulmaz Xədicə xanım Ağalarova tələbəsi - gənc aspirant Qüdrət Cəfərovun «İqor polku dastanı»nı tərcümə etməsindən fəxrlə danışardı...

...Elmlər Akademiyasının aspiranturasına qəbul olunarkən Dilçilik Institutunda ilk qarşılaşdığım əməkdaşlardan biri Qüdrət müəllim oldu. O, institut ilk komsomol təşkilatının katibi idi. 1972-ci ilin sentyabrında keçirilən hesabat yığıncağında ilk komsomol təşkilatının yeni tərkibi seçildi və Ziyafət Nuriyeva katib, mən isə müavin oldum. Qüdrət müəllimlə tanışlığımız məhz həmin iclasda oldu.

Qüdrət müəllim, savadına, elminə, obyektivliyinə və prinsipiallığına hörmət etdiyim alimlərimizdənəndir. Moskva məktəbindən, Rusiya elmi mühitindən bəhrələnmiş Qüdrət müəllimin elmlər doktoru olmağa mənəvi haqqı var. Təəssüf ki, təbiətindəki qəribəliklər onu layiq olduğu zirvədən uzaq salmışdır. Bunu bəzən həyatın çətinlikləri, yaşayış tərzinin ağırlığı ilə bağlayanlar da olur. Halbuki elmin zirvələrinə uzanan yolların keşməkeşli, ağır, dolanbac olması danılmaz həqiqətdir. Mən istərdim ki, Qüdrət

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

REDAKTOR SÖZÜ

müəllim cəfakəşliyi və fədakarlığı ilə, gec də olsa, öz layiqli elmi zirvəsinə ucalsın. Bu yolda ona cəsarət və qətiyyət, əzm və qüdrət, özü-özü ilə mübarizədə qələbə arzulayıram.

• **«TƏDQIQLƏR»** - Bəli, bu il «Tədqıqlər»in yubileyidir. 10 illik hesabat ilinə yekun vururuq. Bu hesabat ilində keçilən yola nəzər saldıqda «Tədqıqlər»in səhifələrində yer almış ciddi, sanballı elmi məqalələrlə yanaşı, zəif, səriştəsiz yazıların da olması bizim, xüsusilə də baş redaktor kimi şəxsən mənim nöqsanımdır.

Elmdə və təhsildə hər hansı güzəşt hər bir Azərbaycan vətəndaşının, bütünlükdə isə Azərbaycan xalqının mədəniyyətinə vurulan ağır zərbə, yumşaq desək, özümüzün özümüzə xəyanəti, bir qədər dəqiq söyləsək, düşmənin xidmət deməkdir. Buna görə də, mənim fikrimcə, **Azərbaycan elmində və təhsilində heç bir güzəştə yol verilməməlidir.**

Sözsüz ki, yeni 10 illiyə qədəm basan **«TƏDQIQLƏR»**imiz Azərbaycan dilçiliyinin layiqli təbliğatçısı olacaq, ən qiymətli və dəyərli elmi məqalələrin elmi ictimaiyyətə çatdırılmasına, istedad və qabiliyyətləri ilə seçilən gənc tədqiqatçıların elmdə layiqli yer qazanmasına, sanballı monoqrafiyaların təqdimatına, beynəlxalq elmi məclislərdə qazanılan uğurlardan söz açmağa çalışacaqdır. Bu yolda əməyi olan hər kəsə – redaksiya üzvlərinə, eləcə də müəlliflərə uğurlar arzulayır, hər bir oxucumuzu **«TƏDQIQLƏR»**in təəssübkeşi olmağa səsləyirik.

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

HEYDƏR ƏLİYEV - 85

MƏSUD MAHMUDOV

AMEA Nəsimi adına Dilçilik Institutunun
elmi işlər üzrə direktor müavini, filologiya
elmləri doktoru, professor

HEYDƏR ƏLİYEV DİLİNİN ÖZÜNƏMƏXSUSLUĞU

Hər bir xalqın özünəməxsusluğunu müəyyən edən başlıca ünsürlərdən biri onun dilidir. XX əsrdə xalqımızın bu sahədə əldə etdiyi uğurları təqdirə layiqdir. Biz fəxr edirik ki, müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlət dili olan Azərbaycan dili son bir əsrlik dövr ərzində böyük inkişaf yolu keçərək lüğət tərkibini zənginləşdirmiş, qrammatik quruluşunu cilalamış və dünya dilləri içərisində öz layiqli yerini tutmuşdur.

HEYDƏR ƏLİYEV

Mürəkkəb bir sistem olan dil hər hansı bir konkret fərdin nitqində reallaşır. Dil sisteminin nitqdə təzahürü bir çox obyektiv və subyektiv amillərlə, qanunauyğunluqlarla tənzimlənir. Hər şeydən əvvəl, nitqin təzahürü prosesi fərdin dili nə dərəcədə bildiyini, onun qrammatik-semantik quruluşuna, leksik zənginliyini, ədəbi tələffüz qaydalarına, orfoqrafiyasına, nitq mədəniyyəti normalarına bələdliyini əyani nümayiş etdirir. Dilin qrammatik cəhətdən mükəmməlliyi, leksik zənginliyi nitqin yüksək səviyyədə olacağına, ədəbi dil normalarına uyğunluğuna, anlaşıqlı olmasına zəmanət vermir. Bu, hər şeydən əvvəl, fərdin nitq prosesində dil vahidlərindən istifadə etmək bacarığından asılıdır. Dil sisteminin dərin qatlarında istifadəsiz qalmış potensial imkanlar hər bir fərd tərəfindən müxtəlif şəkildə «özünəməxsusluqla» aşkarlanır. Fərdin (natiqin) dilin bütün potensial imkanlarından istifadə edə bilməsi üçün bir çox mühüm şərtlər mövcuddur:

— hər şeydən əvvəl, natiq dilin fonetik, leksik, qrammatik, semantik sistemi ilə dərinlən tanış olmalıdır.

— natiq zəngin söz ehtiyatına malik olmalı, folkloru, dilin frazeologiyasını bilməli, bu zəngin xəzinənin potensial imkanlarından yerində və bacarıqla faydalanmalıdır.

— natiq xalqın mədəniyyəti, incəsənəti, ədəbiyyatı, dünyagörüşü, dini, mifik təfəkkürü zəminində fikir yürütməli, nitqini o istiqamətdə qurmağı, dediklərini sübuta yetirməyi bacarmalıdır.

— natiq ünsiyyət dilinin orfoqrafik, üslubi-sintaktik və digər nitq mədəniyyəti normalarına, ədəbi dildə formalaşmış, qəbul edilmiş «nitq qəliblərinə» bələd olmalı, bütün dil normalarına əməl etməlidir.

— natiq nitq prosesində daha çox ana dilinin zəngin potensialına söykənməli, əcnəbi söz və ifadələrdən, frazeologizmlərdən yerli-yersiz istifadədən çəkinməlidir.

Bəzən ana dilində hamının başa düşdüyü, qəbul etdiyi bir sözün yad dildəki sözlə əvəz olunması fərdin nitqinə münasibəti dəyişdirə bilər.

— natiq dilin təkcə qrammatik-frazeoloji imkanları ilə kifayətlənməməli, xalqa doğma və yaxın olan emosional-üslubi vasitə və imkanlardan da səriştəli şəkildə bəhrələnməlidir.

Bütün bu sadalanan xüsusiyyətlər kamil natiq olan Heydər Əliyevin nitq və çıxışlarında qabarıq şəkildə əks olunmuşdur. Lakin, qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyev nitqi təkcə bu sadalananlarla məhdudlaşmır. Yuxarıda göstərilənlər ümumi səciyyə daşıyır. Heydər Əliyev konkret məqamlarda, lazım gəldikdə çıxış və nitqlərini yeni-yeni ideyalar, imkanlar, şəxsi improvizasiya, intonasianın dəyişməsi və bir çox başqa ekstralinqvistik amillər hesabına zənginləşdirirdi.

Məlum olduğu kimi, ayrı-ayrı fərdlərin dili bütövlükdə Azərbaycan dili deməkdir. Görkəmli yazıçı və şairlər isə öz əsərləri ilə bütöv bir dövrün dil xüsusiyyətlərini təmsil etmiş olurlar. Bu məsələ ilə bağlı akademik A.Axundov yazır: «Doğrudan da, XIV

2008 - C İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

HEYDƏD ƏLİYEV - 85

əsrin Azərbaycan dili bizim üçün Nəsiminin, XVI əsrin dili Füzulinin, XVIII əsrin dili Vidadı və Vaqifin, XIX əsrin dili M.F.Axundovun və b. dilidir. Biz həmin dövrlərdəki ədəbi dilimizə qiymət verərkən, onun vəziyyətini izah edərkən əsaslandığımız mənbə, hər şeydən əvvəl, o dövrlərdə yaşayıb-yaradan yazıçıların əsərlərinin dili olur. Deməli, bədii əsərlərin dili yalnız bu və ya digər bir əsərin sadəcə ifadə tərzidir, eyni zamanda nəsillərin nəsillərə yadigarıdır».

Təbii ki, nəsillərdən nəsillərə yadigar qalan, dilimizi təmsil edən təkcə ayrı-ayrı yazıçılar və bədii əsərlərin dili deyildir. Azərbaycan dilinin yaşaması, inkişafı, formalaşması, çiçəklənməsi və yeni-yeni məna zənginlikləri kəsb etməsində yazıçılarla yanaşı bir çox görkəmli elm və mədəniyyət xadimlərinin, jurnalist və nəşriyyat işçilərinin, dövlət rəhbərlərinin də xidmətləri az olmamışdır. Bu baxımdan görkəmli ictimai və siyasi xadim, Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin nitqləri, xalq qarşısında çıxışları, söhbətləri müasir Azərbaycan ədəbi dilinin kamil nümunəsi kimi səciyyələndirilə bilər. Mübahiləsiz demək olar ki, Azərbaycan ədəbi dilinin bir çox potensial imkanlarının, üslubi xüsusiyyətlərinin təzahürü H.Əliyevin nitqlərində öz parlaq əksini tapmışdır.

Heydər Əliyevin nitqlərində nəzərə çarpan başlıca cəhət onun özünəməxsus, təkrarsız üslubudur. Bu, sözün əsl mənasında, Heydər Əliyev üslubudur. Müşahidələr göstərir ki, bu dahi insanın nitqlərinə təkcə rəsmi üslub nümunəsi kimi baxmaq olmaz. Bu nitqlərdə rəsmi, elmi, bədii publisist üslubi çalarlar bir vəhdət şəklinə özünü göstərir.

Heydər Əliyevin nitqlərində ikinci, ən çox nəzəri cəlb edən xüsusiyyət dəqiqlik, ardıcılıq məntiqilik, sabitlik və təmkinlilikdir. Bu xüsusiyyətlər birlikdə nitqə bir müdriklik, dahiyanəlik verir, onu dinləyəni inandırır, xalqın etibarını qazanır. Heydər Əliyevin

nitqlərini təkcə lingvistik baxımdan şərh etmək qeyri-mümkündür. Bu nitqlərin fəlsəfi, psixoloji, siyasi-ictimai, mənəvi, məntiqi və s. baxımdan da araşdırılması onların əsl təbiətini açmaq imkanı yaradır.

Heydər Əliyevin nitqlərinin daha mühüm bir cəhəti onların şifahi danışığı və yazılı nitqin qovuşuğunda olmasıdır. Bu da onların aydın, rəvan, axıcı, sadə şəkildə ifadəsi üçün imkan yaradır. Nəhayət, görkəmli şəxsiyyət, böyük natiq Heydər Əliyevin nitqlərində nəzər-diqqəti cəlb edən ən mühüm xüsusiyyətlərdən biri və bəlkə də, ən vacibi xəlqilik, xalqa bağlılıq, xalq ruhundan və mənəviyyatından qidalanmasıdır.

Heydər Əliyevin nitqlərinin özünəməxsusluğu morfoloji-sintaktik vasitələrdən istifadə prosesində daha aydın müşahidə olunur.

Bu nitqlərdə bəzən müəyyən bir fikir həm keçmiş, həm gələcək, həm də indiki zamanla ifadə olunur. Bu da daha çox hökm, qətilik, intensivlik, təkidlilik bildirməyə xidmət edir:

— *Mən özümü o hisslərin səviyyəsinə heç vaxt salmamışam və salmayacağam;*

— *Mən sadəcə bir vətəndaş kimi də heç vaxt heç kəslə ədavət aparmaq, qisas almaq, yaxud da ki, kiməsə pislik etmək istəməmişəm və istəməyəcəyəm;*

— *Mən dəfələrlə demişəm və deyirəm: Respublikamız, xalqımız ağır vəziyyətdədir;*

— *Demişəm və indi də deyirəm: Həyatımın bundan sonrakı hissəsini xalqa bağışlamışam.*

Heydər Əliyevin nitqində şifahi danışığı, radio-televiziya dili üçün səciyyəvi olan *-ıb, -ib, -ub, -üb* zaman şəkilçiləri geniş işlənir:

— *Hadisələr dəhşətlidir, qan tökülüb, cinayət edilib;*

— *Iyun ayının 02-dən indiyədək Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən aparılan hücumlar nəticəsində bir çox kəndlər və yaşayış yerləri əldən gedib, dağıdılıb, yandırılıbdır. Xeyli insan həlak olub,*

çoxları öz yaşayış yerlərini tərk ediblər və hazırda çöllərdə çox ağır vəziyyətdə yaşayırlar.

Danışq dilində *-miş(-miş, -muş, -müş)* nəqli keçmiş zaman forması şəkilçiləri özündən sonra müxtəlif şəkilçilərlə birləşdikdə *-ş* samiti bəzən düşür. Bu proses ədəbi dilə də keçmiş, hazırda bir çox ədəbi-bədii əsərlərdə, qəzet səhifələrində bu şəkildə işlənməkdədir. Heydər Əliyevin nitqində də analoji hal müşahidə olunur:

— *Göstərin görək, hansı ağacı əkmisiniz? Hansı arxa su çəkmisiniz?. Hansı evi tikmisiniz, hansı binanı ucaltmışınız?*

Məlum olduğu kimi *-malı, -məli* şəkilçiləri ilə düzələn vacib şəkli işin icrasının vacibliyini göstərir. Dövlət başçısının proqram səciyyəli nitq və çıxışlarında, müdrik tövsiyə və məsləhətlərində bu forma geniş müşahidə olunur:

— *Odur ki, bu sahədə lazımı tədbirlər görülməli, islahatlar aparılmalı, qanunlar hazırlanıb qəbul edilməlidir;*

— *Qonşu İran İslam Respublikası ilə bizim münasibətlərimiz yaxşılaşdırılmalıdır, inkişaf etdirilməlidir.*

Heydər Əliyevin nitq və çıxışlarında «yəqin ki», «guman edirəm ki», «şübhəsiz ki», «təəssüf ki», «bəlkə də», «ən nəhayət», «deyəсэн», «düzdür» və s. modal sözlərə rast gəlmək mümkündür. Bəzi modal sözlər, məsələn, «guman edirəm ki», «yəqin ki», «şübhəsiz» nitqlərdə daha intensiv, cümlələrin əvvəlində, ortasında və sonunda müşahidə olunur:

— *Güman edirəm ki, Azərbaycan Respublikası demokratik dövlət kimi bütün dövlətlərlə bərabər hüquqlu münasibətlər yaratmalıdır;*

— *Güman edirəm ki, bizim bu ədalətli müharibəmiz nəticə verəcək, gün o gün olacaq ki, Azərbaycan torpaqlarının hamısı azad olacaq, hər bir vətəndaşımız öz evinə, obasına qayıdacaq.*

Heydər Əliyevin çıxış və nitqlərində ədəbi dilin bütün normaları gözlənilir, sintaktik qanunauyğunluqlara ciddi əməl edilir.

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

HEYDƏD ƏLİYEV - 85

Şifahi danışiq dilinə uyğun olaraq, bəzən sadə cümlə konstruksiyalarında, dialoqlarda söz sırasının pozulması müşahidə olunur ki, bu da Heydər Əliyevin nitqini daha sadə, canlı, xəlqi edir:

— nitqə intensivlik, təkidlilik, qətiyyət gətirən sintaktik təkrarlardan geniş istifadə olunur;

— sadə cümlələrə nisbətən mürəkkəb cümlələr daha çox işlənir;

— sual cümlələri həm üslubi məqsədlə(ritorik suallar), həm də suala cavab almaq məqsədi ilə işlənir;

— cümlənin həmcins üzvləri sadalanmaqla fikrin geniş dinləyici auditoriyasına daha təsirli və optimal çatdırılmasına xidmət edən geniş sinonim cərgə yaradılır;

— əmr cümlələrinin işlənmə tezliyi daha böyükdür;

— xitab geniş işlənir;

— tabeli mürəkkəb cümlələr tabesiz mürəkkəb cümlələrdən daha çox işlənir.

Mətn sintaksisi baxımından Heydər Əliyevin nitqini təşkil edən cümlələr arasında sıx məntiqi ardıcılığın olması, mətnin birinci cümləsindəki fikrin sonradan tədricən, pillə-pillə inkişafı və sübutu ilə tamamlanması özünü göstərir.

— Vəsətəli nitqin vasitəsiz nitqdən daha çox işlənməsi Heydər Əliyevin nitqinin səciyyəvi xüsusiyyətlərindəndir.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan dilində cümlə üzvləri dilin öz daxili təbiətindən doğan, əsrlər boyu formalaşmış qanunauyğunluqlara əsaslanan müəyyən prinsiplər üzrə sıralanır. Bu sıralanmalar ədəbi dildə norma kimi təsbit olunmuşdur. Lakin bədii ədəbiyyatda, canlı xalq danışiq dilində, ayrı-ayrı natiqlərin nitqində bəzən müəyyən üslubi çalar, fikrin daha qabarıq ifadəsi və məntiqi vurğunun yeri ilə əlaqədar cümlədə söz sırası pozula bilər. Cümlədə söz sırasının pozulması halları Heydər Əliyevin nitqlərində də müşahidə olunur:

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

HEYDƏD ƏLİYEV - 85

— *Təxminən 35 faizi də həsr olunmuşdu bizim Qarabağda gedən müharibəyə və bununla əlaqədar ordumuzda olan bərbad vəziyyətə, ordunun pis vəziyyətdə olmasına, başqa məsələlərə;*

— *Ayrı-ayrı bandalar var, biri Azərbaycanın o bölgəsində, biri bu bölgəsində.*

Azərbaycan dilində «və» bağlayıcısı olduqca işləkdir və cümlənin həmcins üzvlərini, tabesiz mürəkkəb cümləni təşkil edən sadə cümlələri bir-birinə bağlamağa xidmət edir. Heydər Əliyevin nitqində bəzən cümlə «və» bağlayıcısı ilə başlanır.

Bu, mətndə verilən əsas fikrin davamı təsirini gücləndirmiş olur:

— *Və mən indiyədək bu yol ilə getmişəm;*

— *Və hamı bilsin ki, başqa yol yoxdur.*

Heydər Əliyevin nitqində daha çox diqqəti cəlb edən xüsusiyyətlərdən biri onun leksik-semantik təkrarlardan müxtəlif üslubi məqamlarda bacarıqla istifadə etməsidir:

— *Azərbaycanda da ağıllı bir adam olmadı ki, bunlara desin, ay kişi, sən şairsən, get şairliyini elə, jurnalistəsən, get jurnalistliyini elə, artistsən, get artistliyini et, müğənnisən get mahnını oxu;*

— *Qanunsuzluğa qanunsuzluqla cavab vermək olmaz;*

— *Ədalət həmişə ədalətsizliyə qalib gəlir;*

— *Mən öz iradəmdən - bu isə xalqın iradəsidir, bir namuslu vətəndaş kimi mənim şəxsi iradəmdir - istifadə edərək Azərbaycanın bu vəziyyətdən çıxması üçün son damla qanıma qədər çalışacağam və heç kəs məni qorxuda bilməz.*

Heydər Əliyevin nitqlərində sual cümlələri çox geniş kontekstdə işlənmişdir. Əgər sual cümlələrinin bir qismi müəyyən cavab almaq üçün işlənirsə, böyük bir qismi emosional məqsədlərlə, tərəf-müqabilin hərəkətlərinin anlaşılmaz olduğunu, onun düzgün mövqe seçmədiyini sübuta yetirmək üçün verilir:

2008 - C İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

HEYDƏD ƏLİYEV - 85

— *İndi Sizin nə haqqınız var ki, bu 74 ilin üstündən qara xətt çəkirsiniz? Nə haqqınız var? Hansı xidmətlərinizə görə? Sizin də, Sizin başçınız Elçibəyin də, deyin görək hansı xidmətləri olub? Göstərin görək, hansı ağacı əkmisiniz? Hansı arxa su çəkmisiniz? Hansı evi tikmisiniz, hansı binanı ucaltmışınız?*

— *Onlar bu pulları haradan alırlar? Bunlar qan-tərlə qazanılmış pullardır mı? Bu pullar haradan gəlir? Bu qəzetlər hansı vəsaitlə çıxır?. Bu, mafioz qrupların vəsaiti deyilmi? Bəlkə, bu qəzetləri babalarından qalmış pullara çıxarırlar?*

Bəzən, Heydər Əliyev ritorik cümlədə qoyulmuş suala özü cavab verir:

— *Torpaqlarımızın bir qismi işğal olunmuşdur, müharibədə məğlubiyyətə uğramışıq. Nə üçün? Məgər Azərbaycan xalqı bu qədər acizdirmi? Məgər Azərbaycan gəncləri bizə təcavüz edən qüvvələrdən həm fiziki, həm mənəviyyat, həm vətənpərvərlik cəhətdən zəifdirmi?*

Hesab edirəm ki, yox.

Heydər Əliyevin çıxış və nitqlərinin dili olduqca zəngin, çox-cəhətli və rəngarəngdir. Onun nitqlərinin linqvistik cəhətdən araşdırılması Azərbaycan dilinin dünyanın ən zəngin dillərindən biri olduğunu nümayiş etdirməklə bərabər, bu zənginlikdən yüksək bacarıqla, zərgər dəqiqliyi ilə istifadə etmək məharətinin bəzi gizli xüsusiyyətlərini, «sirlərini» açmaq baxımından da olduqca əhəmiyyətlidir.

Gülzarə ƏLİYEVƏ

**AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
aspirant**

2008 - C İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

HEYDƏD ƏLİYEV - 85

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ DİL MƏDƏNİYYƏTİ

*«Ana dilimiz müstəqil Azərbaycanın,
Azərbaycan xalqının ən böyük milli sərvətidir»*

HEYDƏR ƏLİYEV

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev doğma ana dilimizin inkişafında, dil mədəniyyətinin bərqərar olmasında ziyalılarımızın üzərinə daha böyük məsuliyyət düşdüyünü qeyd edərək demişdir: «Dil xalqın böyük sərvətidir. Ədəbi dilin tərəqqisi olmadan mənəvi mədəniyyətin tərəqqisi mümkün deyildir... Azərbaycan dili görünməmiş zirvələrə qalxmış, müasir poeziya nəsrin, elm və texnikanın, kargüzarlıq və fəal ictimai-siyasi həyatın hərtərəfli inkişaf etmiş dilinə çevrilmişdir. Biz tam inamla deyə bilərik ki, çoxəsrlik tariximizdə Azərbaycan dili heç vaxt belə zəngin, nüfuzlu və hörmətli olmamışdır. Lakin mədəniyyət və elmin səviyyəsi yüksəldikcə, həyatın axarı sürətləndikcə dilin təkmilləşməsinə, inkişaf etməsinə, onun söz ehtiyatının genişlənməsinə daha çox qayğı göstərmək lazımdır. Bu da respublikanın bütün ədəbiyyatçılarının, Yazıçılar İttifaqının ən mühüm vəzifələrindən biridir. Azərbaycan ədəbi dilinin saflığına, kütlələrin nitq mədəniyyətinə yiyələnməsinə daim qayğı göstərilməlidir. Dilimizin jarqon, dialekt ifadələri ilə zibillənməsinə yol vermək olmaz. Yazıçı dilin, nitq mədəniyyətinin ədəbi normasının qanunvericisi olmalıdır»¹.

XIX əsrin böyük alimlərindən V.Humboldt dili xalq ruhunun xarici təzahürü sayırdı. Fəlsəfə dilçilik məktəbinin banisi olan bu dahi alman dilçisi yazırdı: «Xalqın dili onun ruhudur və xalqın ruhu onun dilidir – bundan da güclü olan eynilik təsəvvür etmək çətin-dir»².

Dil insanın həyat və fəaliyyəti, fikir və düşüncələri ilə bağlı olur. Dil daima dəyişir və inkişaf edir. Dildə ifadəli, gözəl, düzgün

¹ Heydər Əliyev dil haqqında və Heydər Əliyev dili. Bakı, 1998, s. 76-77

² A. Axundov. Dil və mədəniyyət. Bakı, 1992, s. 3

və səlis söylənən nitq həmin xalqın nitq mədəniyyətinin göstəricisi kimi çıxış edir.

Xalqın nitq mədəniyyətinin inkişafı üçün dildə normaların vahidliyinə, hər normanın müəyyən linqvistik yükünün olmasına, vəzifəsinin dəqiqliyinə sabitliyinə ehtiyac vardır. Bu, zamanın tələbidir.³

Şifahi nitq mədəniyyətinə malik olmaq, vahid ədəbi tələffüz normaları çərçivəsində danışmaq hər bir Azərbaycan vətəndaşının, xüsusilə ziyalılarımızın mənəvi borcudur. Çünki mədəniyyətin əsas şərtlərindən biri düzgün tələffüz, ifadəli və məntiqi nitqdır.

Müəllimin auditoriyada ədəbi tələffüz normalarına riayət etməsi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Çünki ilk növbədə onlar qəbul olunmuş vahid ədəbi tələffüzün qorunmasına xidmət göstərməlidirlər. Amma təəssüf ki, bəzən universitet auditoriyalarında müəllimlərin dilində şifahi nitq mədəniyyəti qaydalarının pozulması, ifrat şəkildə yerli şivə xüsusiyyətlərindən istifadə olunması hallarına rast gəlirik. Məsələn, *mütləq* sözünün *mutlax*, *deyil* sözünün *dəyil*, *döyür*, *həmişə* sözünün *həmməşə*, *mənə*, *sənə* əvəzliliklərinin *ma:*, *sa:* formasında işlədilməsinin dəfələrlə şahidi olmuşuq və oluruq.

Düzgün ədəbi tələffüz və yüksək nitq mədəniyyətinə malik olmaq üçün dilimizin fonetik xüsusiyyətləri mütləq nəzərə alınmalıdır. Halbuki bir çox müəllim, aparıcı və müxbirlərin çıxışlarında bu xüsusiyyətlər bəzən gözlənilmir.

Azərbaycan dilinin qərb qrupu dialekt və şivələrində *c* səsinin *j* səsi ilə əvəzlənməsi baş verir və nəticədə *bacı*, *qoca*, *güclü*, *güc*, *ac*, *gecə* tipli sözlər *bajı*, *qoja*, *güjdü*, *güj*, *aj*, *gejə* kimi tələffüz olunur. Belə dialekt xüsusiyyətlərinin müəllim nitqində təzahür etməsi olduqca xoşagəlməz haldır.

³Sevinc Əliyeva(Əsgərova)Dil sistemində norma anlayışı.«Tədqiqatlar»,№4,2007, s.54

K səsinin *ç*, *g* səsinin *c*, *ç* səsinin *ts(ü)* kimi tələffüzü cənub qrupu dialekt və şivələrinə xas fonetik xüsusiyyətdir. Təəssüf ki, bu xüsusiyyətə müəllim nitqində də tez-tez təsadüf olunur. *Çay* sözünün *ts(ü)ay*, *çörək* sözünün *tsörək*, *gecə* sözünün *çesə*, *Çəmənəminli* sözünün *Tsəmənəminli*, *küçə* sözünün *çüçə* kimi deyilişi ziyalı nitqinə yad olmalıdır. Müəllim nitqi üçün bu cür hallar böyük qüsurlar və nöqsan olmaqla yanaşı, həm də qəbahətdir.

Təəssüf ki, bu cür nöqsanlar radio və televiziya verilişlərində çıxış edən bir çox insana, o cümlədən bəzi ziyalılarıma da xasdır. Hətta hər birimizə nümunə olan müəllimlərin də nitqində leksik, eləcə də qrammatik normaların pozulması faktlarına rast gəlinir. Məsələn: *-acaq* şəkilçisinin *-ajax*, *-aj* şəklində ifadəsi (*alajax*, *gələjəy/alajam*, *gələjəm*); *-a,-ə* şəkilçisi qəbul etmiş əsas fellə *bilmək* felinin birləşməsindən əmələ gələn feli birləşmələrin inkarının *-amma,-əmmə* formasında ifadəsi (*yaza bilmir* əvəzinə *yazammır*, *gələ bilmədi* əvəzinə *gələmmədi*); *-ib/-ib/-ub/-üb* nəqli keçmiş zaman şəkilçilərinin əvəzinə *-ıf/-ıf/-uf/-üf* formal əlamətlərinin işlənməsi (*alıf*, *gəlif*, *görüf*, *oturuf*); saitlə bitən isimlərin təsirlik halda *-nı/-ni/-nu/-nü* əvəzinə *-yı/-yi/-yu/-yü* şəkilçisi ilə işlənməsi (*qapıyı*, *güzgüyü*) və s. Ədəbi dilə belə dialektizmlərin gətirilməsi, ədəbi dil normalarına riayət edilməməsi ilə nəticədə nitq mədəniyyətinə zərər vurulur.

Yeri gəlmişkən, *-muş/-miş/-muş/-müş* və *-ib/-ib/-ub/-üb* şəkilçilərinin nəqli keçmiş zamanın əmələ gəlməsinə xidmət etmələri hamımıza məlumdur. Onlar funksiya və semantika baxımından fərqlənmirlər. Birincilər yazılı ədəbi dil (xüsusilə elmi və rəsmi üslublar), ikincilər isə danışq dili (məişət və bədii üslublar) üçün səciyyəvidir. Lakin bu gün Azərbaycan ədəbi dilinin rəsmi, elmi və publisistik üslublarında *-muş/-miş/-muş/-müş* əvəzinə *-ib/-ib/-ub/-üb* formantı daha fəaldır. Bunu isə yazılı ədəbi dilin normalarından kənaraçıxma faktı kimi qiymətləndirmək olmaz.

Felin indiki zamanının bütün şəxslər üzrə inkarının da nəinki şifahi nitqdə, hətta müasir yazılı ədəbi dilimizdə ixtisar formasında işlənməsi – *bilməyirəm, bilməyirsən, bilməyir, bilməyirik, bilməyirsiniz, bilməyirlər* əvəzinə *bilmirəm, bilmirsən, bilmir, bilmirik, bilmirsiniz, bilmirlər* formasının yüksək işlənmə tezliyi də maraq doğurur. Bu, Azərbaycan ədəbi dilində artıq sabitləşmiş bir formadır və bunu norma pozuntuzu hesab etmək olmaz. Çünki bu faktlar dildə mövcud olan qənaət prinsipinin qanunauyğun nəticəsi kimi meydana çıxmışdır. Dildə belə faktlar tez-tez rast gəlinəndir.

Dil və nitq mədəniyyətinin inkişafında və zənginləşməsində kütləvi-informasiya vasitələrinin(KIV-in) rolu olduqca böyükdür. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev milli televiziyanın 40 illiyinə həsr olunmuş yubiley təntənəsindəki çıxışında Azərbaycan dilinin inkişafında, eləcə də nitq mədəniyyətinin formalaşmasında radio və televiziyanın rolunu xüsusi qeyd edərək demişdir: «Azərbaycan dilinin təbliği sahəsində televiziya çox iş görə bilər. Tamaşaçılar qarşısında çıxış edən televiziya işçiləri Azərbaycan dilində nə qədər səlis, gözəl, şirin, mədəni danışsalar, o qədər də hər bir Azərbaycan vətəndaşı öz dilini seviləcək, özləri üçün nümunə götürəcək və öz dilini inkişaf etdirəcəkdir. Bu, televiziya işçiləri qarşısında duran çox böyük vəzifədir və mən bunu xüsusi qeyd edirəm. Elm və mədəniyyət xadimlərimiz televiziya vasitəsilə çıxış edərkən, söhbətlər, müsahibələr apararkən Azərbaycan dilində nə qədər səlis danışsalar, o qədər də çox seviləcəklər və xalqımızın ana dilini, dövlət dilini mənimsəməsi, öyrənməsi üçün o qədər də kömək edəcəklər. Güman edirəm ki, televiziyaımız bundan sonra da bu sahəyə fikir verəcəkdir».

Lakin bəzi jurnalist, aparıcı, şərhçi və diktorların nitqində ciddi nöqsanlara yol verilir, dilin orfoepik, qrammatik, leksik normalarına əməl olunmur. Ümumiyyətlə, KIV-də yol verilən nöq-

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

HEYDƏD ƏLİYEV - 85

sanların əksəriyyəti orfoqrafik və orfoepik qaydaların pozulması ilə bağlıdır və onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

- bəzi televiziya verilişlərində, eləcə də mahnı mətnlərinin oxunuşunda sözlərin yazıldığı kimi səslənməsi müşahidə edilir.

- sonu **q** samiti ilə bitən sözlər, o cümlədən qalın saitli məs-dərlər – məsələn, **qonaq, torpaq, uşaq, yarpaq, ayrılıq, oxumaq, danışmaq, ayrılmaq** və s. kimi sözlər yazıldığı kimi deyilir. Halbuki bu sözlərin tələffüzü zamanı müvafiq olaraq sonda **ğ** və **x** samitləri işlədilməlidir.

- **-acaq** şəkilçili **yağacaq, donacaq, qalacaq** kimi fellərin III şəxsin təkində yazıldığı kimi tələffüz olunması ciddi nöqsandır.

- I şəxs cəmdə **-ıq, -uq, -q** şəxs sonluqlarından birini qəbul etmiş felin tələffüzü yazılış formasından mütləq fərqlənməlidir. Lakin müğənnilərin, eləcə də bədii qiraət zamanı aktyorların ifasında belə səhvlərə tez-tez yol verilir. Əslində **durduq, ağlayırıq, danışmışıq, xatırlasaq** və s. kimi fellərin düzgün tələffüz forması **durduğ, ağlayırığ, danışmışığ, xatırlasağ** olmalıdır.

- cümlədə söz sırasının pozulması, məntiqsiz və ifadəsiz cümlələrin işlədilməsi də tez-tez rast gəlinən xoşagəlməz hallardır. Bu nöqsan radioda yayımlanan musiqi verilişlərinin aparıcılarına daha çox aiddir. Belə ki, onlar Azərbaycan dilinin qayda-qanunlarını, cümlələrin qrammatik strukturunu pozmaqla, sözləri cümlədə öz yerində işlətməməklə, ən başlıcası isə efirdə yad ifadələrə müraciət etməklə öz proqramlarında sanki «sərbəstlik» yaradırlar. Halbuki, xəbəri cümlənin əvvəlində, mübtədanı isə sonunda işlətmək, və yaxud **yes, okey, bomba, no problem, yek, efir** və s. kimi Azərbaycan dilinə yad ünsürlərdən istifadə etmək sərbəstlik deyil, dili zibilləmək, dilə hörmətsizlik deməkdir. Dilə hörmətsizlik isə qətiyyən bağışlana bilməz.

- nitqdə intonasiya, pauza böyük rol oynayır. Televiziya aparıcılarının yeni nəslinin nümayəndələri (xüsusən özəl kanallarda) nitq

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

HEYDƏD ƏLİYEV - 85

mədəniyyətinin bu mühüm amilini çox vaxt unudurlar. Cümlələr vahid intonasiya ilə deyilmir, sözlər arasında lazımsız və uzun fasilələr edilir, məntiqi vurğuya əməl olunmur. Bunun nəticəsində cümlə aydın və bitmiş bir fikri ifadə etmək vəzifəsini yerinə yetirə bilmədiyindən rabitəsiz söz və söz birləşmələrinin toplusuna çevrilir.

Göründüyü kimi, şifahi nitq mədəniyyətinə hər bir ziyalımız - alim və yazıçılarımız, məmur və müəllimlərimiz, o cümlədən də KIV nümayəndələri (aparıcılar, diktorlar, müxbirlər, şərhçilər, aktyorlar, mətbuat işçiləri) yiyələnməli, dilin ədəbi normalarına tam riayət etməklə örnək olmağı bacarmalıdırlar. Ulu öndərimizin təbirincə desək, «hər bir xalqın milliliyini, mənəvi dəyərlərini, mədəniyyətini yaşadan, zənginləşdirən, inkişaf etdirənlər şairlərimiz, yazıçılarımız olmuşdur. Biz, adətən, böyük tariximiz haqqında, xalqımızın böyük mədəniyyəti haqqında danışarkən birinci növbədə şair və yazıçılarımızın yaratdıqları bədii əsərlərə istinad edir, onları nümunə gətirir və təbliğ edərək, eyni zamanda, öz tariximizi, mədəniyyətimizi, dilimizi təbliğ edirik».

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyev 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasında informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (IKT) inkişafı və geniş tətbiqi ilə bağlı «Azərbaycanın inkişafı naminə IKT üzrə Milli Strategiya»-nı (2003-2012-ci illər) təsdiq etmişdir. Milli Strategiyanın qəbulundan keçən müddət ərzində bu sahədə kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir. IKT-nin inkişafı elm və təhsilin bütün sahələrinə yüksək təsir etdiyi kimi, Azərbaycan ədəbi dilinə də öz təsirini göstərmişdir. IKT-nin müxtəlif elm sahələrinə tətbiqi dildə yeni sözlərin, anlayışların, terminlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. *Elektron kitab, elektron kitabxana, elektron nəşr, elektron ticarət* və s. kimi söz birləşmələrinin Azərbaycan dilinə daxil olması buna bariz nümunədir.

Noutbuk, laptop, skayner, printer, prosessor, klavyatura, disk, disket, fləşka, display, VEB-sayt, internet, brauzer, e-mail, modem kimi sözlər Azərbaycan dilində son illərdə meydana gələn sözlərdir. Sadalanan bu əcnəbi sözlər əslində kompüterdən istifadə edən hər kəsə məlumdur. Onların Azərbaycan dilində qarşılığı da vardır. Məsələn: *printer* – *çap qurğusu*, *e-mail* – *elektron ünvan*, *internet* – *qlobal şəbəkə*, *mouz* – *siçan*, *noutbuk* – *bloknöt, qeyd kitabçası*, *display* – *monitor* – *ekran* və s. Buna baxmayaraq, onlar beynəlmiləl terminlər kimi dilimizə yol açmış və geniş işləklilik qazanmışdır. Belə ki, *qlobal şəbəkə* deyil, *internet* işlədilir. Kompüter proqramlarında istifadə olunan *yaçeyka* sözü hamı tərəfindən eyni cür adlandırılrsa da, informatika kitablarında o, müxtəlif terminlərlə verilir: *oyuq, dəlik, xana, dama* və s. Halbuki, bu sözlərin ekvivalenti ola biləcək vahid bir termin qəbul edilməlidir.

Ümumiyyətlə, terminyaratmada geniş yayılan metodlardan biri metaforizasiyadır. Daha dəqiq desək, oxşar əlamətlərə əsasən ümumi leksikaya aid olan anlayışın adı məcazi mənada informatika leksikasına aid digər bir anlayışın üzərinə köçürülür.

Göründüyü kimi, Azərbaycan dilində işlənən kompüter terminlərinin əksəriyyəti alınmadır. Onların qarşılığından istifadə meyli çox zəifdir. Digər dillərdə vəziyyət bir qədər fərqlidir. Belə ki, Azərbaycan dilində *kompüter* sözündən istifadə olunduğu halda, türk dilində bu məfhum *bilgisayar* termini ilə ifadə edilir. Yaxud kompüterin tərkib hissələrindən biri olan və *siçan* adlandırılan alətə Azərbaycan dilində *mauz* deyilməsi, bundan fərqli olaraq onun türk dilində *fare*, rus dilində isə *mışka* kimi işlənməsi də maraq doğurmaya bilməz.

Xüsusi qeyd etmək istərdim ki, yeni terminlərin yaradılması və onlardan dilin qayda-qanunlarına uyğun şəkildə istifadə, eləcə də ədəbi dil normalarını gözləməklə yüksək nitq mədəniyyətinə nail olunması Azərbaycan dilçilərinin, o cümlədən də Azərbaycan dilçi-

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

HEYDƏD ƏLİYEV - 85

liyinin sabahının təminatçısı olan gənc dilçilərin qarşısında məsuliyyətli vəzifə qoyur. Çünki «dil xalqın mənəvi sərvətidir və bu cəhətdən tamamilə təbiidir ki, hər bir dil mənsub olduğu xalqın tarixi ilə qırılmaz tellərlə bağlıdır. Dil elə bir güzgüdür ki, xalqın tarixi, dünyagörüşü, adət və ənənələri, mədəniyyəti öz əksini burada tapır»⁴.

Ona görə də, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin vəsiyyət etdiyi kimi, təhsilindən, elmi dərəcəsiindən, vəzifəsiindən, rütbəsiindən, cəmiyyətdə tutduğu mövqedən asılı olmayaraq, hər bir Azərbaycan vətəndaşı dövlət dili olan ana dilimizi – xalqımızın ulu tarixini yaşadan mənəvi sərvətimizi hər cür təcavüzdən qorumağa borcludur.

⁴ A.Axundov. Dil və mədəniyyət. Bakı, 1992, s.3

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZƏRBAYCAN XALQ CUMHURİYYƏTİ - 90

TƏRANƏ ŞÜKÜROVA
filologiya elmləri namizədi

AZƏRBAYCAN XALQ CUMHURİYYƏTİ VƏ AZƏRBAYCAN DİLİ

XX əsr Azərbaycan xalqının ictimai-siyasi həyatına keşmə-keşli və ciddi dəyişikliklərlə zəngin olan tarixi bir dövr kimi daxil olmuşdur.

Dünya tarixində yeni – respublika tipli demokratik dövlət idarəçiliyi formasının geniş yayılmağa başladığı dövrdə yaranmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti xalqımızın tarixinin ən qədim qatlarından başlanan dövlətçilik ənənələrinin qanunauyğun davamı idi.

Müstəqil dövlətin mühüm atributlarından biri olan dövlət dili məsələsi yenicə yaranmış Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin diqqət mərkəzində idi. Cümhuriyyət 1918-ci il 27 iyun tarixli qərarı ilə o zaman türk dili adlanan Azərbaycan dilini dövlət dili elan etdi. Həmin qərar ana dilinin dövlət dili kimi işlədilməsinə aid ilk sənəddir.

1918-ci ildə Azərbaycan Respublikası öz dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra Azərbaycan dilinin daha da inkişaf etdirilməsi üçün geniş üfüqlər açıldı.

Azərbaycan xalqının dili onun milli varlığını müəyyən edən başlıca amillərdəndir.

Azərbaycan dilinin dövlət dili elan edilməsi haqqında qərara əsasən, ölkədə məhkəmə, inzibati idarəçilik və digər vəzifə rəhbərləri dövlət dilini lazımi səviyyədə öyrənənədək hökumət orqanlarında rus dilinin də işlənməsinə yol verilirdi. Lakin bu real şəraitdən doğan müvəqqəti tədbir olmuş və bu proses yalnız idarəçilikdə milli kadrların yetişməsinə qədər olan müddət üçün nəzərdə tutulmuşdu.

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZƏRBAYCAN XALQ CUMHURİYYƏTİ - 90

Hökumət qeyri-millətlərdən olan Azərbaycan vətəndaşlarının dövlət dilini öyrənməsi üçün müəyyən tədbirlər görürdü. 1919-cu ilin sentyabrında Azərbaycan dilinin öyrədilməsi üçün kurslar təşkil edilmiş və bu məqsədlə müəyyən vəsait ayrılmışdır.

Parlament üzvləri də Azərbaycan dilinə vaxtaşırı münasibət bildirirdilər. Parlamentin 1919-cu il avqustun 21-də keçirilən iclasında gündəlik məsələ – Bakı Dövlət Universitetinin açılması ilə bağlı idi. Bununla yanaşı, parlament üzvlərinin çıxışlarında dil məsələsinə də xüsusi diqqət yetirilmişdir. Çıxış edənlərin hamısı Universitetdə – ölkənin bu ilk ali məktəbində tədrisin hansı dildə aparılması məsələsinə böyük əhəmiyyət vermişdilər. Bakı Dövlət Universitetinin açılması məsələsinə həsr olunan bu iclasda Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi inkişafı, onun tədris və təhsil işində yeri haqqında ciddi mülahizələr səslənmişdi.

Ana dilinin dövlət dili elan edilməsi ilə əlaqədar olaraq, təhsil müəssisəsinin milliləşdirilməsi AXC hökumətinin qarşısında duran əsas məsələlərdən biri idi. AXC hökuməti 1918-ci il avqustun 28-də ibtidai və orta təhsil müəssisələrində təhsilin ana dilində aparılması haqqında qərar qəbul etdi. Qərara əsasən bütün ibtidai tədris müəssisələrində tədris ana dilində aparılmalı, eyni zamanda, dövlət dili icbari qaydada tədris olunmalıdır.

Azərbaycan dilinin sözün əsl mənasında dövlət dili kimi işlənməsi təcrübəsi geniş şəkildə ilk Azərbaycan Parlamentinin dilində öz əksini tapmışdır. Parlamentdə dillərin işlənməsi məsələsi, təbii olaraq qanunverici hakimiyyətin, Parlament üzvlərinin öhdəsinə buraxılmışdı. Parlamentin istifadə etdiyi dil – dövlət dili statusuna malik Azərbaycan türkcəsi idi. Rəsmi sənədlərin hamısı dövlət dilində tərtib edilirdi. İlk Azərbaycan Parlamenti dilinin özünəməxsusluğunda bir məsələni də qeyd etmək lazımdır: dövlətin bu ali orqanında yazılı dillə şifahi nitq arasında ciddi fərq olmuşdur. Yazılı sənədlərin, təkliflərin, qərarların dili ümumi, bəlkə də

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZƏRBAYCAN XALQ CUMHURİYYƏTİ - 90

məcburi bir prinsipə əsaslanmış, şifahi nitqdə isə sərbəstliyə yol verilmişdir.

AXC hökuməti müstəqillik illərində xeyli işlər görmüşdür. Müstəqillik xalqın oyanış və dirçəliş mərhələsidir. Bu dirçəlişi elm, mədəniyyət, səhiyyə, hərbi və s. sahələrdə görmək çox asandır.

Azərbaycan mətbuatı tarixində 1918-20-ci illər bütün əvvəlki dövrlərə nisbətən, ən yüksək inkişaf mərhələsidir. Bu dövrün mətbuatı həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət baxımından Azərbaycan həyatının canlı salnaməsinə çevrildi. Cümhuriyyət dövrünə aid mətbuatın səciyyəvi xüsusiyyəti təkcə onun say göstəricisində deyil, hər şeydən əvvəl ideya-məzmun göstəricisində idi.

Azərbaycan dilində ilk böyük kitabxana – Milli kitabxananın yaradılması sahəsində xeyli iş görüldü.

AXC dövründə «İstiqbal», «Azərbaycan»(1918-1920), «Zənbur»(1919), «Qurtuluş»(1920), «Mədəniyyət»(1920) kimi milli ideyalı mətbuat orqanları nəşr olunmuşdur.

AXC-nin yaranması milli teatrın fəaliyyətində də canlanmaya səbəb oldu. Dövlətin fəal köməyi və müdaxiləsi nəticəsində Azərbaycan teatrının inkişafında mühüm dəyişikliklər baş verdi. Teatrın repertuarında Azərbaycan tarixi və milli azadlıq mübarizəsi ilə bağlı olan yeni əsərlər gəldi. İctimai həyatda teatrın rolu artdı.

AXC dövründə milli ordunun yaradılması Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunması üçün atılan zəruri addım idi. Ordu quruculuğundakı uğurların əsas səbəblərindən biri onun milli dəyərlərə söykənməsi idi.

1918-ci il dekabrın 27-də AXC Hərbi Naziri Səməd bəy Mehmandarovun əmri ilə Azərbaycan dili orduda dövlət dili kimi qəbul edilmişdi. Hərbi nazir Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq tarixinin kitab halında çap edilərək qoşun hissələrinə çatdırılmasını vacib vəzifələrdən biri sayırdı.

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZƏRBAYCAN XALQ CUMHURİYYƏTİ - 90

Respublikada müasir tipli hərbi quruculuq işlərinə 1918-ci ildən başlanmışdır. AXC Parlamentində 1919-cu ildə 25 minlik ordu yaradılması planlaşdırılmışdır.

Qeyd etməliyik ki, Azərbaycanda ilk terminoloji lüğət Cumhuriyyət dövründə inkişaf etməyə başlayan hərbi sahəyə aid Ə.Şıxlinski 1922-ci ildə çap olunan «Ruscadan-Azərbaycancaya qısa döyüş sözlüyü»dür. Bu lüğət dil materiallarının dərin təhlilinin nəticəsidir. Təbii ki, belə bir lüğətin müəllifi general-leytenant Ə.Şıxlinski 1918-ci ildə Hərbi nazir müavini təyin edilmişdi.

1991-ci ildə Azərbaycan Respublikası yenidən müstəqillik qazandıqdan sonra «Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu» qəbul edilmişdi.

1991-ci ildə Azərbaycanda yenidən Milli Ordunun yaradılması məqsədi qarşıya qoyuldu. Bu isə ordu quruculuğu sahəsində bir sıra işlərin həyata keçirilməsini tələb edirdi. Bu sahədə köklü islahatlar aparmaq, müstəqil Azərbaycanın layiqli milli ordusunu formalaşdırmaq isə ümummili lider Heydər Əliyevin ciddi səyləri və gərgin əməyi nəticəsində həyata keçdi.

1995-ci il noyabrın 12-də Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin yaradılması təsbit olundu.

2008-ci il iyunun 26-da Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin yaradılmasının 90 illik yubileyi ölkə miqyasında yüksək səviyyədə hərbi paradla qeyd olundu.

Respublikada hərbi işinin sürətli inkişafı ilə bağlı olaraq bu sahəyə aid milli dil vahidləri formalaşdı. Hərbi terminlərin yaradılmasında dilin milli bazasının imkanları obyektiv varlığını tapdı. Bununla da, hərbi terminlərin bəziləri milli terminlərlə əvəz olundu. Dilimizin tarix boyu özündə əks etdirdiyi terminoloji vahidlər milliləşmək mövqeyində sabitləşdilər. Beləliklə,

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZƏRBAYCAN XALQ CUMHURİYYƏTİ - 90

Azərbaycan dilinin hərbi texnologiyasının yaradılmasına səy göstərildi. Lakin hərbi birliklərin, rütbələrin adlarını qismən dəyişmək mümkün olsa da, silah adlarını dəyişdirmək qeyri-mümkündür. Bu gün dilimizdə hərbi rütbələrin adları: *praporşik* - *gizir*, *serjant* – *çavuş*, *podpolkovnik* - *polkovnik* – *leytenant*; hərbi birliklərin adları: *polk* – *alay*, *rota* – *bölük*, *batalyon* – *tabor*, *zastava* – *qarovul*, *vzvod* – *taqım* kimi milli terminlər işlənir.

Şübhəsiz, hərbi terminlərin milliləşdirilməsi, hərbi terminologiyanın formalaşdırılması yolunda hələ görüləsi işlər çoxdur.

ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti Ensiklopediyası I cild. Bakı «Lider» nəşriyyatı 2004, 440 s.

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

HADİ MİRZƏZADƏ – 100

ÇIMNAZ HADI QIZI MIRZƏZADƏ

filologiya elmləri namizədi

ZIRVƏYƏ QALXAN YOL

Azərbaycan sovet türkologiyasının inkişafı, dilçi kadrların yetişdirilməsi, ali və orta məktəblərimiz üçün müəllimlər hazırlanması işində böyük xidmətləri olan prof.Hadi Mirzəzadə bütün şüurlu həyatını elmə, maarifə və mədəniyyətə həsr etmişdir. Azərbaycan dilçiliyi tarixində öz yeri, xüsusi mövqeyi olan Hadi Mirzəzadə şəxsiyyət kimi elm aləmində ciddiliyi, işgüzarlığı, məhsuldar yaradıcılığı ilə tanınmışdır.

Hadi İsmayıl oğlu Mirzəzadə 1908-ci ildə Bakı şəhərində anadan olmuşdur. O, öz ibtidai, orta və ali təhsilini də burada almışdır. 1925-ci ildə Hadi Mirzəzadə V.I.Lenin adına Azərbaycan Dövlət Darülfünunun Şərq fakültəsinə daxil olmuş və 1929-cu ildə həmin fakültənin dilçilik şöbəsini bitirmişdir. 1931-ci ildən respublikanın

müxtəlif ali məktəblərində dərs deməyə başlamış, Şamaxı və Naxçıvan pedoqoji məktəblərində, ali məktəblərdə - Azərbaycan Pedaqoji Institutunda, Qazax Pedoqoji Institutunda baş müəllim, kafedra müdiri, dekan Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi (KP MK) yanında Ali Partiya məktəbinin dil və ədəbiyyat kafedrasında müəllim, kafedra müdiri vəzifəsində çalışmışdır.

Gənc nəslin təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olan Hadi Mirzəzadə həmişə elmin yüksək zirvələrinə can atır və ədəbi dilmizin müxtəlif dövrlərini tədqiq etməkdən, daim axtarışlar aparmaqdan yorulmurdu.

1947-ci ildə filologiya elmləri namizədi almaq üçün «XIX əsr Azərbaycan nəsr dili» mövzusunda dissertasiya müdafiə etmişdir. 1950-ci ildən başlayaraq Hadi Mirzəzadə S.M.Kirov adına Azərbaycan Dövlət Universitetinin(indiki Bakı Dövlət Universitetinin) ümumi dilçilik kafedrasının dosenti vəzifəsində çalışaraq öz dolğun, məzmunlu mühazirələri ilə müəllim və tələbələr arasında böyük hörmət qazanmışdır.

1953-cü ildən Bolqarıstan Xalq Respublikası hökumətinin dəvəti ilə Hadi Mirzəzadə Sofya Universitetində müasir türk dilindən mühazirə oxumaq üçün orada olmuş və 1955-ci ildə vətənə qayıtmışdır.

Azərbaycan dilinin tarixinin yaradıcılarından olan Hadi Mirzəzadə sonralar Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya və şərqşünaslıq fakültələrində «Azərbaycan dilinin tarixi» kursundan mühazirələr oxumaqla yanaşı, ciddi tədqiqatlarla məşğul olmuşdur.

1960-cı ildə müdafiə etdiyi «Azərbaycan dilinin tarixi morfoloqiyası» doktorluq dissertasiyası həmin tədqiqatın nəticəsi idi.

Bu əsər Azərbaycan dilçiliyində tarixi qrammatika kimi yeni bir sahənin başlanğıcı oldu.

Hadi Mirzəzadə bu sahədə öz tədqiqatlarını davam etdirdi. Tarixi fonetika, tarixi morfologiya və tarixi sintaksis sahəsindəki elmi axtarırlarının labüd nəticəsi kimi Hadı Mirzəzadənin nəşr olunan «Azərbaycan dilinin tarixi morfologiyası», «Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi» kimi qiymətli və əvəzsiz kitabları bu günkü nəsə yadigar qaldı. Məhz bu əsərlərdən sonra alimin güclü dilçi həssaslığı ilə yazılan «Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası» kitabı Azərbaycan dilçiliyi üçün yeni bir əsər, yaxşı bir hədiyyə oldu. Onun «Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikasına aid materiallar»(1953), «Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikasına aid xülasələr»(1956), «Azərbaycan dilinin tarixi fonetikasına dair qeydlər»(1958), «Azərbaycan dilinin tarixi qrammatikası»(1959), sonuncunun ikinci nəşri(1990), «İraq ərazisində yaşayan azərbaycanlıların dili haqqında bəzi mülahizələr»(1981), «Azərbaycan dilinin tarixi morfologiyası»(1962), «M.Füzulinin dili»(1965), «Azərbaycan dilinin tarixi sintaksisi»(1968) bu gün də dilçilərimizin, eləcə də elmə qədəm basan ali məktəb tələbələrinin bəhrələndiyi qiymətli tədqiqat əsərləridir.

Dilin qrammatik kateqoriyalarından yazmaq dəqiqlik tələb edir. Hadi Mirzəzadənin təqiqatlarında yüksək elmiliklə yanaşı, həm də üslubu dəqiqlik hiss olunur. Müəllif qədim və orta əsr türk dili abidələrinin Mahmud Kaşğari, İbn Mühənnə, Hinduşah Naxçıvanının lüğətləri, XVI əsr və sonrakı əsrlərə aid rəsmi sənədləri də dövrün mötəbər mənbələri kimi əsas götürmüşdür.

Şifahi xalq yaradıcılığı nümunələrində dilmizin tarixi üçün maraqlı faktlar qorunub saxlanır ki, bunlar da müəllifin diqqət

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

HADİ MİRZƏZADƏ – 100

mərkəzindən kanarda qalmamış, onlardan geniş istifadə olunmuşdur. Azərbaycan dilinin tarixi, tarixi qrammatikası üçün əsas mənbələrdən biri də dialekt və şivələrdir ki, müəllif tədqiqatlarında onlara tez-tez müraciət etmişdir.

Kiçik fasilələr nəzərə alınmazsa, onun bütün 30 illik elmi-pedaqoji fəaliyyəti Azərbaycan Dövlət Universiteti(indiki Bakı Dövlət Universiteti) ilə bağlıdır. 1961-ci ildən həmin ali məktəbin «Ümumi dilçilik kafedrası»nın professoru seçilən Hadi Mirzəzadə ömrünün sonuna qədər bu vəzifədə çalışmışdır. Professor Hadi Mirzəzadə məzmunlu mühazirələri, aspirant və tələbələrinə göstərdiyi qayğıkeşliklə həmişə seçilmiş, öz həmkarları arasında nümunə olmuşdur. Hazırda respublikamızın ali məktəblərində, elmi-tədqiqat institutlarında, dövlət təşkilatları və idarələrində, həmçinin orta ümumtəhsil məktəblərində onun minlərlə tələbəsi çalışır.

Hadi Mirzəzadə ömrü onun övladlarının və tələbələrinin əməllərində yaşayır və yaşayacaqdır.

ELÇİN MƏHƏMMƏD OĞLU MƏMMƏDOV

filologiya elmləri namizədi

MİR CƏLALIN HEKAYƏLƏRİNİ

OXUYARKƏN...

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin və elminin tarixində özünəməxsus rol oynamış parlaq simalardan biri də Mir Cəlal Paşayevdir. Yazıçılıq, alimlik və müəllimlik onun fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini təşkil edir. Əvvəlcə şeirlə bədii yaradıcılığa başlayan Mir Cəlal bu sahədəki istedadını nəsrə daha çox sınıamış və dövrünün istedadlı yazıçısı kimi şöhrət tapmışdır.

Muasir həyat və insanlarla bağlı müşahidələri onun əksər əsərlərinin mövzusunı təşkil edir. Yazıçı topladığı bu həyatı materialları canlı dillə qələmə almağa çalışırdı. Əslində ədibin canlı dil adı altında ümumxalq dilinə üstünlük verdiyi şübhəsizdir. Lakin bu üstün fərqləndirmə ümumxalq dilinin əhatə dairəsinə daxil olan bədii dilin yazıçı tərəfindən inkarı demək deyildi. Maraqlıdır ki, «bədii dil ümumxalq dilinin bütün qanun-qaydalarına tabedir. Xalq dilinin zənginliyi, söz ehtiyatı və əlvanlığı bədii dildə özünü göstərir» fikrini söyləyərkən ədibin bədii əsərlərdə reallaşan dilə son dərəcə tələbkərliklə yanaşaraq qeyd etdiyi «bədii dil mənə və məzmunundan başqa şəkilcə, ahəng, musiqi və deyiliş cəhətdən də gözəl olmalıdır. Bədii əsərin dilindən tələb olunur ki, eyni səslər, sözlər bir-birinə dolaşmasın, mane olmasın, ifadəni ağırlaşdırmasın, dildə səs ahəngi çətinliyi yaranmasın. Bədii dildə az sözlə geniş, dərin ifadə edilməlidir» frazaları indinin özündə belə aktuallığını itirməyib. Bu baxımdan Mir Cəlal da digər yazıçılarımız kimi milli dilə son dərəcə böyük həssaslıqla yanaşmış və hətta ifrat sadələşmiş bir dil təqdim edə bilmişdir.

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

PROFESSOR MİR CƏLAL PAŞAYEV – 100

Mir Cəlalin hekayələrini oxuyarkən hələ otuzuncu illərin ziddiyyətlərlə dolu mühitinin cəsarətli tənqidçisi ilə rastlaşırıq. Hamıya məlumdur ki, cəmiyyətdəki çatışmazlıqların ifşası özünü bariz şəkildə molla-nəsrəddinçilərin yaradıcılığında göstərirdi. İstedadlı yazıçı Mir Cəlal da dil-üslub baxımından bu məktəbə mənsub olduğunu real elementlərlə və kəskin ifşa tərzilə seçilən əsərləri ilə bir daha təsdiq etdi.

Bilirik ki, otuzuncu illər sovet cəmiyyətində «sınıf mübarizə» adı altında təmizləmə əməliyyatının həyata keçirildiyi ən qızğın dövr hesab olunur. Bu zaman hətta yeni qurulmuş cəmiyyətin nöqsanlarını açib-ağartmaq hər hansı yazıçı üçün böyük həyatı risk sayılırdı. Belə ki, yeni cəmiyyətin hər cür yaramazdan, o cümlədən oğrulardan, acgözlərdən, rüşvətxorlardan, riyakarlardan, bürokratlardan təmizləndiyi geniş kütlənin düşüncəsinə yeridilir, misli görünməmiş təbliğat kompaniyası aparılırdı. Bu istiqamətdə dövlət ən çox ədəbiyyatın dəstəyinə ehtiyac hiss edirdi. Lakin təsəvvür edin, cəmiyyət, mühit nöqsanlarla doludur, amma ədiblərə bütün bunları əsərlərində yazıb göstərmək yasaq edilir və nəticədə ədəbi prosesdə obyektiv olmayan meyillər müşahidə olunmağa başlayır.

Ədəbiyyatımızda bu istiqamətdə fəaliyyət bir müddət göründü və «konfliktsizlik» adlanan bir nəzəriyyənin meydana çıxmasına şərait yaratdı. Amma Mir Cəlal bu cür ədəbiyyatın ardınca getmədi, özünəməxsus yolla addımlayaraq tənqid-ifşa ruhlu əsərlər yazdı. Bununla da bütün ictimaiyyətə açıq şəkildə bildirdi ki, yeni qurulmuş sovet cəmiyyəti nöqsanlardan hələ də təmizlənməyib. Bütün bunları açıb göstərmək üçün yazıçı müxtəlif vasitələrdən istifadə edirdi. Belə ki, yazıçı bəzən həqiqətləri komik planda təqdim etməyə çalışırdı, lakin bu təqdimatda tragik halları müşahidə etməmək mümkün deyildi. Əslində belə təqdimat forması

araşdırıcılar tərəfindən təbii qəbul edilir və birmənalı olaraq vurğulanır ki, «bədi əsərdə komik təsvir və detallar tragik hallarla qovuşmalı və çulğaşmalıdır. Həyat həqiqətinin təsviri həyatın özü kimi real və ziddiyyətli olmalıdır».¹ Yazıçının bu formada təqdimat üsulunu bir sıra hekayələrində müşahidə etmək mümkündür. Məsələn, «Bostan oğrusu» hekayəsini oxuyarkən üzdən görünən komik vəziyyət gözlərimiz önündə canlanır. Belə ki, əsərin məzmununu iki doğma qardaşın bir-birinin bostanını necə çalıb-çapması təşkil edir. Əsərdə kiçik qardaş Durmuş kişi böyük qardaşı Kərbəlayı Tapdığın həyatından yaylıq üzümü oğurlayır. Müəllif onun bu «qəhrəmanlığını» oxucuda ironiya yaradan belə bir cümlə ilə bitirir: *Həmlələr pozmuş, qoşun sındırmış, qala fəth etmiş əsgər sevinci ilə Durmuş yatağına girdi.*²

Əsərdə komizmin növbəti dalğası böyük qardaş Kərbəlayı Tapdığın oğurluq əməliyyatı ilə gəlir. Qardaşı Durmuşun bostanını gecənin bir aləmi tar-mar edən Kərbəlayı Tapdığın düşdüyü komik vəziyyət səhəri gün yaranır. Belə ki, bostanın pozulduğunu bilən Durmuş qardaşı Tapdığını səsləyir və bostanı yana-yana gəzərək oğrunun ünvanına olmazın söyüşlər yağdırır. Bu söyüşlərin bir hissəsi onların atalarına, bir hissəsi isə Tapdığın arvadına yönəlir, özü də Tapdıq eşidə-eşidə. Gülməli vəziyyət vağzal səhnəsində daha da qabarıq. Oğurladıqlarını satmaq üçün vağzalda qərar tutan qardaşların baxışları toqquşarkən ifşa olunurlar. Zahirən gülməli görünən bu əhvalatda qardaşların acgözlüyü əsərin dərin qatında faciəvililiyi tündləşdirir.

Yazıçının «Kəmtərovlar ailəsi» adlı hekayəsini də oxuyarkən yuxarıda adını çəkdiyimiz təqdimat üsulunun şahidi oluruq. İki şəxs - bir dam altında yaşayan ər-arvadın məişəti, həyat tərz

¹ Kazımov Q. Sənət düşüncələri, Bakı, 1997, səh.519.

² Mir Cəlal Seçilmiş əsərləri, Bakı, 2005, səh.38.

olduqca gülməlidir. Ər-Qulam Kəmtərovla arvad-Leyla Kəmtərovanın iş rəhbərləri elədir ki, onlar biri-biri ilə ancaq yazışma ilə əlaqə saxlaya bilirlər. Müəllif onların əlaqəsini belə təsvir edir: *...xülasə baş elə qarışmışdı ki, Qulamın Leyladan, Leylanın Qulamdan xəbəri olmurdu. Qulam gecə mətbəədən qayıdanda sevgilisini yatmış görürdü. Leyla səhər işə gedəndə Qulamı şirin yuxuda qoyub gedirdi. Vacib sözü olanda balaca kağız yazıb, stolun üstünə qoyurdu: «Qulam qayğanaq bişirəsi olsan, yumurta bufetin alt gözündədir, yağ da taxçada».*

Qulam da gedəndə Leyla üçün kağız qoyub gedirdi. Onların arasında əməlli-başlı bir məktublaşma var idi. Ancaq markasız, poçtalyonsuz ötüşürdülər. Leylanın məktubları bu məzmununda idi: «Açarı asma. Çarhovuzun üstündəki kərpicin altına qoy, görən olmasın». «Redaksiyadan dalınca gəlmişdilər, zəng vur». Qulamın məktublarından ələ keçən bunlardır: «Qadası, mənim soyuz kitabçamı görməmişən? Tapsan, stolun yeşiyinə qoy». «Maşınkada yazmağa vaxtın olsa, bizim idarədə xaltura var, gətirim». «Adama cavab niyə yazmırsan? Dediym məsələ necə oldu?»

*Bu qısa və gündəlik məktublar Kəmtərovlar ailəsində yeganə və əsas münasibət idi.*³

Dünya malına hərislikdən başları işə qarışan Kəmtərovların evinə bir Sarıköynək qadın ayaq açır və yavaş-yavaş bütün var-dövlətlərini yığıb aparır. Qulamın isə redaksiyada işləri düz gətirmir. Yazıçı redaksiya səhnəsində Qulamın həyatının faciəvi məqamını konkret detallarla açır. İstirahətin nə olduğunu bilməyən Qulam redaksiyada tapşırılan mətni düzgün korrektə edə bilmir. Hekayədəki komik təsvir faciəvi sonluqla başa çatır. Var-yoxunun talandığını biləndən sonra Qulam bilmirdi kimdən şikayət etsin.

³ Mir Cəlal Seçilmiş əsərləri, Bakı, 2005, səh.63.

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

PROFESSOR MİR CƏLAL PAŞAYEV – 100

Sarıköynək qadındanmı, qonşularındanmı, yoxsa özünün dəmdəsgah hərisliyindənmi?!

Mir Cəlalın hekayələri tənqid hədəfləri baxımından təkcə acgöz və həris insanların - tiplərin ifşası ilə məhdudlaşmır. Onun real həyat həqiqətlərindən yoğrulmuş hekayələrində xəstələrin taleyinə etinasız yanaşan həkimlərin tənqidi də diqqəti cəlb edir. Belə ki, «Həkim Cinayətov» hekayəsində xəstənin vəziyyətinə laqeyidlik göstərən tibb işçisinin hərəkətləri tənqid olunur. Hekayəni oxuyarkən oradakı hadisələrin, həkim tiplərinin müasir həyatımızla nə qədər dərinədən səsleşdiyinin şahidi oluruq.

Bundan başqa onun «İstifadə» hekayəsində mənəviyyatca pozulub «murdar cənazəyə» çevrilən Səadət xanımlar və «Təzə toyun nəzakət qaydaları» əsərində isə «nəzakət» pərdəsi altında simalarını gizlədən mənəviyyatsızlar ciddi tənqid atəşinə tutulurdu.

Bürokratik əngəllərin də cəmiyyətdə birmənalı qarşılanmadığını oxucuya çatdırmaq üçün Mir Cəlal «Kağızlar aləmi» və «Anket Anketov» hekayələrini yazdı. Xüsusən «Anket Anketov» hekayəsində rəisi olduğu trestdə adamları şəxsi ləyaqətinə, xarakterinə görə yox, «liçni delo»suna görə növlərə ayıran, canlı insanlara «iş qovluqlarının səyyar kölgələri» kimi baxan, hər kəsin tərcümeyi-halında «əmma» tapıb onu özündən asılı etmək istəyən Anket Anketov bürokrat tipi kimi ümumiləşdirilmişdir.

Mir Cəlalın hekayələrini oxuyarkən məzmun zənginliyi ilə yanaşı onun dildən məharətlə faydalandığının da şahidi oluruq. Yaratdığı mənfi tiplərin xarakterləri kimi adları da oxucuda həm gülüş, həm də ikrah hissləri doğurur. Məsələn, həkim Cinayətov, Əntərzadə, Anket Anketov, Rütubət xanım kimi adlar müəllifin üslubi məqamda yaratdığı sözlərdir.

Yazıçı hekayələrində folklor nümunələrindən maksimum faydalanmış, xüsusən atalar sözlərindən geniş istifadə etmişdir.

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

PROFESSOR MİR CƏLAL PAŞAYEV – 100

Məsələn, «Bostan oğrusu» hekayəsində «Çaqqal baş qopardır, qurdun adı bədnamdır» atalar sözü, «Xatalı adam» hekayəsində isə «Çağrılan yerə ar eləmə, çağrılmayan yeri dar eləmə» hikməti əsərin ideyaca açılmasında müəllifə lazım olmuşdur.

Mir Cəlalın hekayələrini oxuyarkən son dərəcə uğurlu sayıla bilən ifadələrə və cümlələrə rast gəlirik. Bu əslində müəllifin ümumxalq danışığı dilinə dərinlən bələd olduğunu bir daha təsdiq edir. Məsələn, *Göyə baxdı.Səliqəsiz səpilmiş ulduzlar ona qızıl onluqları xatırlatdı; Tənəklər sağılmış qoyun kimi durub baxır; Adamlar vaqondan töküldülər, qırılmış boyunbağı kimi yerə səpələndilər.*

Bədii dildə dialekt-şivə materiallarından həmişə istifadə edilmiş və bu, tipin fərdiləşdirilməsində yazıçının köməyinə çatmışdır. Bu baxımdan Mir Cəlalın hekayələrində ara-sıra belə ifadələrə rast gəlirik. Amma bir məqamı qeyd edək ki, yazıçı belə ifadələrdən fərdiləşdirmədə deyil, müəllif nitqində istifadə etmişdir. Məsələn, «Niyə ovdan ayaq çəkdim» hekayəsində yazıçı belə bir cümlə işlədir: *Elə bil başımdan bir çən dağ su tökdülər.*⁴ Bu cümlədəki *dağ su* ifadəsi əslində *qaynar su* mənasındadır. Bəzi şivələrdə *qaynar su* əvəzinə *dağ su* ifadəsi işlədilir.

Mir Cəlalın hekayələrində bədii tapıntı səviyyəsində dəyərləndirilə bilən ifadələrə də rast gəlirik. Məsələn, hekayələrinin birini o, belə adlandırırırdı: «İclas qurusu»...

Beləliklə, həyat həqiqətlərini özündə əks etdirən əsərləri ilə Mir Cəlal Paşayev milli ədəbiyyatımızın, elm və mədəniyyətimizin tarixində əbədi yaşamağa layiqdir.

⁴ Mir Cəlal Seçilmiş əsərləri, Bakı, 2005, səh.186.

KAMAL ABDULLA

Əməkdar elm xadimi, AMEA-nın
müxbir üzvü, professor

DÜNYANI TƏRK EDƏN ADAM

Belə bir latın ibarəsi vardır: *dosendo discimus*. Mənası budur: «*öyrədərək öyrənirəm*». Azad müəllim özünə deviz seçəsi olsaydı, bundan yaxşısını təsəvvür etmək olmazdı. Öyrənməkdən və öyrətməkdən yorulub usanmayan bu insan onu yaxından tanıyanların yaddaşında elə bu cür də qalacaq – iki müstəvidə: öyrənmək və öyrətmək müstəvilərində. Öyrənməyi az qala özünün bioloji zərurətinə çevirməyi bacarmışdı. Düzdür, öyrətmək müstəvisinin formal çərçivələri bəzən qatı rənglərə bürünürdü. Bu müstəvidə onun üçün umu-küsü kimi şərtliliklər yox idi. Yaxına buraxmadığı, buraxmaq istəmədiyi adamı incitməkdən çəkinməzdi. Onu cavabsız suallar burulğanında batırmaqdan sanki həzz alardı. Bu gün mən onun xasiyyətinə az-çox bələd olan bir adam kimi belə deyə bilərəm: Azad müəllim üçün iki rəng vardı: ağ və qara. Bəzən o, bu rənglərdən hansınasa özü özünü inandırırırdı. Amma onun üçün orta keçid halı (rəngi) yox idi.

Belə alimlər adətən rəşadət rejimində çalışırlar. Onda isə başqa bir gizli «klapan» da vardı: onun əvəzsiz intuisiyası. İrəlini hiss etməsi. «Qayıbdan dürlü xəbərlər verməsi» (Dədə Qorqud).

Təkidli və israrlı idi. Bizim universitetimizə gəlib ayda iki dəfə gənc alimlər, magistrantları, indi belə demək dəbdə, «master klasslar» keçirməkdən mənəvi həzz alardı.

Ədəbiyyatı, mədəniyyəti nəinki sevərdi, öz öyrətmə müstəvisində bu istiqamətləri israrla gücləndirərdi. Onun təşəbbüsü ilə bizim birgə hazırladığımız «Bakı Slavyan Universitetində mühazirələr» kitabı Azad müəllimin master-klasslarının və mənim filologiya fakültəsində oxuduğum mühazirələrin toplusundan ibarət oldu.

2008 - C İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZAD MİRZƏCANZADƏ – 80

Mən öz tənbəlliyim ucundan(əslində vaxt qıtlığı!) öz yazmalı olduğum (daha doğrusu, oxuduğum mühazirəni kitab üçün hazırlamalı olduğum) hissəni gecikdirirdim. Azad müəllim bu məsələlərdə çox səliqəli idi – hər gün, bəli, hər gün mənə zəng edib öz hissələrimi nə zaman təhvil verəcəyimi soruşurdu. Və bu israrlılıq öz növbəsində adamı daxilən səfərbər etməyə bilmirdi.

Onun məşhur sualı bu idi: «deyə bildim?» .

Diqqət yetirin: «başa düşdün?» yox, «anlada bildim?» yox – «deyə bildim?!» Sualın qoyuluşu artıq yüksək mədəniyyətdən xəbər verir.

Ən çox sevdiyi məqam: ona ünvanlanmış ağıllı sual. Sualın sahəsi nə qədər onun öz doğma elmindən uzaq olurdusa, daha yaxşı idi.

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZAD MİRZƏCANZADƏ – 80

Ən çox sevmədiyi məqam (Azad müəllim,bağışlayın məni.
Mən öz müşahidəmi, elə bilirəm, indii üzə çıxara bilərəm): onun
sualına düzgün cavab verildiyi məqam.

O, öləndə bizləri tərk etmədi,xalqını, vətənini tərk etmədi.

O dünyanı tərk edib getdi.

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZAD MİRZƏCANZADƏ – 80

AZƏRBAYCAN ALIMI BERKLIDƏKI (ABŞ) KALIFORNIYA UNIVERSITETİNDƏ

Azərbaycan alimi fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor Faiq Bəhmən oğlu Nağıyev 2008-ci il avqustun 15-dən sentyabrın 15-ni kimi ABŞ-da olmuş və səfər zamanı görkəmli alim – fizika-riyaziyyat elmləri doktoru Qriqoriy Isaakoviç Barenblattla görüşmüşdür.

Onlar hələ ötən əsrin 70-ci illərindən tanış idilər. Onları dünya şöhrətli akademik Azad Mirzəcanzadə Moskvanın Mexanika Problemləri Institutunda keçirdiyi elmi seminarlarının birində tanış etmişdi. Azat Mirzəcanzadənin müntəzəm təşkil etdiyi bu seminarlar, sözün əsl mənasında elm, mədəniyyət və həyatməktəbi idi Burada yalnız məşhur mexanika alimləri deyil, Moskvada təhsil alan azərbaycanlı tələbələr də iştirak edirdi. Bu seminarlar bu sahədə təhsilin, elmin səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə yanaşı, gənclərdə bu elmi istiqamətə meylin və sevginin güclənməsinə, bu sahəyə qaynar və istedadlı gəncliyin gəlişini təmin etməyə xidmət edirdi. Nəticə isə göz qabağındadır. Belə ki, həmin seminarın iştirakçılarının əksəriyyəti sonralar hidromexanika, bərk cisimlər və neft mexanikası sahəsində sanballı elmi araşdırmaları ilə elm aləminə yol açdı, doktorluq dissertasiyaları müdafiə edərək bu sahənin görkəmli mütəxəssisləri - akad.Azad Mirzəcanzadə məktəbinin layiqli təmsilçiləri oldular.

Unudulmaz Azad müəllimin 80 illiyi ərəfəsində Q.I.Barenblattla görüşən professor Faiq Nağıyevin bu görkəmli alimin akademik Azad Mirzəcanzadə haqqında xatirələrini «Tədqiqlər»ə təqdim etməsini yüksək qiymətləndirir, Q.I.Barenblatt haqqında qısa biqrafik məlumatı, eləcə də onun Mirzəcanzadəsevərlərə müraciətini həm Azərbaycan (müəllifin xahişi ilə), həm də rus dilində jurnalımızın geniş oxucu auditoriyasına çatdırmağı özümüə borc bilirik.

Bütün bunlar üçün professor Faiq Nağıyevə dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

**Baş redaktor
Məhəbbət MİRZƏLİYEVƏ**

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZAD MİRZƏCANZADƏ – 80

FAIQ BƏHMƏN oğlu NAĞIYEV
fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor

BARENBLATT VƏ MİRZƏCANZADƏ DOSTLUĞU

Mən hələ Moskva Dövlət Universitetində təhsil alarkən Azad Mirzəcanzadənin elmi seminarlarında yaxından iştirak edirdim. Elə bu elmi seminarların birində Azad müəllim məni Qriqori Isaakoviçlə tanış etdi. Bəli bizim tanışlığımız 1970-ci illərdən başlamış və bu günədək davam edir. Əvvəlcə Q.I.Barenblattın tərcümeyi halı ilə bağlı qısa məlumatı Sizə təqdim etmək istəyirəm.

**Qriqoriy Isaakoviç Barenblatt 10 iyul 1927-ci ildə
SSRI-də -Moskva şəhərində anadan olmuşdur.**

*O, fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor, London Kral
cəmiyyətinin və ABŞ Milli Elmlər Akademiyasının üzvü, Rusiya Elmlər*

2008 - C İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZAD MİRZƏCANZADƏ – 80

Akademiyasının P.P.Şiršov adına Okeanologiya Institutunun baş elmi işçisi, Kaliforniya Universitetinin (Berkli) professorudur.

Barenblatt – mexanika problemlərinin geniş sahələri (hidromexanika, neft mexanikası, dağılma mexanikası, filtrasiya nəzəriyyəsi, qeyri-klassik formalı bərk cisimlərin mexanikası, avtomodellik, qeyri-xətti dalğalar və s.)

O, dünyanın müxtəlif jurnallarında çap olunan çoxsaylı elmi araşdırmaların, bir sıra qiymətli monoqrafiyaların("Podobie, avtomodelğnostğ, promecutoçnaa asimptotika: teoriā i prilocenā k geofiziçeskoy qidrodinamike"-(1978; 2-e izd. 1982.; anql. izd. 1979 i 1996) müəllifidir. Q.I.Barenblattın elmdə xidməti Modesto Panetti mükafatı və qızıl medalı (Turin), ABŞMühəndis Elmləri Cəmiyyətinin C.I.Teylor medalı və Beynəlxalq Sənaye və tətbiqi riyaziyyat konqresinin mükafatı və Maksvell medalı ilə dəyərləndirilmişdir. O – nəzəri və tətbiqi mexanika üzrə Rusiya Milli Komitəsinin üzvü (1961), ABŞ Milli Elmlər Akademiyasının(1997), London Kral Cəmiyyətinin(2000) və dünyanın digər elmi cəmiyyətlərinin əcnəbi üzvüdür. Q.I.BarenblattP.P.Şiršov adına Okeanologiya Institutunda nəzəri şöbənin müdiri(1975-1992)olmuş,1992-ci ildən isə institutun baş elmi işçisi, Berkliə Kaliforniya Universitetinin riyaziyyat departamentinin professorudur. 1953-1961-ci illərdə SSRI Elmlər Akademiyasının Neft Institutunda çalışmış,1961-1975-ci illərdə isə Moskva Dövlət Universitetinin Mexanika Institutunda plastiklik şöbəsinə rəhbərlik etmişdir. O,SSRI Elmlər Akademiyasının mexanika problemləri Institutunun yaranmasında (1965) yaxından iştirak etmiş və institutun direktor müavini vəzifəsində işləmişdir.

Q.I.Barenblatt – Kembric Universitetinin hidromexanika üzrə ilk Teylor professorudur(1992-1994). O, professor kimi 1990-cı ildən etibarən ABŞ, Böyük Britaniya, İspaniya, İtaliya və Fransa Universitetlərinə dəvət olunmuşdur. O, bir sıra beynəlxalq elmi dərgi və topluların nəşrində iştirak etmiş və edir. Onun geniş elmi maraq dairəsi hidrodinamika, bərk cisimlərin dəyişmə mexanikası , tətbiqi riyaziyyat kimi sahələri əhatə edir.

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZAD MİRZƏCANZADƏ – 80

2008-ci ilin yayında Qriqori Isaakoviçlə ABŞ-da görüşərkən mən ondan xahiş etdim ki, akademik Azad Mirzəcanzadənin Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının «Neft yataqlarının işlənməsi və istismarı» kafedrasında yaradılmış muzeyini ölməz alimin həyat və elmi fəaliyyətini əks etdirən fotosəkillər və digər materiallarla zənginləşdirməkdə bizə kömək etsin. Q.I. Barenblatt Azad müəllimlə bağlı unudulmaz xatirələrini səxavətlə bizimlə paylaştı. O da öz növbəsində muzeyin, eləcə də akademik A.Mirzəcanzadənin qəbirüstü abidəsinin fotosəkillərini ona göndərməyi bizdən xahiş etdi. Biz bu xahişi məmnuniyyətlə yerinə yetirdik.

Q.I.Barenblatt akad.A.X.Mirzəcanzadənin 80 illik yubileyi münasibətilə Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının təşkil etdiyi elmi konfransının iştirakçılarına məktub ünvanlamış və mən rus dilində olan həmin müraciəti **10 yaşlı «Tədqiqlər»in** oxucularına Azad müəllimin ömrünü həsr etdiyi doğma xalqının ana dilində – Azərbaycan dilində çatdırmaq istəyirəm.

Qoy Azad müəllimin ruhu şad olsun!

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZAD MİRZƏCANZADƏ – 80

Qriqoriy Isaakoviç Barenblatt

professor Kaliforniyskoqo Universiteta v Berkli

Zaslucenniy Teylorovskiy professor Qidromexaniki

Kembridcskoqo Universiteta

Inostranniy çlen Londonskoqo Korolevskoqo Obhestva

Inostranniy çlen Naüionalğnoy Akademii nauk SŞA

Inostranniy çlen Naüionalğniy Incenernoy Akademii SŞA

Inostranniy çlen Amerikanskoy Akademii Iskusstv i Nauk

Çlen Evropeyskoy Akademii

Rossia

117333, Moskva,

ul.Dm.Ulğanova 4-2-474

Tel/faks (095) 137-67-20

Department of

Mathematics

University of California

at Berkeley,

Berkeley, California

94720-3840 USA

Phones: (510) 642 4162

(office)

(510) 486 6335 (office

LBNL)

Fax: (510) 642 8204

28 sentabrə 2008 goda

professoru F.B.Naqievu

ÇOX MÖHTƏRƏM PROFESSOR NAĞIYEV!

*Akademik Azad Mirzəcanzadənin 80 illiyi şərəfinə keçirilən
Konfransın iştirakçılara ünvanladığım məktubu Sizə göndərirəm.*

Səmimiyyətlə Sizin Q.I.Barenblatt

28 sentyabr 2008-ci il.

2008 - C İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZAD MİRZƏCANZADƏ – 80

AZAD MİRZƏCANZADƏNİN ƏZİZ HƏMKARLARI, TƏLƏBƏLƏRİ VƏ DOSTLARI!

Birinci xatirə. Bu, 50 il bundan əvvəl – 1954-cü ilin yazında olmuşdu. SSRİ Elmlər Akademiyası Neft Institutundakı otağıma iri kepkalı, zahirən yeniyetmə təsiri bağışlayan arıq bir gənc daxil oldu və «Mən Azad Mirzəcanzadəyəm» - dedi. Əlbəttə, mən artıq onun haqqında eşitmişdim, lakin onu başqa cür – bir qədər yaşlı təsəvvür edirdim. Biz dərhal dostlaşdıq və illər ötdükcə daha yaxın olduq.

Azad məni öz anası Asya xanımla (Asiya xanım ailədə çox hökmlü idi) və bacısı Ira ilə tanış etdi. Mən hər dəfə Bakıya gələndə onların 28 aprel(indiki 28 may) küçəsindəki mənzillərində yaşayırdım. Azad da anası ilə Moskvada olarkən bizdə qalardılar. Mənim qızlarım üçün o, çox sevimli Azad dayı idi: o mənim körpə qızlarımı müşahidə etməyi sevirdi, onun bu xeyirxah müşahidələri olduqca səmimi idi.

Ən əsas isə, Azad Mirzəcanzadə **Nəhəng Mühəndis-Alim** idi. Nəhənglik, adətən, yalnız uzaqdan aydın görünür. Bu nəhəngliyi dərk etmək üçün bizim dövrümüz - illər yaşanmalı idi. O, Azərbaycanın, dünya elm və texnikasının, xüsusilə neftin tarixində böyük hadisə idi. Azad qabağa baxır və irəlini görürdü. O, dünyanın uzaqgörən nadir şəxsiyyətlərindən idi. Mən möhkəm inanıram ki, Azərbaycan elm və texnikasının tarixini tədqiq edəcək gənc tarixçilər nəslini onu bəşəriyyət üçün yenidən kəşf edəcək, məqalə və kitablarında bu dahi insanı gələcək nəslə layiqincə təqdim edəcəklər.

Neftin qeyri-nyuton hesabının mühümlüyünü və layların özünəməxsus xüsusiyyətlərinin müfəssəl uçotunun zəruriliyini ilk dəfə olaraq o qiymətləndirmiş və məni də bu işlərə cəlb etmişdi. Mən bunun üçün ona minnətdaram. Lakin **birinci skripka**(yəni,

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZAD MİRZƏCANZADƏ – 80

aparıcılıq – red.)yenə ona məxsus idi. Bu da çoxsaylı nümunələrdən biridir. O, böyük məktəb yaratmışdı. Bu məktəbin yetirmələri Azad Mirzəcanzadə ənənələrini bu gün də ləyaqətlə davam etdirirlər. Onlara **Nəhəng Ustadla** birlikdə işləmək xoşbəxtliyi qismət olmuşdur. Bu, nadir xoşbəxtlikdir.

Azad hərtərəfli və çoxşaxəli mədəniyyət sahibi idi. Opera və Balet Teatrı onun üçün çox doğma idi. Azərbaycan musiqisinə bağlılığım üçün mən ömrüm boyu məhz ona minnətdar olacağam. O vaxtdan bəri «Leyli və Məcnun», «Şah İsmayıl» mənim sevimli operalarımın sırasındadır. Ailəm yaxşı bilir ki, mən bu operalardan musiqi parçalarını zümzümə edəndə Azadı xatırlayıram.

Onun gözəl və zəngin kitabxanası vardı. Çoxlarından fərqli olaraq kitabxana onun üçün sadəcə bəzək və ya yaxşı mebel deyildi. Onun kitabları özü ilə birgə gecə-gündüz işləyirdi. O, tarixlə maraqlanırdı və onu bilirdi. O nəsr və şeirə də dərinlərdən bələd idi. Onun sükutunda nə qədər dərin fikirlər gizlənirdi. Bu, məni heyrətə gətirirdi...

Peşə və ixtisas kitabları Azad üçün dünyaya pəncərə idi. Yaxşı xatırlayıram: o dövrdə yaranan optimallaşma nəzəriyyəsi ilə tanışlıqdan sonra o, bu nəzəriyyənin neft sənayesinə tətbiqi haqqında düşünməyə başladı. Məni də buna sövq etməyə çalışsa da, mən mühafizakarlıq göstərərək, xırda məsələlərə baş qoşdum. Lakin burada da o, **İLK** oldu. İndi bu problemlər neft və qaz sənayesi üçün həlledici əhəmiyyət daşıyır.

Azad məni Bakı neftçilərinin ailəsinə daxil etmişdi. Onun sayəsində mən bizim nəslin neftçiləri ilə yaxınlaşmış, onlar üçün doğma insana çevrilmişdim

Mən Azadı tanımasaydım, yəqin ki, ömrüm natamam olardı.

Azad ömrünün 80-ci ildönümünə yetişmədi. Bu gün o bizim aramızda olsaydı, yəqin ki, onun 80 illik yubileyinin necə bir möhtəşəm elm, mədəniyyət, musiqi və ünsiyyət bayramına çevriləcəyini təsəvvür etmək, çətin olmazdı.

2008 - C İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

AZAD MİRZƏCANZADƏ – 80

Azad Mirzəcanzadə elm, texnika və mədəniyyətdə dərin və silinməz izlər qoyub getdi. **O, Azərbaycan xalqının görkəmli oğlu idi, lakin o həm də bütün bəşəriyyətə məxsus idi.**

Allah rəhmət eləsin!

Qr.Barenblatt

ДОРОГИЕ КОЛЛЕГИ, УЧЕНИКИ И ДРУЗЬЯ АКАДЕМИКА АЗАДА МИРЗАДЖАНЗАДЕ!

Первое воспоминание. Это было больше пятидесяти лет назад, весной 1954 г. В мою комнату в благословенной памяти Институте нефти Академии наук СССР вошел худенький молодой человек в большой кепке на голове, по виду совсем мальчик и сказал: «Я – Азад Мирзаджанзаде». Конечно, я уже слышал о нем, но представлял его себе много старше. Мы сразу же стали друзьями, со временем – все более близкими.

Азад познакомил меня со своей мамой, - Асия-ханум была диктатором в семье, и со своей сестрой Ирой. Я жил, приезжая в Баку, в их доме на улице 28 апреля, Азад с мамой останавливались у нас в Москве. Для моих дочерей он был очень любимым дядей Азадом; он любил наблюдать за девочками, его добрые наблюдения за ними были проникновенными.

Скажу главное. Он был Великим Ученым-Инженером. Великое видится на расстоянии, и надо было прожить наше время, чтобы это осознать. Он был огромным событием в истории азербайджанской и мировой науки и техники, в особенности нефтяной. Азад глядел вперед и предвидел, как очень немногие в мире. Я твердо верю, что будущие историки азер-

байджанской науки и техники откроют его всему миру и достойно представят его в статьях и книгах.

Он первым оценил важность учета неньютоновости нефти и необходимость детального учета специальных свойств пластов. Он привлек меня к участию в этих работах, и я благодарен ему, но первая скрипка была – его. И это – один из многих примеров. Он создал замечательную школу. Его ученики продолжают его традиции. Им выпало редкое счастье работать с Великим Мастером.

Азад был человеком разносторонней и многогранной культуры. Я бесконечно обязан ему, - он приобщил меня к азербайджанской музыке. В театре Оперы и Балета он был своим человеком. С тех пор «Лейли и Меджнун» и «Шах Исмаил» стали равными среди моих любимых опер. Мои домашние знают, - когда я начинаю напевать мотивы из этих опер, - я вспоминаю Азада.

Он собрал прекрасную библиотеку. В отличие от многих, библиотека не была для него чем-то вроде украшения, или мебели. Книги у него – работали. Он интересовался историей, и знал ее, он глубоко знал прозу и поэзию. Просто поразительно, сколько глубоких мыслей скрывалось в его молчании...

Профессиональные книги были для Азада окнами в мир. Хорошо помню, он ознакомился с возникшей в то время теорией оптимизации и стал думать о ее применении в нефтяной промышленности, Попытался привлечь меня, но я проявил консерватизм, гнался за мелочами. А он и здесь стал пионером, сейчас эти проблемы приобрели для нефтяной и газовой промышленности решающее значение. Азад ввел меня в круг бакинских нефтяников, благодаря ему я стал среди нефтяников моего поколения своим человеком.

Моя жизнь была бы неполной, если бы я не узнал Азада.

2008 - Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

AZAD MİRZƏCANZADƏ – 80

Азад немного не дожил до своего 80-летия. Я могу только представить себе праздник науки, музыки и человеческого общения, если бы он был среди нас.

Азад оставил громадный след в науке, технике и культуре. *Он был замечательным сыном азербайджанского народа, но он принадлежал всему человечеству.*

Мир его праху!

ГР.БАРЕНБЛАТТ

MƏHƏBBƏT MIRZƏLİYEVƏ

filologiya elmləri doktoru

AZƏRBAYCAN TÜRKOLOGİYASININ FƏXRİ

Otuz altı il əvvəl – 1972-ci ilin yazında AMEA Nəsimi adına Dilçilik Institutunun aspiranturasına qəbul olunduğum zaman institutun türk dilləri şöbəsinin müdiri Vaqif Aslanovun mənə elmi rəhbər təyin edilməsi qəlbimdə sevinc və iftixar duyğuları ilə yanaşı bir qədər qorxu hissi də oyatmışdı.

Mən Vaqif müəllimi tələbəlik dövründən tanıyırdım. Bakı Dövlət Universitetində təhsil aldığım illərdə bizə dil tarixindən xüsusi kurs keçmiş müəlliminin dərin biliyi, yüksək intellekti, cəzbedici diksiyası, fərqli nitq tərzı, ayrı-ayrı söz və terminlərin etimologiyası ilə bağlı maraqlı linqvistik təhlili hələ o zaman bütün tələbə yoldaşlarım kimi mənı də ovsunlamış, sirli dilçilik dünyasına səsləmiş və bu yolda mənı daha qətiyyətli olmağa sövq etmişdi. Lakin onun biz tələbələrə bəzən həddən artıq sərtliklə müşayiət olunan tələbkərliyini də unutmamışdım.

Bu gün isə Vaqif Aslanovun aspirantı olmağımla fəxr edir, bundan qürur duyuram. Cəsarətlə deyə bilərəm ki, aspirantura dövründə mən Azərbaycanda «Vaqif Aslanov məktəbi» adlandırılma biləcək bir dilçilik məktəbi keçmişəm. Vaqif müəllim mənım həyatıma zabitəli müəllim, uğurlarımla öyünən tələbkar və qayğıkeş elmi rəhbər, sevincimə qoşulan, kədərimə ürəkdən şərik çıxan mehriban insan, hər şeydən əvvəl isə fəxr etdiyim türkoloq-alim kimi daxil olmuşdur.

Vaqif Aslanov 1928-ci il yanvarın 10-da Azərbaycanın Qazax rayonunun Poylu kəndində anadan olmuşdur. 1945-ci ildə Poylu kənd məktəbini qızıl medalla bitirərək Azərbaycan Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsinin fars dili şöbəsinə, daha sonra isə Azərbaycan Xarici Dillər Institutunun ingilis dili fakültəsinə daxil olmuş, 1950-ci ildə isə hər iki ali məktəbi fərqlənmə diplomları ilə başa vurmuşdur. 1950//1951-ci dər ilində

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

VAQIF ASLANOV - 80

Qazaxın Dağkəsəmən, 1954//1955-ci tədris ilində isə Poylu kənd orta məktəblərində Azərbaycan, ingilis və alman dillərini tədris etmişdir. 1951-1954-cü illərdə Rıqa və Kiyev şəhərlərində hərbi xidmətdə olan Vaqif Aslanov Azərbaycana leytenant rütbəsi ilə qayıtmışdır.

1955-ci ildə o, Moskvada SSRI EA Dilçilik Institutunun aspiranturasına daxil olmuş, 1959-cu ildə aspiranturanı müvəffəqiyyətlə başa vurmuş və 1960-cı ildə namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. 1962-1963-cü illərdə Moskvada Şərqşünaslıq Institutunda elmi işçi kimi çalışan Vaqif Aslanov 1964-cü ildə Azərbaycana dönmüş və ömrünün sonuna (2002-ci ilə) kimi Nəsimi adına Dilçilik Institutunda işləmişdir.

Azərbaycan türkologiyasının fəxri sayılan Vaqif Aslanov ötən əsrin 70-ci illərində Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Dilçilik institutunda yaradılmış türk dilləri şöbəsinin ilk müdiri seçilmiş, həmin şöbənin bu günkü uğurlarının təməlini qoyanlardan olmuşdur.

Vaqif Aslanovun 1973-cü ildə müdafiə etdiyi «Azərbaycan dilinin tarixi leksikologiyası(rekonstruksiya problemləri) mövzusunda doktorluq dissertasiyasını görkəmli türkoloq A.N. Kononov Bakıda keçirilən ümumtürkoloji konfransda «türkologiyada kəşf» adlandırmışdır. Həmin konfransda bir dinləyici-aspirant kimi mən də iştirak etdiyimdən bunun şəxsən özüm şahidi olmuşam.

Bəli, Vaqif müəllim sözün əsl mənasında «kəşfiyyatçı» idi. O, Azərbaycan dilinin bütün varlığını, gözəlliyini, seyrini aşkarlamaq, bu dilin hər bir sözünün, hər bir kəlməsinin tarixinə işıq salmaq eşqi ilə yanmış, klassiklərin dilinin araşdırılması yolunda zəhmət və biliyini əsirgəməmişdir. Nəticədə isə Qazi Bürhanəddin, Mahmud Kaşqarlı, Nəsimi, Füzuli kimi nəhənglərin Azərbaycan ədəbi dili tarixində oynadıqları əvəzsiz rolu bir daha təsdiq etmişdir.

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

VAQIF ASLANOV - 80

Vaqif Aslanov nəinki respublikamızda, onun hüdudlarından çox-çox uzaqlarda da – Rusiya, Türkiyə, Yaponiya, Almaniya, ABŞ, Avstriya, Gürcüstan, eləcə də qardaş türk respublikalarında tanınır və onun adı dərin ehtiramla çəkilir. Alman, ingilis, ərəb, fars, türk və rus dillərini dərindən bilən Vaqif müəllim dünyanın müxtəlif ölkələrində keçirilmiş saysız-hesabsız simpozium, konfrans və dil qurultaylarında Vətən dilçiliyinin şərəfini qorumuş, Azərbaycan alimlərini ləyaqətlə təmsil etmişdir. Təsadüfi deyildir ki, dünyanın ən məşhur türkoloqları bu gün də onun əsərlərinə ehtiyac duyur və elmi fikirlərinə istinad edirlər. Türk dünyasının görkəmli təmsilçilərindən olan professor Vaqif Aslanov Türk Dil Kurumunun fəxri üzvü idi.

Vaqif Aslanov Azərbaycan dilinin bütün səviyyələri və bütün inkişaf mərhələləri ilə bağlı dərin və sanballı elmi araşdırmalar aparmağa qadir bənzərsiz tədqiqatçı idi. Onun Azərbaycan dilinin tarixi, tarixi fonetika və morfologiyası, tarixi leksikologiya və leksikoqrafiyası ilə bağlı çoxillik axtarışları nəticəsində meydana gələn saysız-hesabsız əsərləri bunu bir daha sübut edir. Təəssüf ki, Vaqif müəllimin dərin zəkası və aydın məntiqi təfəkkürünün, gərgin elmi yaradıcılıq fəaliyyətinin bəhrəsi olan bu əsərlərin əksəriyyəti onun sağlığında işıq üzü görmədi. Özünə qarşı olduqca tələbkər olan və buna görə də neçə-neçə əsərinin – kitab, məqalə və tərcümələrinin çapını görməyən Vaqif müəllimin bu əsərlərini elmi ictimaiyyətimiz intizarla gözləyir...

Unudulmaz müəllim, görkəmli türkoloq, şərqşünas alim, 9 dilin kamil bilicisi, müdrik qələm sahibi Vaqif Aslanovun düşüncə və duyğuları, orijinal fikir və mülahizələri ilə yüklənmiş hər bir söz, hər bir cümlə, hər bir ifadə, hər bir araşdırma, eləcə də onun incə və zərif duyğularının ifadəçisi olan kövrək misralı şeirləri, Dədə Qorqud əzəməti ilə ölçülə biləcək qiymətli tərcümələri bizim üçün dəyərli, müqəddəs və əvəzsizdir. Bu amalla da biz Vaqif müəllimi bu gün də yaşadan əlyazmalarını toplayıb kitab şəklində çap

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

VAQIF ASLANOV - 80

etdirmək, bununla da istedad və zəkası, ağıl və düşüncəsi, bütövlükdə isə təzadlı şəxsiyyəti sağlığında layiqincə qiymətləndirilməyən böyük bir alimi – Azərbaycan dilçi-türkoloqu Vaqif Aslanovu gələcək nəslə tanıtmmaq istəmiş, bu müqəddəs məqsəd naminə əlimizdən gələni əsirgəməmişik.

Nəticədə Vaqif müəllimin adı ilə bağlı artıq 4 kitabı elmi ictimaiyyətə təqdim etmişik. 3 cildlik «Azərbaycan dilinin tarixinə dair tədqiqlər»in 2002-ci ildə birinci, 2004-cü ildə isə ikinci cildi çap olunmuş, hal- hazırda isə üçüncü cildi çapa hazırlanır.

Bundan başqa Vaqif Aslanovun Aydın Ələkbərli ilə hələ 1976-cı ildə rus dilinə tərcümə etdiyi «Kniqa moeqo Deda Korkuda» əsəri 2005-ci ildə oxuculara təqdim olunmuşdur. Vaqif Aslanovu «nəinki Azərbaycan türkologiya elminin, bir qədər də geniş götürsək, şərqşünaslıq elminin, hətta Azərbaycan filologiyasının fədakar, dəyərli, ciddi nümayəndələrinin öncüllərindən biri» kimi dəyərləndirən AMEA-nın müxbir üzvü, əməkdar elm xadimi, f.e.d., professor Kamal Abdulla kitaba yazdığı ön sözdə deyir: *«Vaqif Aslanovu xatırlayıram. Onun təmkinli, «lakonik» davranışını, səmimi ünsiyyətini... O da mənim nəzərimdə haman Qorqud dünyasından gələnlərdən biri idi və oraya da qayıtdı».*

Vaqif Aslanov Azərbaycan diçiliyində özünəməxsusluğu ilə seçilən, dilimizin tarixinə professional baxışı ilə yaddaşlarda qalan, böyük türk dünyasında ad-san qazanan vicdanlı və məsuliyyətli *ALİM* olmaqla bərabər, həm də ulu vətəninə, doğma xalqına, ana dilinə vurğun kəsilən, vətəninin, xalqının, dilinin tarixinə ehtiram bəsləyən, bu tarixi sevə-sevə öyrənən təəssübkeş və qiymətli *VƏ-TƏNDAŞ* idi. Yad ellərə əsir düşmüş «Fərhəngi-türki lüğəti»nin yeganə nüsxəsinin mikrofilmini sovet dövrünün «dəmir pərdələri»ni cəsarətlə yarıb, heç də asan olmayan vasitə və yollarla Azərbaycana gətirə bilməsi, lüğətin ciddi elmi tədqiqi üçün şərait yaratması ağsaçlı tarixin sirli məqamlarına iti zəkası, orijinal

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

VAQIF ASLANOV - 80

düşüncə tərz, sevgi dolu ürəyi ilə işıq salan professor Vaqif Aslanovun yüksək vətəndaşlıq mövqeyinin əsl sübutudur.

O, ömrünün sonuna kimi Məhəmmədağ Qaraqoyunlunun «Fərhəngi-türki» lüğətinin mikrofilmini çap etdirmək arzusu ilə yaşadı. Vaqif müəllim buna nail olacağına inansa da, tale ona yar olmadı. Bu arzunu gerçəkləşdirmək onun ölümündən sonra bizə – Vaqif müəllimin tələbələrinə qismət oldu. Bizə qüvvət verən, istəyimizə yol açan isə uca Tanrımız oldu. Məhz onun köməyi, xeyirxah insanların maddi və mənəvi dəstəyi ilə bu gün biz Mahmud Kaşqarlı lüğətindən sonra türk dilləri sistemində ikinci yeri tutan bu dəyərli dil abidəsini 2006-cı ildə kitab şəklində elmi ictimaiyyətə təqdim edə bildik.

AMEA Nəsimi adına Dilçilik Institutunun elmi işlər üzrə direktor müavini f.e.d., prof. Məsud Mahmudov Vaqif müəllimi ehtiramla anaraq yazır: «*Professor Vaqif Aslanovun bir alim kimi xoşbəxtliyi ondadır ki, onun əsərləri, elmi-təşkilati və tərcüməçilik fəaliyyəti nəinki unudulmur, hörmətlə xatırlanır, yad olunur, elmi irsi, araşdırmaları örnək kimi çap olunur. Bir vaxtlar dünya şöhrətli Ferdinand de Sössürün «Ümumi dilçilik kursu» kimi məşhur əsəri də onun mühazirələrinin icmal əsasında tələbələri Seşə və Balli tərəfindən nəşr edilmişdi. Ferdinand de Sössürün tələbələri ölümündən sonra görkəmli dilçi-alimə ikinci həyat bəxş etdilər. Professor Vaqif Aslanov da ikinci həyatını, ən mənalı ömrünü yaşamaqdadır.*

Sözsüz ki, elm meydanına çıxardığı istedadlı yetirmələri, elmi irsinə hörmət və ehtiram bəsləyən tələbələri, zəngin şəxsi kitabxanasını əvəzsiz xəzinə kimi qoruyan türk dilləri şöbəsinin gənc əməkdaşları Azərbaycan türkologiyasının fəxri - professor Vaqif Aslanovun elmi irsinin hələ açılmamış səhifələrini bundan sonra da Azərbaycanın türkoloji həyatına təqdim etməklə onun ölümündən sonrakı həyatının daha da uzun olmasına xidmət göstərəcəklər.

ŞƏKƏR ORUCOVA

filologiya elmləri namizədi

**VAQIF ASLANOV
VƏ LEKSIKOLOGIYA MƏSƏLƏLƏRİ**

Bu dünyanı itirənlər o dünyanı

qazandılar...

(Kamal ABDULLA)

Mərhum dilçi-alim, görkəmli şərqşünas, tanınmış türkoloq, poliqlot, tərcüməçi... Onun haqqında nə desən azdır, nə yazsan (yazmağın özü bir cəsarətdir), yenə azdır... Azərbaycan dilçiliyinin elə bir sahəsi yoxdur ki, orada Vaqif müəllimin qələmi yazmamış, elə bir mövzusu yoxdur ki, Vaqif müəllim o haqda deməmiş olsun. Azərbaycan dili tarixinin ən qiymətli sərvəti, xəzinəsi - xalqın tarixi, maddi və mənəvi mədəniyyətinin izləri mühafizə edilən leksik qatının hər bir atributu onun yorulmaz fəaliyyəti ilə bağlıdır – desək, yanılmarıq.

Vaqif müəllimin ən böyük xidməti – Azərbaycan dilinin tarixinə fərqli, özünəməxsus orijinal tərzdə yanaşib, onun qədim leksik qatına gərgin zəhmət tələb edən tədqiqatları və maraqlı elmi nəticələri ilə işıq sala bilmək bacarığıdır. O, dilçiliyin leksikologiya sahəsini böyük bir okeana bənzədirdi və həmişə deyərdi ki, bu okeanın dibinə baş vurub inci çıxarmaq hər oğulun işi deyil. Amma Vaqif müəllimin mahir qəvvas kimi baş vurduğu bu ümmandan çıxardığı qiymətli incilər – əvəzsiz tarixi materiallar özündən daha çox qədim və müasir türk dilləri tədqiqatçıları üçün olduqca gərəkli və dəyərlidir. Az ömür yaşamasına baxmayaraq, həyat səhifəsi böyük məna yükü daşıyan Vaqif müəllimin əsərləri xeyirxah, təşəbbüskar İNSANLAR tərəfindən ölümündən sonra nə yaxşı ki, nəşr edilərək elmi ictimaiyyətə və geniş oxucu kütləsinə çatdırıldı.

Bu gün Vaqif Aslanov şəxsiyyətini, Vaqif Aslanov yaradıcılığını dəyərləndirmək cəhdində olmaq nə qədər asandırsa, bir o qədər

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

VAQIF ASLANOV - 80

dər də çətindir. Vaqif müəllimin yaradıcılığı əslində, onun həyatının mahiyyətini və mənasını ifadə edir. Vaqif müəllimin nəinki bütün əsərlərini, hətta gözəl özünəməxsus xəttatlıqla yazılmış bir məqalə əlyazmasını belə oxumaqla onun elmə vurğun vətənpərvər azərbaycanlı, milli-mənəvi və nəcib əxlaqi keyfiyyətlərə malik və bunları digər insanlarda da qiymətləndirməyi bacaran insan olduğunu söyləmək, gəncləri kamil, yetişmiş alim kimi görmək amalı ilə yaşayan müəllim kimi qiymətləndirmək mümkündür.

Vaqif müəllimin dəyərli tədqiqatları çoxdur. Bunlardan biri - dünyasını dəyişdikdən sonra tələbələri tərəfindən nəşr etdirilib elmi ictimaiyyətə çatdırılan «Azərbaycanın Şimal-Qərb etnosu» əsəridir.

Üç fəsildən ibarət olan və Azərbaycan xalqının etnogenezinin müəyyənləşdirilməsində əvəzsiz əhəmiyyət kəsb edən bu monoqrafiya ciddi elmi araşdırmalar və maraqlı elmi nəticələrin məhsulu olaraq yaranmışdır. Müəllif özü də bu barədə əsərin «Giriş» hissəsində yazır: «Uzun illərin elmi axtarışlarının məhsuludur» (s.10). Vaqif müəllim çox gözəl bilirdi ki, özünüdərk prosesini yaşayan hər bir xalq ilk növbədə tarixi inkişaf yoluna nəzər salmalı, formalaşdığı hər bir dövrün qədim izlərini mütləq axtarır tapmalıdır. Məhz buna görə də dərin kök və qaynaqlara bağlı olan Azərbaycan xalqının etnogenezinin aydınlaşdırılması üçün o, təkcə dilçilik materialları ilə kifayətlənmir, Azərbaycan tarixinə də tez-tez müraciət edirdi (bunun üçün uzun illər lazım gəlsə və qiymətli vaxtını çox sərf etsə də).

Qafqaz Albaniyasının toponimiyası və etnoqrafiyasının tədqiqi qismən bir sıra alimlər (A.Yanovski, S.Kovalevski, A.Krım-ski, B.Dorn, N.Marr, V.Bartold, V.Trever, Z.Yanpolski, I.Əliyev, S.Mollazadə, F.Əliyev, Q.Qeybullayev) tərəfindən öyrənilsə də, bu sahədə əsaslı, geniş tədqiqat aparmağa böyük ehtiyac var idi. Bunu Vaqif müəllim çox gözəl bilirdi. Azərbaycanın Şimalının etnik tərkibi və toponimiyasının çox mürəkkəb bir ərazi olduğunu və bu

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

VAQIF ASLANOV - 80

regiondakı etnonimlərin, toponimlərin və antroponimlərin bu vaxtadək alınma mənşəli sözlərlə izah edildiyini də bilirdi. Azərbaycanın etnotopoantroponimiyasının mənşəyini elə bu sözlərin özündə axtamağın labüdlüyünü görən müəllif Şimali Azərbaycanın regionlarında əhalinin inkişaf və miqrasiyası nəticəsində alınma toponimik adlara çox hörmətlə yanaşır, belə toponimlərin Azərbaycan ərazisinə düşməsinə yerli əhalinin digər millət və xalqlara böyük rəğbəti və beynəlmiləlciliyi ilə izah edir və onların mənşəyini xalqın inkişafı, mədəniyyəti, adət-ənənələrinə çox ehtiyatla yanaşma zəminində öyrənməyi məqsəduyğun sayırdı.

V.I.Aslanov yerli dil faktlarının təhlili əsasında yazılmayan, qərəz yarada biləcək araşdırmaların meydana gəlməsinə qarşı barışmaz mövqeyi olanlardan idi... O, hər bir xalqın psixologiyasını, yaşadığı şəraitin özündə mühafizə edən yerli faktların müqayisəli və qərəzsiz tədqiqat metodları ilə birləşdirməyin tərəfdarı idi... Vaqif müəllim haqlı olaraq belə hesab edirdi ki, xalqın toponimiyası və etnonimiyasının hər bir xalqa mənsub olan ərazidə tarixən baş verən hadisələrlə bağlı şəkildə öyrənilməməsi elmdən uzaq, mahiyyətsiz və xalqa heç bir fayda verə bilməyən əsərlərin yaranmasına səbəb olar; bu isə elmi ictimaiyyətdə dəhşətli bir xaos yaradar. Şübhəsiz, dilin tarixi və xalqın tarixi problemi bir çox məsələlərin həllində önəmli rol oynayır. Şimal rayonlarındakı **substratlara** (məğlub olan yerli dil ünsürləridir. Məsələn, Zaqatala-Qax şivələrində «k» samiti ilə deyilən sözlərin «q» ilə tələffüz edilməsi: *kişi-qiş, inək-inəq* və s), **superstratlara**(yad ərazidə məğlub olub gələn dil ünsürləri: Şimal rayonlarındakı dillərə ərəb-fars dillərinin təsiri) və **adstratlara** (yanaşı ərazilərdə mövcud olan qarşılıqlı əlaqələrə və təsirə malik iki dilin bir-birində buraxdıqları izlərdir. Məsələn, Şimal regionundakı gürcü dilinin izləri adstratdır) özündən əvvəlki tədqiqatçılardan fərqli olaraq özünəməxsusluqla yanaşan görkəmli alim, Şimal-Qərb etnosunun tədqiqində tarixilik

prinsipini əsas götürmüş, bu regiondakı dillərin inkişafındakı daxili və xarici faktorları süzgəcdən keçirərək izləmiş və ətraflı təhlil etməyə müvəffəq olmuşdur. Tədqiqat obyektini kimi Nuxa (Şəki), Qax, Zaqatala, Balakən, Qutqaşen (Qəbələ), Vartaşen (Oğuz) regionları götürülsə də, yeri gəldikcə, Cəbrayıl, Beyləqan, Quba, eləcə də Gürcüstan və Dağıstandakı toponimlərə, etnonimlərə də müraciət olunması zəruri hesab edilmişdir. Bu da təsadüfi xarakter daşımayan qanunauyğun bir hadisə kimi qiymətləndirilməlidir. Çünki tədqiq edilən sahələrdə substrat, superstrat və adstrat hadisələri ardıcıl götürülərək izlənməli idi ki, bunu da müəllif özünəməxsus şəkildə etmişdir.

Vaqif müəllimi düşündürən suallar çox idi... Bunlardan biri də «Azərbaycan» sözünün tərkibində, eləcə də bu əraziyə xas toponimlərdə bu torpağın ilkin sakinlərinin imzasının nə səbəbə görə görünməməsi haqqında sual idi. O, Azərbaycanın tarixən vahidliyi, vahid etnik tərkibi (*Vaqif müəllim etnik tərkib deyərək Azərbaycan xalqını əmələ gətirən etnik tərkibləri nəzərdə tuturdu – Ş.Orucova*) haqqında fikir yürütməyin vacib və məsuliyyətli olduğunu bilirdi. Buna görə də sələflərinin (Y.V.Çəmənzəminli, Ə.Dəmirçizadə) «Azərbaycan» toponimi haqqındakı fikir və mülahizələrini araşdıraraq onu **Az+ər+bay//bəy+ can +//kan** kimi tərkib hissələrinə bölən müəllif, Y.V.Çəmənzəminlinin dediyinin əksinə olaraq, bu toponimin məhz ərəblər tərəfindən «Azərbaycan» şəklinə salındığına şübhə ilə yanaşır. Əlbəttə o, bu zaman Azərbaycan dili üçün xarakterik olan **k~ç; g~c** əvəzlənmələrinə əsaslanırdı (*çəkic//kəkic, gəmik//cəmik* və s.).

O, həmçinin Ə.Dəmirçizadənin **A+tar+bad** tərkibini «Azərbaycan» sözünün əsas ünsürü hesab etdiyini və buradakı **A** ünsürünü «Allah» və ya «totem» mənasında işlənən sözün qalığı (Atar – «od Allahı») hesab etdiyini yazır (s.19).

Doğrudur, V.Aslanov da «Azərbaycan» sözündəki odla bağlı mənanı qəbul edir. Lakin o bu odun Zərdüştlükdən çox-çox əvvəlki

dövlərə aid totemlə – müəyyən qəbilə və tayfanın tanıyaraq etiqad etdiyi Tanrı ilə bağlı, ən başlıcası isə, türk mənşəli etnonim olduğu qənaətinə gələrək yazır: «*Azar* – «od» deməkdir. «*Od*» - işıq, istilik əlaməti, müqəddəs ruhdur. Bu söz öz müstəqim mənasında bu gün də dilimizdə yaşayır: Qızdırmışam; canımda azar var; azarlamışam. *Azar* – «xəstəlik» sözünün sinonimidir, «*od*» deməkdir» (s.19).

Müəllif **xız//qız//xəz** tərkiblərinin eyni mənşəli sözün fonetik variantları olduğunu, tərkibində **az** formantı olan (ka// kassit, kissi, kiş, koselər) Qafqaz, Xəzər, Qızlıq dağı (Azərbaycan), Kaspi, Xozapini gölü, Ksapi çayı, Kazbek (Gürcüstan) kimi hidronim, oykonim və toponimlərin **qas//kass** tayfa adından törəndiyini və etnonim mənşəli olduğunu göstərir. Həmçinin «Asiya» sözündəki «asu»nun «ışıq», «Günəş», «gündoğan» mənalı, «xız» kimi «asu»nun da odla əlaqəli olduğunu; işıq, aşıq sözlərinin **as//ıs** variantlarından, *söz, saz, ozan, qazan* sözlərinin **kas//as** variantlarından törəndiyini və **kas** tərkibinin fonetik variantlarının **kas//kaz; kaş//keş//kiş; Gəz//xəz//həz; qas//qaf; xas//həs; as//az** olduğunu inandırıcı elmi dəlillərlə əsaslandırır (s.24).

«Azərbaycanın Şimal-Qərb etnosu» əsəri bir çox cəhətdən qiymətlidir. Bu əsər bir də o baxımdan dəyərlidir ki, burada bu günə qədər etimoloji mənşəyi araşdırılmayan, üzə çıxarılmayan toponim və etnonimlər tədqiqat obyektini kimi götürülmüşdür. Müəllif uzun illərin, gərgin elmi axtarışların nəticəsi kimi ilk dəfə olaraq etnonim və etiqad mənşəli toponimlərin, tayfa və şəxs adlarının (etnotopoantroponimlərin) etimoloji mənşəyinə görə üst-üstə düşdüyünü, bu tayfalar arasında Azərbaycan xalqının etnogenezində **kas; sak; maq; hun; tür//türk//törək; mərd//amard; karx** və s. tayfaların önəmli rol oynadıqlarını zəngin nümunələr və elmi dəlillər əsasında sübut etmişdir. Bütün bunlar isə görkəmli alimə belə bir nəticəyə gəlmək imkanını vermişdir ki, Azərbaycanın cənubundakı tayfa dillərinin Hind-Avropa, şimalındakı tayfa dillərinin türk mənşəli olduğu şübhəsizdir.

Vaqif Aslanovun «Azərbaycan dilinin tarixi leksikologiyası(rekonstruksiya problemləri)" adlı doktorluq dissertasiyası onun şah əsəridir və bu əsərin onun tələbələri tərəfindən Vaqif müəllimin sədaqətli dostu f.e.d.,professor A.Q.Ələkbərovun təklif etdiyi bir qədər dəyişilmiş adda(«Problemı istoričeskoy leksikoloqii azerbaydcanskoqo əzika(vnutrennəə rekonstruküə iskonno törkskoy leksiki») nəşr edilməsi elmi ictimaiyyətə yaxşı məlumdur.

Vaqif müəllimin digər yazdıqları kimi, bu əsərinin də böyüklüyü, gücü və qüdrəti ondadır ki, ilk dəfə necə oxunursa, dərk olunursa, o cür də hafizələrə həkk olunur. Vaqif müəllimin bu əsərində «Kitabi-Dədə Qorqud»dan tutmuş XVIII əsr şifahi xalq yaradıcılığına qədər götürdüyü nümunələr (özü də əlyazmalarından əldə edilən nümunələr) – Nəsimi, Qazi Bühranəddin, Kişvəri, Xətai, Füzuli, Əmani, Qövsi Təbrizi və M.P.Vaqifdən, eləcə də «Şühədənəmə» və «Söhvətüs-səfa» kimi XVI əsr abidələrini əhatə edir. İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısına müəllifin özünün də qeyd etdiyi kimi, «ən vacib və gərək olanları» daxil edilmişdir. Əsər haqqında dəyərli sözlər çox deyilib. «Vaqif məktəbi»ni sevən, ona dərin hörmət və ehtiram hissi ilə yanaşanlardan biri kimi, onu əlavə etmək istərdim ki, bu şah əsər çox təvazökarcasına yazılmışdır:**es irrt der Wensch, so lange er storot** (Çeloveku do samoy smerti svoystvenno zablucdatğsə - « Ölənə qədər səhv etmək insana xas olan xüsusiyyətdir»).

30 ildən çox keçməsinə baxmayaraq leksik və qrammatik arxetiplərin bərpasında V.I.Aslanovun irəli sürdüyü və tədqiqatında da tətbiq etdiyi hipotezlər bugün də çox aktualdır. Vaqif müəllimin metodikası yazısı olmayan türk dilli abidələrin də ilkin köklərinin arxetiplərinin müəyyənləşdirilməsi üçün əvəzedilməz meyardır(A.Q.Ələkbərov).

Vaqif müəllim L.Blumfildin də qeyd etdiyi kimi, dilin leksikologiyasının tədqiqində sözün mənasının deyil, fonoloji cəhətdən səslənməsini (eləcə də səslənmə formalarını) əsas götürürdü.

Dissertasiyanın birinci fəslinin «Azərbaycan dilinin tarixi inkişafında sözlərin fonetik və semantik əlaqə münasibətləri məsələsi»nə həsr edilməsi də təsadüfi xarakter daşımayıb, dilin leksik qatının müəmmalı cəhətlərinin açılması üçün məhz bu metodun açar rolunu oynaya biləcəyinə əminlikdən irəli gəlmişdi. Bunun mükəmməl nəticəsi olaraq Azərbaycan dilindəki sözlərin **y~t~d** səs əvəzlənmələri ilə *yumru, yumruq, dumru, durmux, tumurcuq*(*yumurcuq*)sözlərinin arxetiplərinin **yum-**; *dırnaq,dırmıq, cırmaq/caynaq/cınnaq* sözlərində **t~d~y~c** səs əvəzlənmələrinin olduğunu və bu kimi fonetik variantların **tü-** kökündən hansı yollarla törədiyinin elmi izahını verərək sübut edir(s.22; 33).

İlk baxışda «*çevir, devir, çevrə, dövrə*» sözlərinin **yörə** leksimi ilə nə əlaqəsi ola bilər?- sualı ortaya çıxa bilər.Lakin Vaqif müəllimin istər qədim türk dilli abidələrdən, istərsə də Azərbaycan dilinin digər yazılı mənbələrindən əldə etdiyi qiymətli materiallar belə suallara cavab olaraq sübut etdi ki, *əvir-, çevir-, devir- çevrə, dövrə* və ədəbi dilimizdə yalnız *yan-yörə* (ətraf, çevrə) qoşa sözünün ikinci komponentində mühafizə edilən **yörə** sözləri eyni kökdəndir. Bu kimi samit səsli sözlərin arxetiplərinin araşdırıb tədqiq edən müəllif haqlı olaraq bu nəticəyə gəlir ki, Azərbaycan dilindəki türk mənşəli sözlərin ilkin kökləri üçün **y//t//d//ç//c//s//ş//k//o** səs əvəzlənmələri, sait səsli sözlər üçün isə **i//ə** əvəzlənməsi xarakterik olmuşdur. Doğrudur, müəllif bəzən bir sıra hallarda sözlərdəki dar saitlərin geniş saitlərlə əvəzlənməsi ilə əlaqədar nümunələr (**iki – əkiz**) nümayiş etdirsə də, **i** saitinin **ə** saitinə keçməsi səbəbini açıqlamaqda çətinlik çəkdiyini göstərir(s.33). Fikrimizcə, bu problem ayrıca tədqiqat obyektidir və bunun həlli gənc leksikoloqların öhdəsinə düşür.

V.Aslanovun türkologiyada mənşəyi haqqında mübahisəli fikirlər söylənilən sağır nun (**ŋ**), eləcə də «**h**» fonemi barədə də maraqlı, orijinal mülahizələri diqqəti cəlb edir. Müəllif Azərbaycan dilində işlənən «**h**» səsi ilə başlayan sözlərin qədim monqol, ərəb

və fars alınmalarından alınan sözlər üçün xarakterik olduğunu qeyd edərək bu tipli sözlərin ərəb-fars təsirinə məruz qalan digər türk dilləri üçün də səciyyəvi olduğunu zəngin nümunələr əsasında göstərir (s.58).

Vaqif Aslanovun doktorluq dissertasiyasının birinci fəslində gəlidiyi elmi nəticələr sübut etdi ki, Azərbaycan dilinin leksik qatının tarixi inkişafının öyrənilməsində sözün fonetik və semantik tərəflərinin əlaqəli, sıx təmasda tədqiqi böyük nəzəri-təcrübi əhəmiyyətə malik olmaqla bərabər, tarixi leksikologiyamızın öyrənilməsi, bütövlükdə türk dillərinin müqayisəli-tarixi qrammatikası və leksikologiyasının, eləcə də kök sözlərin pratürk inkişaf yollarının izlənilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Sözlərin fonomorfoloji, leksik-semantik inkişaf yollarının böyük zəhmət bahasına araşdırılması türk dillərinin polisemiyası, tarixi sinonimlik və omonimliklə bağlı bir sıra mübahisəli məsələlərə də aydınlıq gətirilməsinə xidmət edir. Bu metod dildəki ayrı-ayrı fonemlərin müxtəlif zaman kəsiklərində yaranaraq itə bilməsi, və ya əksinə, itərək yenidən bərpa olunması səbəblərinin üzə çıxarılıb aydınlaşdırılması üçün də ən münasib və etibarlı yoldur.

İki bölmədən ibarət olan «Türk kökü» adlanan ikinci fəslin «Kök morfemlərin bərpası probleminə dair» hissəsində müasir Azərbaycan dialektləri və yazılı mənbələrinin zəngin nümunələrinə istinad edən müəllif kök sözlərin bərpasının aşağıdakı konkret yollarını göstərir:

1. Sinonimi və ya antonimi olan bu və ya digər bir sözün əsas kök morfemini müəyyən etməklə hətta yazılı abidələrdə belə qeydə alınmayan sözlərin də arxetiplərini bu cür analoji yolla təyin etmək mümkündür;
2. Bir-birinə qohum olan dillərdə kök morfem eynilik təşkil edirsə, fonomorfoloji analiz yolu ilə bu sözlərin düzəltmə olduğunu müəyyən etmək olursa, onların da arxetiplərinin rekonstruksiyası mümkündür;

3. Müasir Azərbaycan dilində sonu eyni şəkilçi ilə (-ış/-iş/-uş/-üş – örüş, öpüş, görüş, yarış və s.) bitən düzəltmə sözlər çoxdur. Dilin müasir inkişaf dövrü üçün bu sözlərin bəzilərinin kök və şəkilçidən ibarət düzəltmə, digərlərinin sözdüzəldici şəkilçilərdən ayrılaraq mənasını itirən, lakin tərkib hissələrinə ayrılmayan kök-morfem sözlər hesab edilməsi daha məqsəda uyğundur (s.74);
4. Digər sələfləri (V.V.Radlov, Q.I.Ramstedt, V.Atalay, Əhməd Cavad Emre, A.A.Zayançkovski) kimi V.Aslanov da bu qənaətdədir ki, pratürkdəki sözlər bir kökdən ibarət olmuşlar(s.77). Lakin onlardan fərqli olaraq V.Aslanov tərkibində **o, ö, e** şəkilçili morfemlərin Azərbaycan ədəbi dili və yazılı abidələrində olmadığı fikrini əldə əsas tutaraq belə nəticəyə gəlir ki, birinci hecasında bu saitlərdən olmayan iki və çoxhecalı sözlər ilkin köklü deyil, ikinci köklü hesab edilməlidir. Məsələn, *alov* sözünün kök morfemini müəyyən edən müəllif Ryəsənenin dediyinin əksi olaraq, bu sözün fars deyil, türk mənşəli olduğunu nümunələr əsasında haqlı olaraq belə izah edir: «Həm *alış* felində, həm də *alov* ismində **y** samiti reduksiyaya uğrasa da, dialektlərdə, eləcə də danışığ dilində *yaloy* (*od-alov* – *od yaloy*) sözü qalmaqdadır. *Yalın* sözünün də (*alov*) dildə mövcud olduğunu nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, *alov* kimi digər semantikalı sözlər də (**y**)**a**- kökündən törəmişlər»(s.77-78).

Digər sözlərin də arxetiplərini beləcə müəyyənləşdirən müəllif *bülöv* söz kökünün (*bilə* - «itiləmək») özünün düzəltmə olduğunu və **bi**- kökündən; şəkilçisinin isə (**-öv**) mürəkkəb hesab edilən –**əğü**/-**əgü** şəkilçisindən törədiyini və bu kimi sözlərin dildə çox sayda olduğundan maraqlı nümunələrlə bəhs edir (s.78-88).

Bu fəsildə V.I.Aslanov türk dillərinin monqol dilləri ilə qohumluğu məsələsinə də toxunaraq türkologiyada bu haqda mövcud olan bir sıra mübahisəli məsələlərin müvəffəqiyyətli həllini

monqol dillərinin köməyi ilə araşdırılmasında görür və qeyd edir ki, bu, tarixi leksikologiya və etimologiya problemlərinin həlli üçün də çox vacibdir (s.89).

«O sluçaex perexoda qrammatičeskix form v leksikalizovan-
nie obrazovanie» adlı ikinci yarımbölmədə qrammatik formaların
leksik elementlərə keçidi hallarından danışan Vaqif Aslanov belə
bir fikirlə razı olduğunu bildirir ki, «hər bir sözdəyişdirici formanın
leksikləşməsi hadisəsi hər bir dildə özünəməxsus xarakter
daşıyır»(s.92). Vaqif müəllim burada da kök və leksik vahid
arasında əlaqənin öyrənilməsində daxili bərpaetmənin zəruri olduğu
faktını qeyd edir(s.93). Çünki dildə elə sözlər(*bir-say, hər-əvəzlik, yeni-sifət* və s.) var ki, sözdəyişdirici şəkilçi qəbul etdikdə başqa
nitq hissələrinə çevrilir (*birdən, hərdən, yenidən-zərf*) və bunlar
arasında semantik əlaqə hiss olunmur; daha doğrusu, bu əlaqə itir.
Müəllif bu kimi sözlərin daxili bərpası nəticəsində belə qənaətə
gəlir ki, onlar dilə hazır şəkildə, qəlib halında gələn
sözlərdir(s.104). Burada müəllif felin məchul növünün inkarında
olan sözlərin az, digər növ fellərin isə leksikləşməyə daha çox
meyilli olduğunu da göstərir(s.105). Felin zamanlarına gəldikdə isə,
o, **-acaq** şəkilçisi qəbul edən fel köklü sözlərin (*dayanacaq, qana-
caq, qurtaracaq* və s.) daha çox leksikləşdiyini və bunun təkcə
Azərbaycan dili üçün deyil, digər türk dilləri üçün də xarakterik bir
hal olduğunu yazır(s.108). Vaqif Aslanov haqlı olaraq belə hesab
edir ki, qrammatik formaların leksikləşməsi hər bir dilin keçdiyi
inkişaf yolunun göstəricisi olmaqla, tarixi hadisədir və buna görə
tarixi leksikologiya predmeti sayılmalıdır. Dil tarixinin qədim
dövrələrində leksikləşən vahidlərin quruluşunun öyrənilməsi bu
vahidlərin ilkin söz kökləri(arxetipləri) haqqında təsəvvür
yaratmağa təkan verir. Buna görə də leksikləşən vahidlərin pratürk
köklərinin bərpasında konkret olaraq hər bir dilin inkişaf tarixinin
dərindən izlənilərək öyrənilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir.

«Istoričeskoe svoeobrazie «izbiratelʹnosti» slovoobrazuöhix affiksov» adlı üçüncü fəsil müasir Azərbaycan dili üçün arxaik hesab edilən, eləcə də bir sıra semantik dəyişikliyə uğrayan sözlərin praköklərinin tədqiqinə həsr edilmişdir (s.116-148). Bütün fəsillərdə olduğu kimi, bu fəslin də birinci yarımbölməsi (Imennoe slovoobrazovanie) isim düzəldən, ikinci hissəsi (Qlaqolʹnoe slovoobrazovanie) isə fel düzəldən və dildə daha məhsuldar olan şəkilçilərin dərin analizi ilə diqqəti cəlb edir.

Sözyaradıcılığı prosesində mücərrəd mənalı sözlərin (*dirilik-tirlik; tanlıq//danlıq; yanlıq; aralıq* və s.) yaranmasında **-lıq** şəkilçisinin məhsuldarlığı inkaredilməzdir. Bütün sözlərin (alınmalar da daxil olmaqla) bu şəkilçini qəbul edən bildiyini göstərən müəllif Nəsimi, Q.Bürhanəddin, Kişvəri, Xətai, Füzuli, Əmani, Q.Təbrizin əsərlərinin dilində **-lıq** şəkilçisinin alınma sözlərə daha çox artırıldığına müşahidə edildiyini yazır. Görkəmli alimin mövqeyi burada da dəyişməzdir: nə qədər çətin olsa da, o, yalnız türk mənşəli sözləri tədqiqatda cəlb etməklə zəngin nümunələr əsasında **-lıq** şəkilçisinin təkcə mücərrəd mənalı deyil, konkret mənalı sözyaratma (*günlük, yağlıq, suvluk – «yaylıq». tərlik, içlik, əlik, dizlik, qazlıq, yazlıq, yarlıq*) imkanlarından da geniş bəhs edir (s.121).

Üçüncü fəslin ikinci yarımbölməsində **-la, -lan, -laş, -lat** kimi məhsuldar fel düzəldici şəkilçiləri dərinlən təhlil edən Vəqif Aslanov bu şəkilçilərin məhsuldarlığını IX əsrdə ərəb istilasının nəticəsində Azərbaycan dilinə alınmaların sürətli və güclü axını ilə izah edir və «Kitabi-Dədə Qorqud»dan gətirdiyi bir nümunə əsasında (*sıqta-//sığda- «ağlamaq»* mənasında olan sözün *sıqla-* formasında) bu kimi şəkilçilərə digər abidələrdə rastlandığını (*quc-qucaq-qucaqla; yed-yedək-yedəklə*), onların təkcə alınmalara deyil, türk mənşəli sözlərə də artırılma bilməsi səbəblərini izah edir (s.141).

Monoqrafiyanın «Speşializaüiə i generalizaüiə znaçeniı slov, sinonimiä, omonimiä i antonimiä» adlanan, həcmcə nisbətən

böyük dördüncü fəslində tədqiqat obyektı kimi götürülən sinonimlik, omonimlik və antonimlik problemlərinə semasioloji prizmadan baxılmışdır. Müəllifin özünün də qeyd etdiyi kimi, «işin həcmi polisemiya məsələlərinə baxılmasını əngəlləmişdir» (s.148).

V.Aslanovun sinonim fel və isimlərə dair gəlidiyi nəticələr də diqqətəlayiqdir(s.184;212). Əsərdə həmçinin, türk dillərindəki numerativ sözlərin sinonimliyindən, onların mənə zənginliyindən də danışılır və bu məsələnin ayrıca tədqiqat obyektı olduğu vurğulanır. Bununla yanaşı müəllif, sinonimliyin numerativ sözlərdə XIX əsrə qədər geniş işləndiyini, XIX əsrdən sonra isə istifadədən çıxdığını və öz yerini ərəb dilindəki alınmalara verdiyini dərin müşahidələri əsasında müəyyən etmişdir(s.207).

Omonimlərdən də geniş bəhs edən tədqiqatçı(s.212) türk dillərində omoformların daha çox olduğunu göstərir. «Böyük ot tayasında iynə axtarışına çıxan» alim çox böyük zəhmət bahasına yazılı abidələrdən əldə etdiyi nümunələrlə omonim vahidlərin dildə yaranma səbəblərini də göstərir:«Omonimiə çahe vseqo əvləetsə rezulğtatom raspada polisemii»(s.213;226).

Antonimlərdən danışarkən Vaqif müəllim antonim kimi, korrelyativ mənalı sözlərin (*ata-ana*, *gecə-gündüz*, *kişi-qadın*) deyil, bu cərgəyə yalnız keyfiyyət və əlamət mənalı, əks qütblü sifət və felləri cəlb etməsinin, eləcə də bunların üzərində çox dayanmamasının səbəblərini də açıqlayır; əsas səbəb kimi isə o bu və ya digər leksik vahidin ilkin kökünün müəyyən edilməsində antonimlərin az faydalı olduğunu göstərir (s.227;230).

Əsərin sonunda(s.242-270) gənc mütəxəssislərin yaxın gələcəkdə «Azərbaycan dilinin tarixi leksikologiya lüğəti»ni yaratmasında bu tədqiqatın faydalı ola biləcəyi ümidi ilə müəllif əlifba ardıcılığı və səliqə-sahmanla ilə verdiyi «Əlavə»də Azərbaycan dili üçün arxaik hesab edilən sözlərin tam siyahısını təqdim etmişdir.

2008 - C İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

VAQIF ASLANOV - 80

Bizə belə gəlir ki, bu cür zəngin dil faktlarından istifadə etməklə, Vətənimizə, dilçiliyimizə, özümüzə çox gərəkli ola biləcək lüğətin hazırlanması və xalqa çatdırılması vacib məsələlərdəndir. Bununla Vaqif müəllimin də ruhunu şad etmiş olardıq. Çünki tərtib prinsiplərini hazırladığı, üzərində uzun illər rəhbərlik etdiyi şöbənin əməkdaşları ilə birlikdə çalışdığı «Azərbaycan dilinin tarixi lüğəti»ni çap etdirmək Vaqif Aslanovun *BÖYÜK ARZU*su idi.

Vaqif müəllim İlahinin öz nuru, mərhəməti və xeyirxahlığından nəinki Azərbaycan dilçilik elminə, ümumən türkologiyaya verdiyi qismət payı idi. Ömür vəfa etsəydi, o bu il özünün 80 illik yubileyini keçirəcəkdi...Ömür vəfa etsəydi, yəqin ki, dilimizin tarixinin güzgüsü ola biləcək lüğətin çapı kimi çətin və şərəfli işin öhdəsindən də ləyaqətlə gələcəkdi... Çox təəssüf ki, ömür vəfa etmədi...

AĞAMUSA AXUNDOV

akademik

İKİ AY DA YAŞASAYDI.....

Üç ay da yaşasaydı, Azərbaycan dilçilik elminin görkəmli nümayəndəsi, əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor Müseyib Məmmədovun 80 yaşı tamam olacaqdı. Fəqət qismət olmadı. 80 yaşına 2 ay qalmış tanınmış alim dünyasını dəyişdi. 1964-cü ildən taleyini bağladığı Dilçilik Institutunun əməkdaşları onun 80 illiyini qeyd etməyə 3 ay əvvəl başlamalı oldular. 37 il rəhbərlik etdiyi şöbənin işçiləri ürəkdən sevdikləri alimin xatirəsini hər gün yad etmək, həmişəki kimi, heç olmazsa, ruhən hər gün bir yerdə olmaq üçün şəklini bir dəstə gül ilə çalışdıqları otağın baş tərəfində qoydular.

O ağırlı gündən artıq bir neçə ay çox keçsə də, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının əsas binasının beşinci mərtəbəsində söhbət hələ də Müseyib müəllimdən gedir və bu təsadüfi deyil. Müseyib bu doğma iş yerinə və orada çalışanlara qırılmaz tellərlə bağlı idi: yerli komitənin sədri kimi, bir zamanlar partiya təşkilatının katibi kimi, attestasiya komissiyasının, aspirantura və doktoranturaya qəbul, Azərbaycan dili ixtisası üzrə ixtisas imtahanı komissiyalarının, çeşidli elmi dərgilərin redaksiya heyətlərinin üzvü kimi də. O, 10 ilə yaxın bir müddətdə Ali Attestasiya Komissiyasının Dilçilik Institutunun tərkibində fəaliyyət göstərən və 3 ixtisas üzrə alimlik dərəcəsi verən Dissertasiya Şurasına sədrlik edirdi. Ən vacibi, dünyagörmüş bir ağsaqqal kimi, yaşından asılı olmayaraq, hamının yaxın dostu və məsləhət verəni idi. Institutun bütün işçiləri onu sevir, ona böyük hörmət bəsləyirdilər. Bu böyük hörməti və məhəbbəti Müseyib müəllim özü qazanmışdı. Geniş həyat təcrübəsi, dərin biliyi, alimlik istedadı, halal əməyi, nəcib insanlığı ilə qazanmışdı.

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

MÜSEYİB MƏMMƏDOV - 80

Taleyi belə gətirmişdi. Tay-tuşları məktəbə gedəndə, atası II dünya müharibəsinə cəbhəyə yollandığı üçün 13 yaşlı Müseyib kolxozda işə gedirdi. Qadınlarla birlikdə səhərdən axşamacan işləyirdi. Ona görə də həyat və iş təcrübəsini çox tez qazanmışdı. 27 yaşı olanda İmişli rayonunun Bəcirəvan kəndində yaşı əllini, altmışı keçmiş müəllimlərin işlədiyi kənd orta məktəbinə direktorluq etmişdi.

Amma uşaqlıq illərində itirdiklərini Müseyib tez qazandı. Gəncə Dövlət Pedaqoji Institutunu fərqlənmə diplomu ilə qurtaranda o vaxtlar üçün çətin və məsuliyyətli olan partiya üzvlüyünə qəbul olundu. 32 yaşında Bakıya gələn kimi Bakının 106 saylı məktəbində direktor vəzifəsinə təyin edildi. 1964-cü ildə 3 illik aspiranura müddətini 2 ilə başa vurub, namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək alimlik dərəcəsi aldı. Bizdə bu rekordu vuran, nəinki vuran, heç təkrarlayan da hələ olmayıb.

Müseyib Məmmədovun gözəl müəllimliyi vardı. Əmək fəaliyyətinə də elə müəllimliklə başlamış, ömrünün 55 ilini bu peşəyə sərf etmişdi. Əsas iş yeri AMEA-nın Dilçilik İnstitutu olsa da, digər elmi-təşkilati işlərlə məşğul olsa da, ömrünün sonunadək müəllimlik işini davam etdirdi. Elmi, biliyi, xasiyyəti, rəftarı, mədəniyyəti tələbələrini məftun etmişdi. Xüsusən, vaxtilə tələbəsi olmuş, mühazirələrini dinləmiş jurnalistlərin ona tez-tez baş çəkməsinin şahidi olmuşam.

Əlbəttə, Müseyib, hər şeydən öncə, görkəmli alim idi. Dilçiliyimizin Azərbaycan dilinin üslubiyyatı, nitq mədəniyyəti sahələrinin inkişafı ilk növbədə onun adı ilə bağlıdır. Azərbaycan dilinin üslubiyyatı sahəsinə o, 4 kitab həsr etmişdir («Nəriman Nərimanov və ana dili». Bakı, 1971; «Nəriman Nərimanovun publisist üslubu». Bakı, 1985; «Azərbaycan ədəbi dili tarixi (Sovet dövrü)», kollektiv. III c., Bakı, 1982; «Publisist sözün qüdrəti». Bakı, 1992).

«Heydər Əliyev dil haqqında və Heydər Əliyevin dili» kollektiv monoqrafiyasının «Heydər Əliyev və nitq mədəniyyəti» hissəsinin müəllifi də Müseyib Məmmədovdur. Bu hissədə o, ulu öndərin nitq mədəniyyəti haqqında dediklərinin geniş təhlilini vermiş, onun nitq kamilliyi, bu kamilliyi yaradan dil vasitələri (sinonimlər, frazeoloji birləşmələr, üslubi imkanlar, sintaktik quruluş) haqqında yüksək elmi səviyyədə ürək sözlərini demişdi.

M. Məmmədovun Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşu, onomastikası barədə də qiymətli fikirləri var.

Görkəmli alimi ölkəmizin hədudlarından kənarda da yaxşı tanınırlar. Rusiya(1987), Ukrayna(1984), Qazaxıstan(1976), Özbəkistan(1980), Başqırdıstan(1982), Tatarıstan(1992), Türkiyə (1996,2000,2004) və İranda(1998) keçirilən elmi konfrans, qurultay və simpoziumlarda etdiyi məruzələr dilçi alimlərin, türkoloqların böyük rəğbətini qazanmışdı. Bu yaxın və uzaq xarici ölkələrin Almatı, Daşkənd, Təbriz, Ankara, İzmir şəhərlərində keçirilən elmi yığıncaqların mən də iştirakçısı olmuşam və onun məruzələrinin doğurduğu marağı, böyük dilçi alimlərin onu necə ürəkdən təbrik etdiklərini gözümlə görmüşəm.

Müseyib yaşının çoxluğuna baxmayaraq, həmişə iş stolunun arxasında olmuş, qələmini yerə qoymamış, 2004-cü ildə «Ana dili və nitq mədəniyyəti məsələləri»(321 səh.), 2005-ci ildə «Filoloji düşüncələr»(359 səh.) adlı 2 sanballı kitabını oxuculara təqdim etmişdir.

Gənc alimlərin yetişməsində də onun böyük əməyi olmuşdur. Görkəmli alim 30-dan yuxarı elmlər doktoru və elmlər namizədinə rəhbərlik etmişdir. Onlar artıq istedadlı alimlər kimi Azərbaycan dilçiliyinin inkişafı yolunda çalışırlar. Şübhəm yoxdur ki, onlar öz unudulmaz müəllimlərinin hələlik işıq üzü görməyən əsərlərini toplayıb zaman-zaman çap etdirəcəklər.

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

MÜSEYİB MƏMMƏDOV - 80

Görkəmli alim, nəcib insan, vəfalı dost Müseyib müəllimin buna haqqı var.

ELÇİN MƏHƏMMƏD OĞLU MƏMMƏDOV

filologiya elmləri namizədi

DƏRİN ZƏKA İLƏ TƏVAZÖKARLIĞIN SINTEZİ*

Azərbaycan elmində öz sözünü demiş, imzasını qoymuş alimlər çoxdur. Belə alimlər təkcə elmi mühitdə deyil, ictimai sahədə də fəallıqları ilə seçilir. Yaşadıqları cəmiyyətdə gedən proseslərə adekvat cavab verməyi bacaran, dövrün nəbzini tutan bu alimlər içərisində bir ad, bir imza da var: əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor **MÜSEYİB MƏMMƏDOV**.

Professor Müseyib Məmmədovun imzası ilə hələ tələbəlik illərindən tanışam. Ali məktəbdə təhsil alarkən Müseyib müəllimin ana dili, üslubiyyat və mətbuat dili ilə bağlı məqalələrini oxumuşdum. Bu qiyabi tanışlıq mənim düşüncəmdə onun səmimiyyətlə dolu bir obrazının yaranmasına səbəb olmuşdu. Yaranan müsbət assosiasiyanın doğruluğu sonrakı təhsil pillələrində öz təsdiqini tapdı. Belə ki, 1999-cu ildə magistr işim əlavə – ikinci rəy üçün AMEA Dilçilik Institutunun müasir Azərbaycan dili şöbəsinə göndərilmişdi. O vaxtadək yalnız məqalələrindən tanıdığım Müseyib müəllimi ilk dəfə onda gördüm. Mehriban və gülərüz bir sima ilə dissertasiyama başdan-ayağa diqqətlə oxuduqdan sonra müsbət rəy verərək yola saldı. Akademiyanın aspiranturasında oxuyarkən, daha sonralar Dilçilik Institutunun işçisi olarkən Müseyib müəllimi daha yaxından tanıdım. Zəngin mənəviyyəti ilə

* Məqalə topluya 2008-ci ilin iyun ayında – prof.M.B.Məmmədovun vəfatından əvvəl təqdim olunmuşdur.

yanaşı, dərin biliyi ilə də çevrəsini heyran edən alimin elmi yaradıcılığı onun doğma vətəninə, elini və ana dilini dərin məhəbbətlə sevən tədqiqatçı-vətəndaş olduğunu bir daha sübut edir.

Müseyb müəllimi tədqiqata başladığı ilk dövrlərdən etibarən ana dili məsələləri düşündürmüş və zaman-zaman bu mövzuya qayıtmış, içdən gələn bir duyğusallıqla araşdırmalarını daim davam etdirmişdir. «Ana dilim» adlı очерк xarakterli yazısında yüksək həssaslıqla söylədiyi «*Doğma dilim, sən bizim mənəvi varlığımız, həyatımız, canımız, nəfəsimizsən. Anamızın laylası sənə şirin, əfsunlu sözlərlə başlayır...*»¹ fikirlərini eyni müvəffəqiyyətlə insanın məhəbbət damarını hərəkətə gətirəcək təsir gücünə malik «*...Özüm mənim, sözüm mənim, ana dilim! Dünya durduqca yaşayacaqsan, övladlarının dilində, arzularında, əməllərində bütün dünyaya yayılacaqsan, öz varlığını qoruyub saxlayacaqsan*»² frazası ilə sona çatdırması müəllifin doğma dilinə «ürəyinin yangısını» ifadə edir. Bu yangını zaman-zaman daşıyan və klassiklərimizin ana dili haqqında fikirlərini saf-çürük edən alimin N.Nərimanova daha çox yer ayırması təəccüblü görünməməlidir. Belə ki, Müseyib müəllimin elmi yaradıcılığının əsas istiqaməti məhz Nəriman Nərimanovun əsərlərinin lüğət tərkibinin öyrənilməsinə, üslubi xüsusiyyətlərinin araşdırılmasına yönəldiyindən bu sahə daha qabarıq görünür. Bu cəhətdən, sovet standartları ilə adlandırılmalı olsa, inqilabçı-demokratın ana dili sahəsindəki xidmətlərini önə çəkən tədqiqatçı-alim onun qrammatikaya dair üç dərsliyini geniş təhlil etmiş, hələ XX əsrin əvvəllərində «dilimizin qüvvət tapacağına» inamının hansı əsaslara söykəndiyini açıb göstərmişdir.

¹ Məmmədov M.B. Ana dili və nitq mədəniyyəti, Bakı, 2004, səh. 3

² Yenə orada, səh. 5

Təxminən, 100 il əvvəl ana dilinin məktəb proqramlarında öz yerini tutması üçün Nəriman Nərimanovun apardığı mübarizənin hələ Qori seminariyasında oxuyarkən başladığını diqqətə çatdıran Müseyib müəllim onun ədəbi dilimizin xəlqiləşməsi, «camaat dilinə» yaxınlaşması ilə bağlı fikirlərini müəllifin «Bahadır və Sona» romanından gətirdiyi parçada açıqlayaraq «mühüm söhbət» kimi dəyərləndirmişdir. Lakin onun araşdırmalarında N.Nərimanov ana dilinin saflığı uğrunda mübarizə aparən tək və yeganə şəxsiyyət kimi görünür. Burada «Ananızın laylasını yadınıza salın» çağırışı ilə cəmiyyətdə əks-səda doğurmuş Mirzə Cəlilin təqdim etdiyi sadə, xəlqi dildən də danışılır, «Üzeyir Hacıbəyovun publisistik sözünün qüdrəti»nin məhz ana dilinin vasitəsilə təzahür etdiyindən bəhs edilir, həmçinin Səmədağa Ağamalıoğlunun «yeni əlifbaya güclü bir silah kimi» baxması, böyük məqsədə çatmaq üçün hava və su kimi lazım olan yeni əlifbadan istifadə haqqında təşəbbüslər irəli sürməsi əks olunmuşdur.

Müseyib müəllimin araşdırmalarında ana dili ilə birbaşa əlaqədar olan nitq mədəniyyəti məsələləri də diqqətdə saxlanmış, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin səfərbəredici əhəmiyyətə malik nitqlərinin linqvistik xüsusiyyətləri açıqlanmış, nitq mədəniyyətinin öyrənilməsi zamanı ortaya çıxan problemlər və vəzifələr düşüncə obyektinə çevrilmişdir. Tədqiqatçı-alim nitq mədəniyyəti məsələlərini şərh edərkən «ürək kimi olan dilin hər zaman qayğısına qalmalı olduğumuzu», aydın, savadlı və mənalı yazmağı və danışmağı tövsiyə edir. Müxtəlif səviyyələrdə ədəbi dilin normalarının pozulması halları heç vaxt Müseyib müəllimin diqqətindən yayınmamış, məqalə və məruzələrində «sözün qədrini bilməyi», «xalqın müqəddəs sərvəti»¹nin efirdə də gözəl səslənməsini təmin etməyi bildirmişdir. Heç şübhəsiz, tədqiqatçı

¹ Məmmədov M.B. Ana dili və nitq mədəniyyəti məsələləri, Bakı, 2004, səh. 180

radio və televiziya verilişlərinin dili haqqında söz söyləyərkən, söz yaradıcılığı və terminologiyada norma məsələlərini, reklam və afişaların mətnini şərh edərkən yol verilən səhvləri də göstərmiş, bəzən, fikrimizcə, belə yad münasibətdən yaranan qəzəbini gizlətməyərək bu dağınıqlığın səbəbkarlarını «diqqətsiz və məsuliyyətsiz» adlandırmışdır.

Müseyb müəllimin araşdırmalarında uşaq ədəbiyyatı, onun dili və üslubu, elmi-kütləvi əsərlərin, bədii tərcümənin dili də nəzərdən keçirilmiş, maraqlı, orijinal fikirlər irəli sürülmüşdür.

Müseyb müəllim elmi araşdırmalarını daim təhsillə, məktəblə uzlaşdırmağa çalışmış, dərslərlərin dil və üslubunda yaranan mənfi məqamları ictimaiyyətin, müəllimlərin diqqətinə çatdırmışdır. Maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, müəllif ixtisasına uyğun olaraq təkcə Azərbaycan dili dərslərləri ilə kifayətlənməmiş, bir sıra təbiət və texniki fənlərə aid dərslərlərin dilində yol verilmiş dil-üslub xəstəliklərini də detalları ilə şərh etmişdir. Heç şübhəsiz, sözügedən predmetlərin dil-üslub xüsusiyyətlərindən danışarkən müəllif Azərbaycan dili dərslərlərinə xüsusi diqqət ayırmış, IV-V siniflərdə ana dilinin tədrisinin daha da yaxşılaşdırılması yollarını göstərmiş, bu istiqamətdə bir vaxtlar can qoymuş maarifpərvər ziyalıların əməyi pedaqogiki ictimaiyyətə çatdırılmışdır.

Öz dilinə etinasız yanaşan, onun inkişafına mane olan hər kəsə qarşı həmişə amansız olan Müseyib müəllimin çıxışlarının birində söylədiyi «*qoy dilimiz daha da gözəl və aydın olsun*»¹ ifadəsi onun ana dilini bütün varlığı ilə sevdini, tükənməz bir məhəbbətlə xalqına bağlılığını göstərir.

Müseyb müəllimin elmi yaradıcılığı çoxşaxəlidir. Belə ki, o, geniş əhatə dairəsində bədii dil və üslub məsələlərini nəzərdən keçirmiş, sözügedən mövzunu ünlü söz sənətkarlarının əsərlərində

¹ Məmmədov M.B. Ana dili və nitq mədəniyyəti məsələləri, Bakı, 2004, səh. . 313

konkret olaraq izləmişdir. Bu sıradan Səməd Vurğunun poetik söz çeşməsindən qaynaqlanan və bədii dilimizi zənginləşdirən ifadələri ilkin təşəbbüslər kimi dəyərləndirilmiş, şairin ilk dəfə olaraq xalq dilindən ədəbi dilimizə gətirdiyi sözlər «sehirli misralarda»² diqqət mərkəzində saxlanmışdır.

Məlumdur ki, bədii dilin tərkibinə daxil olan məcazlar sistemini dilçilər artıq çoxdan tədqiqat obyektinə çevirmiş və bu mövzu həm də dilçiliyin üslubiyyat bölməsinin materialı kimi qəbul edilmişdir. Onu da qeyd edək ki, əksər hallarda bu üslubi fiqurlar yeni kəmiyyət və keyfiyyətdə meydana çıxarkən tədqiqatçılar tərəfindən bədii tapıntı, novator xüsusiyyət kimi dəyərləndirilir. Belə ənənəvi, lakin yeni və orijinal keyfiyyətlərlə müşayiət olunan araşdırmaları Müseyib müəllim də aparmış, ancaq hansısa standartlara sığmayaraq tənqidi fikirlərini də söyləməkdən çəkinməmişdir. Bu baxımdan müəllif əgər «Heydərbabaya salam» poemasının məcazlar sistemindən bəhs edərkən böyük şairin sözdən istifadə məharətindən qürur hissi ilə danışdırsa, müasir poeziyamızın dilinə aid bədii nümunələri şərh edərkən, müsbət keyfiyyətlərlə yanaşı, yersiz məqamları da qeyd etmişdir. Tənqidi fikirləri müəllif müasir nəsrimizin dili haqqında da söyləmiş, «Qətl günü» romanının dilini məharətlə təhlil etmiş və «Kitabi-Dədə Qorqud» dastanının bəzi üslubi xüsusiyyətləri orada işlənmiş epitetlərin təmsalında şərh olunmuşdur.

Müseyib müəllim müasir dildə gedən prosesləri müşahidə edərkən intralingvistik amilləri nəzərdən qaçırmamış və bu baxımdan onun araşdırmalarında «dialektlərdən aldığı sözləri personajların nitqində, özlərinin müəllif təhkiyəsində işlədərək

² Məmmədov M.B. Filoloji düşüncələr, Bakı, 2005, səh. 21

ədəbi dilimizin lüğət tərkibini zənginləşdirən»³ söz sənətkarlarının ədəbi dilə gətirdikləri dialekt sözlər də öz əksini tapmışdır.

Tədqiqatçı-alim bədii dildə gedən prosesləri həssaslıqla izləyərək yeni standartlı epitetləri də (*peşəkar* yaltaqlar, *çoxplanlı* sevinc, *protokollu* yas, *yaralı*, *küsəyən* səs, *didərgin* imzalar) seçmiş və onların işlənmə məqamlarını dövrün siyasi və psixoloji ab-havası ilə əlaqələndirmişdir.

Müseyyib müəllim haqqında danışarkən əksəriyyətin birmənalı qəbul etdiyi mətbuat dili üzrə «tanınmış mütəxəssis» ifadəsini işlətmədən keçinmək olmur. O, bu sahədə öz araşdırmaları ilə kifayətlənməmiş, bir qrup aspirant və doktorantlarını da sözügedən istiqamətə yönəltdirmişdir. Heç şübhəsiz, Müseyib müəllimin mətbuatın dili ilə bağlı söylədiyi nəzəri fikirlər bu sahədə araşdırma aparənlər üçün istinad mənbəyi olmuş və ondan yüksək faydalanma əmsalı müşahidə edilmişdir.

Ümumiyyətlə, mətbuat özünün həm kütləvililiyi, həm də çevikliyi ilə seçilir. Digər tərəfdən, mətbuat dilində baş verən dəyişikliklər ədəbi dilin digər təzahür formalarına daha tez təsir edir və beləliklə, cəmiyyətdə asanlıqla həzm oluna bilir. Daha çevik olan mətbuatın dilini izləmək tədqiqatçıdan yüksək həssaslıq tələb edir. Bu baxımdan Müseyib müəllimin mətbuat dilinin xüsusiyyətlərini özündə ehtiva edən məqalələri onun bu məlum sahəni nə qədər çevikliklə izlədiyini daha dolğun əks etdirir. Belə ki, tədqiqatçı-alimin daha çox diqqət yetirdiyi mətbuat dilində söz yaradıcılığı prosesi ictimaiyyətdə həmişə müzakirəyə səbəb olmuş, bəzən heç də təbii olmayan gedişata subyektivcəsinə haqq qazandırılmışdır. Müseyib müəllimin bütün bu «özbaşınalıqların» qarşısını almaq, publisistika ilə məşğul olanlara kömək etmək, həmçinin mətbuat dilində müşahidə olunan anormallığı aradan qaldırmaq üçün

³ Məmmədov M.B. Filoloji düşüncələr, Bakı, 2005, səh. 93

yazdığı məqalələr olduqca dəyərlidir. Bu baxımdan mətbuat dilinin leksik xüsusiyyətlərindən danışarkən müəllif yerində olmayan məqamları da diqqətə çatdırmış, atalar sözləri və frazeologiya birləşmələrin bu sahədə yeni keyfiyyətli işlənmə dalğasını da müşahidə etmişdir. Müseyib müəllim mətbuatla bağlı yazılarını yalnız qəzet və bürnəlləri araşdırmaqla məhdudlaşdırmamış, eyni zamanda radio və televiziya verilişlərinin təqdimatı zamanı yol verilmiş dil-üslub xəstəliklərini də diqqətdə saxlamışdır.

Müseyib müəllimin çoxşaxəli elmi yaradıcılığında terminologiya problemləri də öz əksini tapmışdır. Bu sahədə apardığı araşdırma zamanı müəllif termin yaradıcılığına xüsusi diqqət ayırmış, bu zaman daxili və xarici amillərin təsirinin hansı nisbətə olduğunu müəyyənləşdirməyə çalışmışdır. Eyni zamanda, alim «dilçilik terminlərinin işlənilməsində» müşahidə olunan «bəzi dolaşıqlıqları»¹ da sadalamışdır. Müəllif bir qədər də irəli gedərək termin yaradılmasında, alınmasında və işlədilməsində əməl edilməsi vacib olan beş tələb irəli sürmüşdür.²

Müseyib müəllimin tədqiqatlar arsenalında onomastika məsələləri də mühüm yerlərdən birini tutur. «Onomastikanın tariximizin yaddaşı»³ olduğunu qeyd edən alim müxtəlif bədii əsərlərdə onomastik vahidlərin (əsasən antroponimlərin və oronimlərin) üslubi işlənmə məqamlarını müşahidə etmiş, publisistikada antroponimik cərgələrin istifadəsinin təsvirini vermişdir.

¹Məmmədov M.B. Filoloji düşüncələr, Bakı, 2005, səh. 266

² Məmmədov M.B. Filoloji düşüncələr, Bakı, 2005, səh. 267-68

³ Məmmədov M.B. Filoloji düşüncələr, Bakı, 2005, səh. 278

Müseyyib müəllim dilçilik elmində əlli ildən artıqdır ki, öz sözünü deyir. Ötən dövr ərzində gördüyü işlər alimə tayı-bərabəri olmayan şan-şöhrət gətirib. Xüsusilə Akademiyanın 60 illik yubileyi münasibəti ilə Müseyib Məmmədova verilən əməkdar elm xadimi fəxri adı onun şöhrətinin zirvəsi sayılmalıdır. Lakin qazandığı bu müvəffəqiyyətlər alimə heç vaxt «başgicəlləndirici» ovqat gətirməmiş, Müseyib müəllim sadəliyini, səmimiliyini, təvazökarlığını həmişə qoruyub saxlamışdır. Sadəliyi və təvazökarlığı dərin elmi biliyi ilə harmoniya təşkil edən Müseyib müəllim həm də Azərbaycan dilçiliyində külüng vurmuş «fədailəri» də həmişə xatırlamış və onun bu xatirələrində «dil dahisi» Əzəl Dəmirçizadənin, əvəzsiz «elm təşkilatçısı» akad.Məmmədəğa Şirəliyevin, prof.Zərifə Budaqovanın, beynəlxalq türkoloqi konfrans və qurultaylarda Azərbaycan dilçiliyini ləyaqətlə təmsil etmiş prof.Vaqif Aslanovun, «görməli dialektoloq» prof.Musa Islamovun parlaq simaları görünür. Onun urəkdolusu dilçiliyimizin fədailəri adlandırdığı alimlər içərisində akademik Ağamusa Axundov, prof.Nizami Xudiyev, prof.Aydın Ələkbərov və prof.Məsud Mahmudovun da adları var. Bu alimlər haqqında Müseyib müəllim böyük bir qürur hissi ilə bəhs etmiş, onların dilçilik elminə sərf etdikləri əməyi yüksək qiymətləndirmişdir.

Tale elə gətirib ki, sakit təbiəti, güləruz siması ilə seçilən, dərin biliyini biz cavanlardan əsirgəməyən Müseyib müəllimin 80 yaşının tamam olması ilə bağlı söz demək imkanı həm də mənə qismət olub. Sadəlik, mehriban münasibət, kompromis mövqe həmişə Müseyib müəllimi izləmiş, daxili-mənəvi təmizliyi ilə daim çevrəsindəkiləri müsbət enerjiyə qərq etmişdir. Müseyib müəllim artıq 10 ilə yaxındır ki, Müdafiə Şurasına sədrlik edir. Öz müşahidələrimdən deyə bilərəm ki, o, müdafiə vaxtı bəzən çətinə düşən aspirant və dissertantlara kömək etməyi daxilindən gələn bir

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

MÜSEYİB MƏMMƏDOV - 80

hissiyatla həyata keçirir, onlara müəyyən istiqamət verməyi unutmur.

Müasir Azərbaycan dilçiliyinin əvəzolunmaz simalarından biri olan Müseyib müəllimin araya-ərsəyə gətirdiyi monoqrafiyalar və 200-ə yaxın məqalələr dilçiliyin müxtəlif sahələrini əhatə edir. Ağır zəhmət hesabına başa gəlmiş bu elmi əsərlərdən artıq neçə-neçə gənc nəsil faydalanmış və ölkənin tanınmış ziyalılarına çevrilmişlər.

80 illik ömründə ana dilinə qırılmaz tellərlə bağlı olduğu yazdığı əsərlərin hər bir cümləsində görünür. Onun doğma dilimizə sözlə ifadə edilməyən, sərhədləri bilinməyən bu məhəbbəti gənc dilçilər üçün bir nümunədir. Xalqa olan məhəbbətin təntənəsini ifadə edən bu səmərəli elmi yaradıcılıqdan hələ neçə-neçə nəsil bəhrələnəcək.

Redaktorun qeydi: Məqalə Müseyib müəllimə ünvanlanmış bu təbrik sözləri ilə bitirdi: «Sizi 80 illik yubileyiniz münasibətilə təbrik edir, əvəzi heç nə ilə ölçülməyən can sağlığı arzulayır, gələcək elmi fəaliyyətinizdə uğurlar diləyirəm. 80 yaşınız mübarək, hörmətli Müseyib müəllim!».

Təəssüf ki, ölüm bu sözlərin ünvanına çatdırılmasına aman vermədi. Allah rəhmət eləsin!

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

MÜSEYİB MƏMMƏDOV - 80

SEVINC MƏMMƏDOVA filologiya elmləri namizədi dosent

MÜSEYİB MƏMMƏDOV VƏ MƏTBUAT DİLİ*

Bu gün biz Azərbaycan elmində dilçilik sahəsində öz yeri olan əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor, sadə, səmimi, qayğıkeş bir insanın – Müseyib Bayram oğlu Məmmədovun 80 illiyinə yığışmışıq. Böyük təəssüflə qeyd etmək istərdim ki, bu ad gününü biz onsuz qeyd edirik. Doğma dilini mənəvi varlığı, həyatı, canı, nəfəsi hesab edən mənim əziz müəllimim söyləyirdi ki, «mən ürəyimin yangısını, fikrimi, düşüncəmi öz dilimlə – ana dilimlə ifadə edirəm».

Professor Müseyib Məmmədovun elmi yaradıcılığı zəngin, çoxşaxəli, dəyərli, mövzu dairəsi etibarilə olduqca geniş və əhatəlidir. Onun tədqiqat və maraq dairəsi «Bədii dil və üslub», «Ana dili və nitq mədəniyyəti məsələləri», «Mətbuat dili», «Qrammatika, terminologiya və söz yaradıcılığı», Onomastika məsələləri», «Bədii dildə gedən proseslər» və başqa sahələrdən ibarətdir.

Müseyib Məmmədovun elmi yaradıcılığında mətbuat xüsusi

* Müəllifin Müseyib Məmmədovun 80 illik yubileyinə həsr edilmiş elmi sesiyadakı məruzəsidir.

yer tutur. Rəhbərlik etdiyi dissertant və aspirantlarından mətbuatla bağlı dissertasiya yazanlar da vardır:

- 1) Həbibova Sevinc – «Mətbuatda gedən dil prosesləri – Leksika» (1994);
- 2) İsmayılov Elçin – «1990-cı illərin mətbuat dili» (2005);
- 3) Yaqubova Təhminə – «Azərbaycan mətbuat dilində alınma sözlər» (2005).

Onun mətbuatla bağlı neçə-neçə məqaləsi var. O, mətbuatla bağlı əsas fikirlərini «Mətbuat dili üslubu», «Mətbuat dilində söz yaradıcılığı», «Ədəbi dilin lüğət tərkibinin zənginləşməsində mətbuatın rolu», «Mətbuat dilinin leksik xüsusiyyətləri», «Mətbuatda frazeoloji birləşmələrin işlənməsi», «Mətbuat dilinin sintaktik xüsusiyyətləri», «Bir daha mətbuatımızın dili haqqında», «Rayon qəzetlərinin dili və üslubu haqqında» və s. çap olunmuş məqalələrində, nəhayət, ayrı-ayrı yığıncaqlardakı məruzə və çıxışlarında söyləmişdir.

Müseiyib Məmmədov «Mətbuat dili və üslubu» məqaləsində yazırdı ki, Azərbaycan mətbuat dilinin yaranması və inkişafı, əsasən H.Zərdabinin «Əkinçi» qəzeti və inqilabdan əvvəlki mətbuatla bağlıdır. Doğrudur, XIX əsrdə artıq formalaşmış Azərbaycan nəsrli mətbuat dilinin, mətbuat üslubunun yaranması üçün lazım olan zəmini hazırlamışdı. Lakin Azərbaycan mətbuatı 20-ci illərdən sonra əsl inkişaf yoluna düşür, onun dili, üslubu get-gedə səlisləşməyə, təkmilləşməyə başlayır. Azərbaycan mətbuat dilinin, üslubunun yaranması isə özlüyündə ədəbi dilin inkişafına böyük bir təkan verirdi.

Məqalədə M.Məmmədov mətbuat üslubunun kütləvililiyi, çevikliyi, dəqiqliyi, dürüstlüyü, sadəliyi, aydınlığı, canlı olmasından danışır. O, yazır ki, mətbuat üslubu sintetik üslubdur. Bu üslub digər üslublarla qarşılıqlı əlaqədədir. Mətbuat üslubunda bədii vasitədən istifadə etmək lazım gəlir.

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

MÜSEYİB MƏMMƏDOV - 80

Qəzet və jurnallara tələbat gündən-günə artır. Yüksək zövqə və mədəni inkişafa malik olan oxucular qəzetə yüksək tələblə yanaşırlar. Mətbuatın auditoriyası çox genişdir. O, milyon-milyon oxucuya xidmət edir. Mətbuatda verilən yazı nəinki savadlı və inandırıcı olmalı, həm də canlı, ifadəli, gözəl bir dildə verilməlidir».

«Mətbuat dilində söz yaradıcılığı» məqaləsində müəllif yazır: «Azərbaycan dövrü mətbuatı, publisistika və bədii ədəbiyyatın 70-90-cı illər materialları həmin dövrdə müəyyən sözdüzəldici model və vasitələrin işləkliyinin xeyli genişlənməsini göstərir. Hər bir dilin zənginləşməsi, hər şeydən əvvəl, yeni sözlərin, sözün sabit birləşmələrin yaranması hesabına olur.

Ölkədə, respublikada siyasi hadisələr, müstəqillik, aşkarlıq və demokratiya ilə əlaqədar ilk dəfə dövrü mətbuat vasitəsilə yeni ictimai-siyasi terminlər, ticarət nomenklaturasına aid sözlər, kalkalar və dilin daxili quruluşunun derivasiya modelləri əsasında yaranmış düzəltmə sözlər Azərbaycan dilinə gətirilir və geniş xalq kütləsi tərəfindən mənimsənilir. Bu da təsadüfi deyil. Çünki dildə yenilik ilk növbədə məhz kütləvi informasiya vasitələrində, onların sırasında ən operativ sayılan dövrü mətbuatda yaranır.

Son onilliklərdə Azərbaycan dilində sözdüzəltmə prosesi üç istiqamətdə kədirdi. Bu istiqamətlərdən birincisi 80-ci illərin sonunda özünü aydın göstərirdi. Ayrı-ayrı türk dilləri, yazılı abidələri mənbə rolunu oynayır və *ulus-xalq*, *millət*, *nəsnə-əşya*, *özək-ilk*, *məmləkət-ölkə*, *yasaq-qadağa*, *suçlu-təqsirli* və s. bunlara bənzər arxaik mənşəli sözlər həmin mənbələrdən götürülür. Digər tərəfdən, müasir Azərbaycan dilində işlənən bir sıra sözlər başqa qarşılığı ilə əvəz edilir: *ilgili-əlaqəli*, *seçdirmə-kursiv*, *sayğı-hörmət*, *dönəm-mərhələ*, *say-nömrə*, *öncə-əvvəl*, *qurum-quruluş*, *gələcək-ənənə*, *yətersay-kvorum*, *öndər-rəhbər*. İkinci istiqamət 70-80-ci illərdə müasir Azərbaycan dilini zənginləşdirən və ötən iki

onilliyin ictimai-siyasi hadisələri ilə bağlı olan sözlərdə öz əksini tapmışdır. Bunların əksəriyyəti kalkalaşdırılmış mürəkkəb sözlər və söz birləşmələridir: *ambisiya, parlament, referendum, totalitar model, piket, plüralizm, devalvasiya, inflyasiya*.

Mətbuat ədəbi dilin, onun lüğət tərkibinin zənginləşməsində, imla qaydalarının, qrammatik normalarının yayılmasında, öyrənilməsində, möhkəmlənməsində müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Mətbuat dilinin leksik xüsusiyyətlərindən danışarkən son dövrlərdə xalq danışq dili sözlərindən istifadə etmək meylinin güclənməsini xüsusi qeyd etmək lazım gəlir. Bu meyl danışq dili sözlərini, frazeoloji birləşmələri və atalar sözlərini mətbuat səhifələrinə gətirməkdə özünü göstərir. Həmin söz və ifadələr mətbuat dilinə bir canlılıq, obrazlılıq verməklə fikrin təsirli ifadəsinə kömək edir. «İsa ədəbiyyata heç kimin qoltuğunda gəlməyib, ancaq özünə güvənib, özünə arxalanıb» («Bakı» qəz., 15 mart 1991).

Mətbuatda frazeoloji birləşmələrin funksional-üslubi rəngləri, çalarları müxtəlifdir. Qəzetlərdə ictimai-siyasi, terminoloji səciyyəli, məişətlə bağlı frazeoloji birləşmələrdən istifadə edilir. Frazeoloji birləşmələr, hər hansı bir fikrin oxucuya aydın çatdırılmasına, ona effektiv təsir göstərməsinə kömək edir. Mətbuatda frazeoloji birləşmələrin istifadə məsələsindən bəhs edərkən belə birləşmələrin qəzet başlıqlarında istifadə olunması oxucuda xüsusi maraq doğurur, onun diqqətini qəzetə tez cəlb edir. Qəzet başlıqlarının atalar sözü vasitəsilə verilməsi son zamanlar çoxalmışdır: «Aslanın erkəyi, dişisi olmaz» («Müxalifət» qəz., 11.03.2003). Köhnə hamam, köhnə tas; Ayının min bir oyununu...; Toxların aclardan xəbəri yoxdur («Azadlıq» qəz.), Uman yerdən küsərlər («Kommunist» qəz., 10.01.91). Ağa nəzərəm, belə gəzərəm («Kommunist» qəz., 29.11.90).

«Mətbuat dilinin sintaktik xüsusiyyətləri» adlı məqaləsində Müseyib müəllim yazırdı: «Mətbuat dilinin sintaktik xüsusiyyətlə-

rindən danışarkən son illər ayrı-ayrı rubrikalarda «hər xəbər bir cümlədir» başlığı altında gedən materiallarda sadə, geniş cümlələrə daha çox üstünlük verilir».

Müseyyib müəllimin rayon qəzetlərinin dili və üslubu ilə bağlı müşahidələri göstərir ki, qəzetlərdə yeni publisist ʼanrların yaranması ilə əlaqədar təzə ifadə formaları da nəzərə çarpır. Fikrin daha aydın, səmimi və təsirli ifadəsi üçün daha münasib sintaktik vahidlər seçilir. Onun fikrincə, rayon qəzetlərində diqqət verilməli məsələlərdən biri də şəkillərin altında izahat məqsədilə yazılan cümlələrin aydın və yığcam olmasıdır. Mətbuat təkcə informasiya verməkdə deyil, yüksək tələbli oxucularına bədii-estetik təsir bağışlamaqla, düzgün yazmaq qaydalarının, ədəbi dil normalarının yayılmasında, öyrənilməsində də əvəzsiz vasitədir.

Müseyyib müəllim Azərbaycan dilini çox sevirdi. O, deyərdi: «Mədəni-zəfər yürüslü ana dilim, sən bizim şərəfli keçmişimiz, fərəhli bu günümüz, sevincli sabahımızsan. Özüm mənim, sözüm mənim, ana dilim! Dünya durduqca yaşayacaqsan, övladlarının dilində, arzularında, əməllərində bütün dünyaya yayılacaqsan, öz bacarığını qoruyub saxlayacaqsan».

Biz də Müseyib müəllim, səni heç vaxt unutmayacağıq. Rahat yat, ruhun şad olsun!

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

SAMƏT ƏLİZADƏ – 70

Tofiq HACIYEV

AMEA-nın müxbir üzvü,
Türk Dil Qurumunun fəxri üzvü,
əməkdar elm xadimi, BDU-nun
Türkologiya kafedrasının müdiri,
filologiya elmləri doktoru, professor

SAMƏTSİZLIYIN ACILARINI HƏLƏ DƏ YAŞAYIRIQ

Professor Samət Əlizadə təkcə ailəsi üçün itki deyil, Azərbaycan dilçilik elminin itkisidir, Azərbaycan filoloji təhsili üçün itkidir, dostları, məsləkdaşları üçün itkidir. O, bu gün onun dərslərini görmüş, mühazirələrini dinləmiş tələbələrinin biliyində, uzun müddət bir yerdə çalışdığı kafedra yoldaşlarının yaddaşında yaşayır. Onu görmüş, xoş rəftarından duyğulanmış, müdrik söhbətlərini eşitmiş insanlar onun nurlu sifətini, işıqlı gözlərini, ürəyinin dərinliyində kök atıb ünsiyyətdə olduğu hər kəsin aşkarca hiss etdiyi saflığını heç zaman unutmayacaqlar. Onun yoxluğunu onu tanıyanların hamısı duyur, girib-çıxdığı sinif otaqları onun ahəstə addım səslərinə həsrət qalıb, onun bilik aşılaman müəssisələrini yenə eşitmək istəyir.

Onun yoxluğunu hamıdan çox, bəlkə övladlarından artıq hiss edən mənəm. Mən munis həmsöhbətimi itirmişəm. Füzulidən mənasını yeni tapdığım bir beytin verdiyi sevinci kiminlə bölüşüm? Füzuli şeiri şüalanır, mənalar saçır, yüz dəfə oxuduğun qəzəlinə birdən indiyə qədər görmədiyini, duymadığını bir mənə tapırsan – kimə deyəsən?

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

SAMƏT ƏLİZADƏ – 70

Kafedraya gələrdik, Samət böyük bir sevincə, elə bil oğul evləndirir, qız köçürür, ya dünyaya təzəcə nəvəsi gəlib – həmin sevinci yaşayırmış kimi deyirdi: filan qəzəl yadımdamı, onun filan beytində yeni mənə tapmışam. Mənanı deyərdi. Həqiqətən mütəəssir olardıq, indiyəcən yüz dəfə oxuduğumuz bu qəzəldə bu mənanı duymamışıq. Bax beləcə hər dəfə hərəməz yeni bir sözü – fikri deyər, müzakirə edər, mübahisə edər, Füzulinin sənət mülkünə səyahət edər, günümüzü Füzuli ilə mənalandırırdıq. Bir gün Sabirin satirasından hərəməz bir bənd deyər, mənə dərinliyindən, sənətkarlığından heyranımızı bölüşərdik. Beləcə hər gün füzuliləşərdik, sabirləşərdik, həmin əhvalla siniflərə, tələbələrin qarşısına gedərdik. Bax beləcə, Şəhriyar demişkən, nə xoş günlər yaşardıq.

Samət müəllim mükəmməl Füzuli təhsili görmüşdü, Füzuli universiteti oxumuşdu. Onun şəxsində bir Füzuli müdrikliyi vardı. Bir hadisəni heç vaxt unutmamam, onu yaddaş dəftərçəmə də yazmışam. Samət müəllimin açıq dərsinə getmişdik. Tarixi qrammatikadan feil mövzusunı keçirdi. Samətin müəllimliyi, tədris ustalığı mənə yaxşı məlum idi. Ancaq bugünkü dərsi başqa cür dərş idi. O, feili dilimizin qeyrətini çəkən, dilimizin qədimliyini qoruyub saxlayan, zənginliyini öz şəxsində təcəssüm etdirən, etnik-milli saflığı ilə seçilən (dilimizdə, bir dənə də olsun, əcnəbi lüğət vahidi feil yoxdur), fikrimizi cümləyə çevirən bir vətəndaş kimi təqdim etdi. Mənə çox maraqlı gəldi: iki gün əvvəl ədəbi dil tarixi dərşində həmin sözləri mən Füzuli haqqında demişdim. Füzuli ədəbiyyatımızın lokomotivi olub, Füzulinin dili Azərbaycan bədii dilinin bütün mənə ağırlığını, kamal yükünü, kamillik siqlətini öz çiyində daşıyıb.

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

SAMƏT ƏLİZADƏ – 70

Mən V.Belinskinin rus ədəbiyyatında A.Puşkinin rolu haqqında dediyi sözün analogiyası üzrə demişdim ki, Füzuli Azərbaycan ədəbiyyatının feilidir. Və çox qəribədir: Samət müəllimin bugünkü təqdimatından aydın olurdu ki, feil Azərbaycan-türk dilinin Füzulisidir. Bəli, Samət Əlizadə dərslərini belə keçirdi, ona görə bu gün siniflərimiz onun həsrətini çəkir.

Samət müəllimin 60 illik məclisində demişdim: Samət sinifdə, tələbələrinin qarşısında valideyndir, evində, övladları üçün müəllimdir.

Birincisini gözlərimlə görmüşəm: o, tələbələrinə sadəcə elm öyrətməklə kifayətlənən müəllim deyildi, həm də valideynləri kimi tələbələrinin qayğısını çəkirdi. İkincisini Samətin müdrikliyinə umud olub deyirdim, ancaq sonra onun övladlarının tərbiyəsini,

2008-Cİ İLİN YUBİLEYLƏRİ

SAMƏT ƏLİZADƏ – 70

cəmiyyətdəki davranışlarını görəndə bildim ki, bunu da düz demişəm. Aydın oldu ki, Samət müəllim övladlarına sadəcə öyüd-nəsihət vermirmiş, elə belə, hamı kimi tərbiyə vermirmiş, o, tərbiyəni övladlarına təlim edirmiş, tədris edirmiş. Ona görə bu gün onun oğulları Aynur və Hikmət atalarının mərifət yolunu gedirlər, cəmiyyətdə özlərinə hörmət qazanıblar. Qızı Mehriban xanım fakültəmizdə atasının yerini gedir, tələbələrinin sevimlisidir. Ətrafımızın bu gün çıpaqlaşdığı dövrdə Mehribanın geyim-keçimini, abır-həyasını görənlər Samət müəllimə, həyat yoldaşı Mədinə xanıma – Mehribanın anasına rəhmət oxuyurlar.

Və yeri gəlmişkən: Samət müəllim mənim üçün həm də bir əfsanə qəhrəmanıdır. Onun ölümündən bir neçə ay sonra xanımı dünyasını dəyişdi. Bu, əfsanəvi sevgililərin başına gələn hadisədir. Belə hadisələrə nağıllarda, dastanlarda rast gəlirik. Onlar da nağıl, dastan qəhrəmanları kimi dünyalarını dəyişdilər, bir-birinin ayrılığına dözmədilər. Ona görə də onlar mənim düşüncəmdə nağıllaşıblar. Allah ikisinə də rəhmət eləsin!

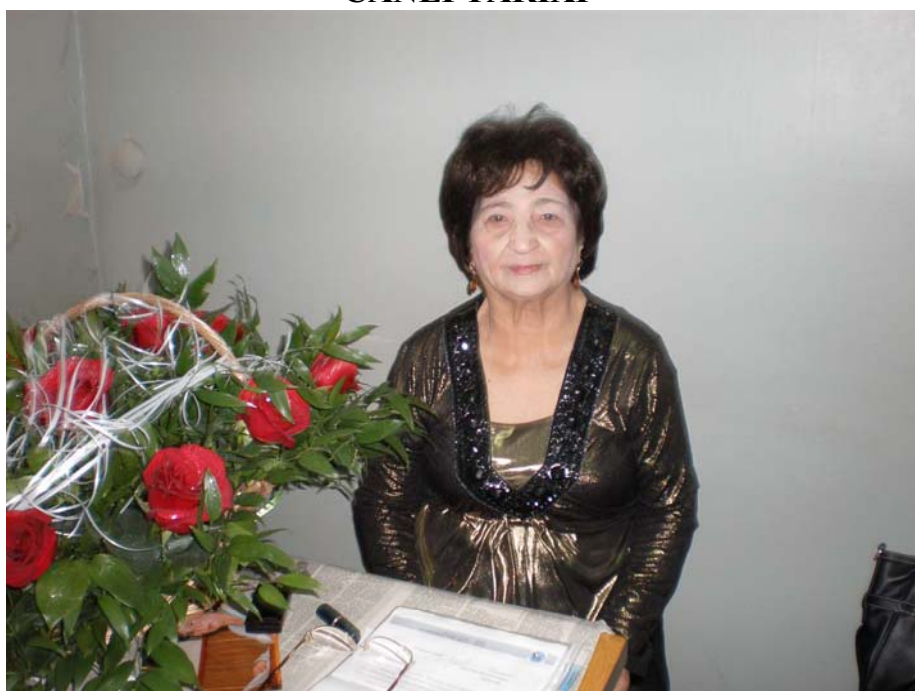
2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

RƏHİLƏ MƏHƏRRƏMOVA – 85

BABA MƏHƏRRƏMLİ

filologiya elmləri namizədi, dosent

AZƏRBAYCAN DİLÇİLİYİNİN CANLI TARİXİ

AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunda həyatı canlı əfsanə olan alimlər çalışır. Belə korifey alimlərdən biri də filologiya elmləri doktoru, professor Rəhilə xanım Məhərrəmovadır. O, Azərbaycan dilçiliyinin ən qocaman nümayəndələrindən biridir. Rəhilə xanım əsl həyat məktəbi keçmiş istedadlı alimlər nəslindəndir. Bir əsrə yaxın ömrünü xalqın elminə, maarifinə, təhsilinə həsr etmiş bu böyük insan ən ülvə hisslərə, ən dəyərli sözlərə layiqdir. 85 yaşlı, nurani simalı Rəhilə xanımın yazıb-yaratmaq eşqi gənc nəsəl

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

RƏHİLƏ MƏHƏRRƏMOVA – 85

üçün əsil həyat məktəbi, nümunə göstəriləsi örnəkdir. O, milli dilçiliyimizin tarixi salnaməsi, ensiklopediyasıdır.

Rəhilə xanım bu gün də yorulmadan pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olur. 85 yaşlı müəllimin tədris prosesində fəal iştirak etməsi, mühazirələr deməsi, seminarlar aparması çağdaş dövrümüzdə Azərbaycan reallığında unikal hadisələrdən biridir. Rəhilə xanım 85 yaşında hətta əyalətlərdə də dərs deyir. Lənkəran Dövlət Universitetində hər ay onun yolunu həsrətlə gözləyirlər.

Rəhilə Məhhərrəmovə haqqında həmişə ürək sözlərini yazmaq istəyirdim. Nəhayət, belə bir fürsət əlimə düşdü. Eşitdim ki, bu yaxınlarda Rəhilə xanımın 85 yaşı tamam olur, bu böyük qəlbli insan haqqında ürək sözlərini dilə gətirmək istədim.

Rəhilə xanım haqqında çox söz demək mümkündür. Bu böyük insanın tükənməz həyat enerjisi var. Onun qəlbində yorulmazlıq hissləri, təbiətində mərdlik, əsl qadın xarakteri, davranışında xanım-xatınlıq çox güclüdür. Rəhilə xanım müstəqil Azərbaycanımızın zəhmətkeş, qayğıkeş, dəyanətli qadın simvoludur. Bu insan ən gözəl fikirlərə, kəlmələrə layiqdir, bu şəxsiyyət haqqında ancaq ən səmimi hisslərlə danışmaq lazımdır.

Rəhilə Məhhərrəmovə artıq tarixə çevrilmiş “sovet” dövründə nüfuzlu elmi konfransların, səviyyəli simpoziumların nümayəndəsi olmuş, görkəmli türkoloqlarla görüşərək fikir mübadiləsi aparmışdır. O, “sovet” dövründə müxtəlif xarici ölkələrdə dilimizi və dilçiliyimizi ləyaqətlə təmsil etmişdir.

Rəhilə xanım uzun müddət Dilçilik üzrə Müdafiə Şurasının elmi katibi işləmişdir. Bakı Dövlət Universitetində istedadlı dilçilərimizdən olan prof.N.Cəfərovun sədrliyi ilə keçən dissertasiyaların müdafiəsi həmişə böyük maraq kəsb edər, öz səviyyəsi ilə seçilərdi.

O zamanlar Rəhilə xanım işinin öhdəsindən bacarıqla gələr, aspirant və dissertantlara böyük qayğı və diqqətlə yanaşardı. Xüsusilə savadlı kadrlara Rəhilə xanımın rəğbəti o dəqiqə hiss olunardı.

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

RƏHİLƏ MƏHƏRRƏMOVA – 85

R.Məhərrəmovə təmənnəsiz olaraq istedadlı gənclərin tez müdafiə etməsinə çalışdı. Onun cavan kadrlara olan böyük diqqəti, qayğısı, yəqin ki, indi də heç vaxt nəzərdən qaçmır. Onun bu yaxşılıqları heç vaxt unudulmur, bu gün də onlarla gənc alim Rəhilə xanımın adı çəkiləndə ona olan hörmət və ehtiram hisslərini ifadə edirlər .

Rəhilə Məhərrəmovə türkoloji ədəbiyyatlarda ən şox istinad edilən tədqiqatçılarımızdan biridir. O, yüzlərlə alimə yol göstərmiş, məsləhət vermişdir. Doğrudur, cavan kadrlara heç də hamı Rəhilə xanım kimi yanaşmır. Ancaq Rəhilə xanım fərqli bir insandır. Onun ürəyi geniş, qəlbi ən ali hisslərlə doludur. Rəhilə xanım dilçiliyimizin gələcəyini düşünərək gəncləri hər zaman düzgün istiqamətə yönləndirir. Biz bu böyük insanın tövsiyələrinə həmişə ehtiyac duyuruq.

Rəhilə Məhərrəmovə Azərbaycanın ilk qadın dilçi alimlərindən, ilk qadın filologiya elmləri doktorlarından, Rəhilə xanım ölkəmizdən kənarda da tanınmış türkoloqdur. O, adını Azərbaycan dilçiliyi tarixinə qızıl hərflərlə yazmışdır. Azərbaycan Respublikasının ən ali dövlət mükafatlarından olan “Şöhrət ordeni” alması da bunun bir daha göstəricisidir.

Bu gün də Rəhilə xanım cavan kadrlara öz köməyini əsirgəmir. Sanki Rəhilə xanım insanlara xidmət etməkdən mənəvi zövq alır, mərhəməti ilə özünə əbədiyyət qazandırır.

Aqillər deyib ki, “dünya bir pəncərədir, hər gələn baxıb keçər”. Hər bir insan özündən sonra bir iz qoymalıdır. Özündən sonra insanın yalnız etdiyi yaxşılıqları, nəcib əməlləri qalacaq, unudulmayacaq, xatırlanacaq. Rəhilə xanım da xeyirxahlıqları ilə könüllərdə artıq iz qoyub. O, Müdafiə Şurasının fəal üzvü kimi indi də aktiv fəaliyyət göstərir, qətiyyətli fikirlərini səsləndirir.

* Toplu zəpə hazırlanarkən Rəhilə xanım Məhərrəmovanın Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə Prezident təqaüdə alınması barədə qərar qəbul edilmişdir.

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

RƏHİLƏ MƏHƏRRƏMOVA – 85

O, gənc nəslə bu gün də təmənnasız xidmət edir, çoxlarından fərqli olaraq elmi düşüncələrini gənclərlə bölüşür. Əsil ziyalı olan Rəhilə xanımın nurlu çöhrəsi öz ziyasını vətən övladlarından əsirgəmir.

Yarım əsrdən çox elmi fəaliyyəti sübut edir ki, Rəhilə xanım xalqı, vətəni üçün çalışıb, elmdə öz möhürünü, imzasını qoyub, sözünü deyib. Dilimizin keşiyində durub, tariximizin canlı yaddaşı olan Azərbaycan dilinin tarixini öyrənib, tədqiq edib. Xalqının milli varlığına söykənən Rəhilə xanımın elmi fəaliyyəti Azərbaycan dilçiliyinin yeni, parlaq səhifəsidir. Alim şərəfi, alim yüksəkliyi bu insanın bütün varlığında özünü göstərir.

Professor Rəhilə Məhərrəmovə həm də tanınmış türkoloqdur. Onun yaradıcılığında türkoloji dilçiliyin ən aktual problemləri şərh olunmuşdur. Türk dillərinin bir qolu olan Azərbaycan türkcəsinin tarixi, yazılı abidələri onun yaradıcılığının mərkəzində durur, elmi fəaliyyətinin ana xəttini təşkil edir.

2003-cü ildə R.Məhərrəmovanın 80 illiyinə həsr olunmuş kitabda respublikamızın ən nüfuzlu dilçi alimlərinin Rəhilə xanım haqqındakı yüsək, dəyərli fikirləri dərc olunmuşdur. Həmin fikirlər bir daha sübut edir ki, R.Məhərrəmovanın Azərbaycan dilçilik elmi tarixindəki mövqeyi çox güclüdür.

Rəhilə xanım alim şərəfini, alim adını həmişə uca tutub. Alimlər müqəddəs dinimizdə də ən ali, ən kamil varlıqlar kimi təqdim olunur. İslami dəyərlər baxımından, alim - insanların ən yüksəyi, ən nüfuzlusu, ən kamilidir. Bu kamillik zirvəsinə yüksələnlərdən biri də məhz Rəhilə xanımdır. Onun kitabları, monoqrafiyaları, məqalələri zəngin faktoloji materiallarına görə həmişə fərqlənir. Rəhilə xanımın elmi üslubu o dəqiqə hiss olunur, fərdi düşüncə tərzini həmin dəqiqə nəzərə çarpır.

R.Məhərrəmovə Azərbaycanın ən böyük sabirşünaslarından biridir. Onun “M.Ə.Sabirin satirik şeirlərinin leksikası”(1968), ”Sabirin dili”(1976) kitabları da sabirşünaslığa ən böyük töhfələrdir.

Rəhilə xanımın doktorluq işi məhz böyük Sabirin şeirlərinin leksikasına həsr olunmuşdur.

Bu elmi iş haqqında tanınmış türkoloqların dəyərli fikirləri mövcuddur. Həmin doktorluq dissertasiyası əsasında çap olunan “Mirzə Ələkbər Sabirin söz dünyası”(Bakı,2006) əsəri, gec də olsa, işıq üzü görmüş, oxucularına çatdırılmışdır. Rəhilə xanım “Azərbaycan dili tarixi öçerkləri” monoqrafiyasının həmmüəlliflərindən biridir.

Mirzə Ələkbər Sabir kimi dahinin şeir dilinin bütün incəlikləri Rəhilə xanımın tədqiqatlarında şəffaflıqla əks olunmuşdur. Məlumdur ki, Mirzə Ələkbər Sabir kimi şairlər hər əsrdə doğulmur. Sabir Azərbaycanımızın ən çox oxunan və sevilən, milli ruha bağlı, milli kökə qaynaqlanan şairdir. Sabir qədər millətini tanıyan, onun dərini bilən ikinci bir şair təsəvvür etmək çox çətinidir.

Bir əsr keçməsinə baxmayaraq, M.Ə.Sabir bu gün də böyük məhəbbətlə oxunur. Çünki M.Ə.Sabir bütün zamanların şairidir. Onun şeirlərinin poetikası, dilimizin incəliklərindən istifadə tərzini məhz Rəhilə Məhərrəmovanın qələmi ilə oxucuya çatdırılmışdır. Sabir poeziyasının bədii imkanları, poetizmləri, sintaktik fiqurları - məcazları Rəhilə Məhərrəmovanın qələminin qüdrəti ilə hərtərəfli açıqlanmışdır.

Sabir dühasının Azərbaycan oxucusuna çatdırılmasında R.Məhərrəmovanın xidmətləri əvəzsizdir. Sabir dilinin poetizmləri xırda-lıqlarına qədər bu böyük tədqiqatçı-alimin təfəkkür süzgəcindən keçmişdir. Sabir şeirlərini arxiv materialları əsasında öyrənən tədqiqatçı bu nəticəyə gəlir ki, Sabir XX əsrin birinci rübündə ədəbi dilin satira üslubunun dil, ifadə nöqtəyi-nəzərindən formalaşması və zənginləşməsində mühüm rol oynamışdır.

Onun satiralarında sözlərin məna sisteminin genişlənməsi, bir sıra neytral sözlərin ekspressivlik, emosionallıq kəsb etməsi, kəskin, sərrast deyilmiş satirik vasitələrin dilə gətirilməsi buna yaxşı misal ola bilər. XX əsrin əvvəllərində ədəbi dilin lüğət tərkibini müəyyənləşdirən bir sıra amillərin meydana çıxması da Sabir satiraları, Sabir üslubu vasitəsilə mümkün olmuşdur.

Alim bu nəticəyə gəlir ki, satira mədəniyyəti yaradan, yaradıcılığı xüsusi rəğbətlə qarşılanan Sabirin dili üzərində aparılan tədqiqat, xüsusilə söz və ifadə yaradıcılığı, bütövlükdə onun söz dünyası sübut edir ki, konkret dövrdə ədəbi dilin müəyyən bir inkişaf mərhələsində görkəmli sənətkar ədəbi dilin inkişafında nə kimi rol oynaya bilər.

Rəhilə xanımın dəyərli tədqiqat əsərlərindən biri “Kitabi - Dədə Qorqudun söz xəzinəsi”(Bakı,2007) adlanır. “Dədə Qorqud” kimi müqəddəs bir abidəyə onlarla əsər həsr olunsada, Rəhilə xanımın orijinal fikirləri, əsərə yeni münasibəti o dəqiqə hiss olunur. Kitabda bu əski oğuz abidəsinin həm apelyativ, həm də onomastik leksikası çox uğurla tədqiq olunmuşdur. Əsərin geniş təhlili göstərir ki, Rəhilə Məhərrəmovaya istedadlı, səriştəli dil tarixçisidir.

“Kitabi-Dədə Qorqud” elə bir abidədir ki, nə qədər tədqiq olunur-olunsun, yenə bu dastandakı faktların izahında öyrənilməli, çözülməli məsələlər çoxdur. Bu baxımdan professor Rəhilə Məhərrəmovanın əsəri aktuallığı, konseptuallığı ilə seçilir.

Dastanın dilində türk mənşəli sözlər, ümumişlək leksika, termin səciyyəli sözlər, onomastik vahidlər, alınma leksika tədqiqata cəlb olunmuş, sistemli analiz aparılmışdır.

Kitabda dastanın dilindəki semantik, fonetik dəyişmələr öyrənilmişdir. İstedadlı tədqiqatçı bu nəticəyə gəlmişdir ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”da işlənmiş bəzi ifadə tərzləri klassik ədəbi dilimizdə müəyyən dövrə qədər(XVIII əsrin əvvəllərində) işlənsələr də, sonra dildən çıxmış, arxaikləşmişdir. Dədə Qorqudla bağlı Rəhilə

xanımın məqalələri elmi dərgilərdə çap olunaraq maraqla oxunmuşdur.

Dilçiliyimizin müxtəlif aktual məsələlərinə həsr olunmuş yüz-lərlə elmi məqalənin müəllifi olan Rəhilə xanım öz həyatını elm yolunda şam kimi ər itmişdir. Bir əsrə yaxın ömrünü əsil elm fədaisi kimi türkologiyanın, Azərbaycan dilçiliyinin müxtəlif problemlərinə həsr etmiş bu insanın tale yolları mənalı və dəyərli olmuşdur.

Müqəddəs dinimizdə də alim mürəkkəbi müqəddəs şəhid qanından yüksək tutulur. Elm yolunu tutan insanlar yaradanın - ulu Tanrının ən çox sevdiyi bəndələri olduğundan Rəhilə Məhərrəmovada müqəddəslik zirvəsinə yüksəlmişdir. O, bir çox insanların qəlbində özünə əbədi heykəl qoymuşdur.

Elmə olan məhəbbəti, sevgisi o qədər güclüdür ki, əslində, səhətinin qayğısına qalmalı, istirahət etməli olan Rəhilə xanım bu gün də yorulmadan elmi fəaliyyətini davam etdirir, gecə-gündüz gözü-nün işığını, ziyasını, nurunu elm naminə qurban verir. Alim nüfuzu, alim şərəfi bu insanın xarakterində, bütün cizgilərində duyulur, daim hiss olunur. Ziyalı adını həmişə uca tutan Rəhilə Məhərrəmovada tale yolunun bütün ağırlıqlarına mətanətlə sinə gərmişdir.

Gənclərimiz onda olan həyatsevərliyə həsədlə baxır, bu qadının gəncliyə xas olan çevikliyinə mat qalırlar. Bəli, Rəhilə xanım bütöv bir həyat məktəbidir. Bu həyat məktəbindən öyrənməyə dəyər. Rəhilə xanım dilçiliyimizin canlı əfsanəsidir. Həyatın gözəlliyini dərk etməyi, həyatın hər dəqiqəsini duymağı, bir sözlə, yaşamağı və yaratmağı məhz Rəhilə xanımdan öyrənmək lazımdır. Rəhilə Məhərrəmovada o alimlərdəndir ki, həyatın mənasını yorulmadan çalışmaqda görür, boş, mənasız günlər keçirməyin əleyhinə çıxır. Bu insanın həyat eşqi tükənməz, yaşam duyğusu sonsuzdur.

2008 - C İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

RƏHİLƏ MƏHƏRRƏMOVA – 85

Azərbaycan ədəbi dili tarixinin öyrənilməsinin bütöv bir dövrü R.Məhərrəmovun adı ilə bağlıdır. Dilimizin keşiyində duran istedadlı dilçi-türkoloq Rəhilə Məhərrəmovə elmi araşdırmalarında dil faktlarına həssaslıqla yanaşır, elmi analizlərini dərin düşüncənin süzgəcindən keçirir. Rəhilə xanımın elmi-analitik təhlilləri yüksək məntiqə, zəngin intellektual təxəyyülə, dərin müşahidəyə, real faktlara əsaslanır. Onun mülahizələri inandırıcı, ideyaları dərin, dəlilləri dəqiqdir.

Diləyim odur ki, zamanında Rəhilə Məhərrəmovə kimi alimlərin dəyərini, qiymətini bilək, sağlığında belə insanların hörmətini itirməyək. Arzu edirəm ki, Rəhilə xanımın vuqarlı baxışları heç vaxt solmasın, od püskürən nitqi sönməsin. Bu cür insanlar bizi yaradan

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

RƏHİLƏ MƏHƏRRƏMOVA – 85

ulu tanrı tərəfindən həmişə hifz olunsun, gənclərimiz belə insanlardan dərs alsınlar, öyrənsinlər.

Əziz Rəhilə xanım, Sizə olan rəğbətimi, yəqin ki, hər zaman hiss etmisiniz. Sizlərin qayğısında durmaq bizim - gənc alimlərin mənəvi borcudur. Tanrı sizlərin mənəvi ucalığını daima qorusun, hər zaman Sizi yüksəkliklərdə saxlasın.

Ulu yaradanın ən çox sevdiyi bəndələrinə əta etdiyi hisslərdən biri də mərhəmət, qayğıkeşlikdir. Siz də həmin hisslərin daşıyıcılarındansınız. Əziz Rəhilə xanım, Siz mənalı həyat, dəyərli ömür yaşamısınız. Allah-təala Sizin ömrünüzü öz nurundan əskik eləməsin. Siz qəlblərdə yaşayan, ruhən milli alimlərimizdənsiniz.

Ulu tanrıdan Rəhilə xanıma, türklər demiş, “kos-koca” dünyamızda tükənməz enerji, sağlam can arzulayıram. Arzum budur ki, Rəhilə xanımın yubileyləri həmişə təkrarlansın, bizlər isə hər zaman bu böyük insan haqqında söz demək ehtiyacında bulunaq.

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

RAZİƏ ƏLİŞ QIZI AXUNDOVA -80

KAMILƏ VƏLİYEVƏ

filologiya elmləri doktoru

ROZA EYVAZOVA

filologiya elmləri doktoru

ELM XƏZİNƏMİZİN FƏDAKAR XƏZİNƏDARI

Bu yaxınlarda elm məbədi olan Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nəsimi adına Dilçilik Institutunu kitabxanasının (Rəziyə xanımın gözbəbəyi kimi qoruduğu, alimlərin sevimli və sığınacaq yeri) müdiri - qayğıkeşliyi, nəcibliyi ilə elm fədailərinin böyük rəğbətini qazanan **Rəziyə Əliş qızı Axundovanın** anadan olmasının 80 ili tamam olur. Yarım əsrdən də çox oxucularına yüksək səviyyədə xidmət göstərən Rəziyə xanımla bağlı təkliflər dəftərini vərəqləyərkən orada qeyd olunan yazıları oxuduqca iftixar hissi duyursan:

«1993-cü ilin martın doqquzundan aprelin beşinə qədər kitabxananızda işləmişəm.İstədiyim materialları və kitabları tapa bildim. Bu zaman daxilində mənə göstərdiyiniz köməklərə, yaxın əlaqələrə görə çox minnətdaram».

Tooru Xayaşi, Tokio Xarici Dillər Universiteti.

«Mən tələbəlik illərimdə də, sonrakı elmi fəaliyyətim illərində də həmişə ən xoş dəqiqələrimi, saatlarımı kitabxanada kitablar arasında keçirdiyim vaxtları hesab etmişəm. Az-çox nə öyrənmişəm hamısı üçün kitablara və kitabxana işçilərinə minnətdaram. Amma açıqını deyim ki, 65 illik ömrümdə öz peşəsini sevən, öz kitabları, qəzetlərilə nəfəs alan, oxucuların qeydinə qalıb, onların bütün suallarına canla-başla cavab verən belə kitabxana işçisinə təsadüf etməmişəm. Özünün işinin bilicisi, yüksək daxili mədəniyyəti, hər hərəkətində nəcibliyi ilə həmişə oxucuların hörmətini qazanan bizim Rəziyə xanıma xüsusi minnətdarlığımı bildirirəm».

*Əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru,
Müseyib Məmmədov.*

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

RAZİYƏ ƏİLŞ QIZI AXUNDOVA -80

Dərin və ehtiram hissi ilə yazılmış qeydlər çoxdur... Tanınmış filoloqlar, görkəmli dilçilər həmişə onun təkzibolunmaz xidmətlərini minnətdarlıqla etiraf edir.

Raziyə Əliş qızı Axundova Azərbaycanın gözəl guşəsində 1928-ci ildə Şuşa şəhərində anadan olmuş, 1932-ci ildə valideynləri ilə birlikdə Bakı şəhərinə köçmüş və təhsilini 1936-cı ildə 172 saylı məktəbdə davam etdirmişdir. Orta məktəbdə oxuyarkən Böyük Vətən müharibəsi başlamışdır. Bu ağır illərdə təhsil alan Raziyyə xanım nümunəvi şagird olmuş, müəllimlərinin rəhbərliyi ilə arxa cəbhədə böyük maraq və səylə kimsəsiz adamlara kömək etmişdir. 1945-ci ildə o, uğurla həmin məktəbi bitirmişdir.

1946-cı ildə Məmmədov Yusif Hüseyn oğlu ilə ailə həyatı qurur. Fizika-riyaziyyat elmləri namizədi Yusif Məmmədov Azərbaycan Pedaqoqi Institutunda elmi işlər üzrə prorektor vəzifəsində çalışmışdır.

Bu ziyalı ailəyə xoşbəxtlik üz verir və onların 1948-ci ildə ilk övladları Sevda dünyaya gəlir. Sonralar Ulu Tanrı Sevdaya iki qardaş - Seyran və Tofiqi bəxş etmişdir. Səmimi ailə 1954-cü ildə Yusif Məmmədovun Bolqarıstan Respublikasına elmi ezamiyyəti ilə əlaqədar Sofiya şəhərinə səfər etmişdir.

Raziyə xanımın təssüratlarından:

«1953-1954-cü ildə Bolqarıstanın Sofiya Universitetində işləmək üçün Bakıdan beş nəfər ziyalı Sofiya şəhərinə yola düşdü. Onlar Bakının Universitet və Institutlarında çalışan tanınmış alimlər idi: Şirəliyev M.Ş.- Azərbaycanın görkəmli dilçisi, Mirzəyev Q. – keçmiş Mərkəzi Komitədə Dil və ədəbiyyat şöbəsinin müdiri, Ağayev H.- Azərbaycan Pedaqoqi Institutunda riyaziyyat kafedrasının müdiri, Məmmədov Y. - Azərbaycan Pedaqoqi Institutunda elmi işlər üzrə prorektor, eyni zamanda fizika kafedrasının müdiri, Ağayev B.- Azərbaycan Dövlət Universitetinin riyaziyyat kafedrasının müdiri. O zaman mən və iki övladım ömür-gün yoldaşım Yusiflə birlikdə Bolqarıstana getmişdik. Adlarını çəkdiyimiz

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

RAZİYƏ ƏİLŞ QIZI AXUNDOVA -80

alimlər Sofiya Universitetində mühazirələrini türk dilində oxuyurdular, bir-biri ilə çox mehriban və səmimi idilər. Onlar darıxanda bizim yaşadığımız otağa gələr, evlərini-ailələrini yada salar, maraqlı söhbətlər edər, bir-birləri ilə zərəfatlaşırdılar. Bişirdiyim milli xörəklərdən mütləq yeməli idilər. Onlar öz işlərində çox ciddi idilər; etdikləri elmi mübahisələr indi də qulağımda səslənir. Universitetdə onlar böyük hörmətə malik idilər».

On iki il keçirilən ailə səadətinə 1958-ci ildə ailə başçısının qəfil ölümü ilə kölgə düşdü. Gənc qadının zərif çiyinə ailənin bütün yükünü çəkmək nəsib oldu. Lakin bu ağır itki mətanətli Raziyə xanımı sındırmadı. Üç uşaq anasının qızı Sevda on yaşında, oğlu Seyran səkkiz yaşında, sonbeşiyi Tofiq iki yaşında olmasına baxmayaraq Raziyə xanım ruhdan düşmür.

Ağır yükü daşıya-daşıya 1961-ci ildə V.I.Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoqi İnstitutunun ibtidai təhsil pedaqogikası və metodikası fakültəsinə daxil olur və 1967-ci ildə həmin İnstitutu uğurla bitirir. O, təhsil illərində eyni zamanda əmək fəaliyyətinə başlayır. 1959-1972-ci illər ərzində Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Fizika İnstitutunun kitabxanasında, 1973-cü ildən Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Kitabxanasının Dilçilik İnstitutu nəzdindəki filialın, 1992-ci ildən isə mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemi ləğv edildiyindən artıq Dilçilik İnstitutunun kitabxanasının müdiri vəzifəsində çalışır.

Bu vəzifədə işlədiyi ilk gündən R.Ə.Axundova kitabxananın zənginləşməsi ilə məşğuldur. Kitabxanada demək olar ki, 13500-dən çox kitab var. Burada Azərbaycan dilindən başqa rus, ingilis, alman, polyak, çex, türk və başqa dillərdə kitablar tapmaq mümkündür. İnstitutun əməkdaşları kitabxananın zənginləşməsində fəal iştirak edirlər. Kitabxanada institutun əməkdaşlarının hədiyyə etdiyi kitablar əsasında bir neçə guşə açılmışdır: *akad.A.Axundovun guşəsində - 3000, prof.A.Ələkbərovun guşəsində - 500, prof.T.Əfəndiyevanın guşəsində - 200, Afət Qurbanovun guşəsində - 78,*

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

RAZİYƏ ƏİLŞ QIZI AXUNDOVA -80

S.Cəfərovun guşəsində - 300-ə qədər kitab vardır.Bu günlərdə isə dialektoloq alim 150-yə qədər kitab, əlyazma və digər materiallar bağışlamışdır.

Bundan başqa kitabxanaya hər il yeni nəşrlər, avtoreferatlar, dissertasiyalar, urningar, qəzetlər daxil olur.

Raziyə xanım oxucularına - institutun əməkdaşları ilə yanaşı dilçilik sahəsində ixtisaslaşan aspirantlara, dissertantlara, bakalavrlara, hətta xarici ölkələrdən – Yaponiyadan(Tooru Xayasi), Amerikadan(Tissen Karvan), Türkiyədən(Xeyriyyə x., Rəcəi Ü.) gələn alimlərə yüksək səviyyədə xidmət göstərərək bir çox elmlər namizədi və elmlər doktorlarının elmi işlərinin başa çatmasında böyük rol oynamışdır.

İşgüzarlığı, biliyi, bacarığı, təvazökarlığı, sadəliyi, səmimiyyəti, qayğıkeş və həssaslığı ilə kollektivin dərin hörmətini qazanan Raziya xanım cəmiyyət üçün də fəxr olunası üç övlad böyütmüş, qürur doğuracaq beş nəvə yetirmişdir.

Qızı – Əsədova Sevdə Yusif qızı Bakı Dövlət Universitetinin kimya fakültəsini bitirmiş, kimya elmləri namizədidir. Hal-hazırda «Qafqaz» Universitetinin müəllimidir.

Oğlu – Məmmədov Seyran Yusif oğlu Azərbaycan Tibb Universitetini bitirmişdir. Hal-hazırda Şəki Mərkəzi Rayon xəstəxanasının baş həkimidir. Bu yaxın günlərdə (2 may 2008-ci il) Respublika qəzetində insanlara şəfa gətirən, onların sağlamlığını qoruyan Seyran Məmmədovun nailiyyətlərindən geniş bəhs olunmuşdur.

Kiçik oğlu – Məmmədov Tofiq Yusif oğlu Azərbaycan Xalq Təsərrüfatı Institutunu bitirmiş, hal-hazırda ticarət sahəsində çalışır.

Göründüyü kimi, Raziyə xanımın zəhməti hədəf getməmişdir, böyük qürur hissi ilə övladları ilə fəxr edə bilər.

Nəvələrinə gəlincə isə, ilk nəvəsi *Əsədov Fuad Arif oğlu* Azərbaycan İqtisadiyyat Universitetinin magistr pilləsini fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdir. Hal-hazırda mühafizə xidmətində işləyir.

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

RAZİYƏ ƏİLŞ QIZI AXUNDOVA -80

Digər qız nəvəsi *Əsədova Bəyaz Arif qızı* da Azərbaycan İqtisadiyyat Universitetini bitirmişdir və hal-hazırda neft şirkətində çalışır.

Oğul nəvəsi – *Məmmədov Yusif Seyran oğlu* Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasını bitirmiş(bokalavr və magistr pilləsini), hal-hazırda «Azəriqaz» bankında çalışır.

Digər oğul nəvəsi - *Məmmədova Rəna Seyran qızı* isə Azərbaycan Dövlət İqtisadiyyat Universitetini bitirib(bokalavr) magistraturaya daxil olmağa hazırlaşır.

Ən kiçik nəvəsi – *Məmmədov Sənan Tofiq oğlu* məktəblidir. Nəvələr nənələrinə böyük sevinc bəxş edir, onu yaşadırlar.

Şərəfli həyat yolu keçmiş Raziyə xanıma «Əməkdar mədəniyyət işçisi» fəxri adının verilməsi onun çoxillik fədakar əməyinin ən yüksək qiymətidir.

Oxuculara tükənməz məhəbbəti ilə xidmət edən sevimli Raziyə xanıma müdriklik çağında bir daha cansağlığı, sevinc, yeni-yeni uğurlar diləyirik.

QƏZƏNFƏR KAZIMOV
filologiya elmləri doktoru, professor

DİALEKTOLOGİYA ELMİNİN VETERANI

Bir vaxtlar Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun adı gələndə ilk növbədə *dialektologiya* sözü yada düşürdü. Azərbaycan dialekt və şivələrinin tədqiqi ön planda idi. Ən çox məhsul verən də bu sahə idi. Bu əsnə 20-ci illərdən – Azərbaycanı tədqiq və tətəbbü cəmiyyətinin fəaliyyəti dövründən başlamışdı. Tədqiq və tətəbbü cəmiyyəti daxilində böyük dramaturq və yazıçı Ə.Haqqverdiyevin rəhbərliyi ilə tarix-etnoqrafiya bölməsi nəzdində dialekt və şivələrimizin tədqiqinə ciddi fikir verilir, şivə materialları sel kimi axıb gəlir, yeni qüvvələr tərəfindən böyük vüsətlə toplanırdı. N.İ.Aşmarinin Azərbaycan dilçilik elminin başqa sahələrini qabaqlayan «Nuxa şəhəri türk xalqı şivələrinə bir nəzər»(1926) kitabı da o dövrün məhsuludur. Çoxcildli dialektoloji lüğətin çapına başlanmışdı. Çox təəssüf ki, kadrların qəfil tufana rast gəlməsi və II Dünya müharibəsi bu işləri xeyli geri saldı. Bir də 50-ci illərdə dirçəliş başladı. Sovet hökuməti kifayət qədər pul buraxır, dialektoloqlarımız Dərbənddən Naxçıvana, Borçalıdan Lənkərana qədər bir-bir bölgələri gəzib material toplayırdılar. Bu materiallar neçə-neçə kitabın meydana çıxmasına yol açdı, dilçiliyimizdə silsilə dialektoloji monoqrafiyalar meydana çıxdı.

Kadrları da quruluş ciddi şəkildə tərbiyə edirdi. 50–60-cı illərin yetirmələri zəhməti hər şeydən üstün tutmuş, yaşlı nəsildən öyrənməklə elmi araşdırmalara daim məsuliyyətlə yanaşmışlar. Bu nəslin tədqiqatçı ziyalılarının, görkəmli alimlərinin zəhmətlə yaşayan nümayəndələrindən biri də **Sefi Maxış oğlu Behbudovdur.**

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

SEFİ BEHBUDOV - 75

Sefi Behbudov 50 ilə yaxındır ki, öz ömrünü Nəsimi adına Dilçilik İnstitutuna bağlayıb, 48 ildir ki, Azərbaycan dialekt və şivələrinin tədqiqi ilə məşğuldur.

Dialekt və şivələrin tədqiqi özlüyündə dilçiliyin başqa sahələri üzrə aparılan tədqiqatlardan daha çətinidir. Gözmək, görmək, material toplamaq, şivə daşıyıcılarının nitq xüsusiyyətlərini tuta bilmək, onları şərti işarələrlə düzgün qeyd etməyi bacarmaq və sonra da nitq faktının tarixi inkişaf kökləri ilə əlaqə yarada bilmək bacarığı tələb olunur. Dialekt faktlarını olduğu kimi yazıya almaq və ortalığa qoymaq özü bir problemdir. Sefi Behbudov yorulmadan, usanmadan ömrünü bu işə həsr etmişdir və deyərdim ki, hazırkı dövrdə dialektologiya elmində nəyin harada olduğunu, nələrin tədqiq olunub-olunmadığını Sefi müəllimdən yaxşı bilən az tapılar.

Sefi Behbudov elmi fəaliyyətə dilçiliyin çətin bir sahəsinin – Azərbaycan dilinin keçid şivələrinin tədqiqindən başlamışdır. Zəhmətli olsa da, bu sahə ona ilk gündən çox şey öyrətmişdir. Qərb və cənub qrupu dialekt və şivələri arasında keçid şivə hesab olunan Zəngilan şivələrinin tədqiqi prosesində konkret mövzu ilə yanaşı, dissertasiya işini lazımi keyfiyyətdə ortaya çıxarmaq üçün istə-istəməz qərb və cənub qrupunun xüsusiyyətlərini də öyrənməli olmuş və bu cəhət onu gələcək üçün hazırlıqlı bir dialektoloq kimi yetişdirmişdir. .

Keçən 50 il müddətində Azərbaycanı və onun hazırkı hü-
dudlarından kənarda olan azərbaycanlıların dədə-baba torpaqlarını qarış-qarış gəzməli olmuşdur. Onun fəal iştirakı ilə Dərbənd, Təbriz, Kərkük dialektləri, Yuxarı Qarabağ, Gəncəbasar, Ayrım şivələri öyrənilmiş, çox zəngin material toplanmışdır. Elmin, texnikanın inkişafı ilə əlaqədar və ara müharibələri nəticəsində indi bunların böyük bir qismini əldə etmək qeyri-mümkündür. Hazırkı dövrdə tədqiqat üçün vəsait ayrılmaması da böyük bir əngəldir. Lakin çox böyük xoşbəxtlikdir ki, bilavasitə Sefi müəllimin və Sefi

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

SEFİ BEHBUDOV - 75

kimi zəhmətkeş alimlərimizin iştirakı, əməyi sayəsində «Yuxarı Qarabağ şivələri», «Dərbənd dialekti», «Azərbaycan dilinin qıpçaq qrupu şivələri», «Cənubi Azərbaycan dialekt və şivələri», «Azərbaycan dialektologiyası», «Azərbaycan şivələri antalogiyası», «Azərbaycan dilinin cənub-qərb şivələri», «Azərbaycan dilinin Gəncəbasar şivələri», «Azərbaycan dilinin ayrım şivələri» kimi qiymətli əsərlər yazılıb hazırlanmışdır və bunların, demək olar ki, hamısı öz çapını gözləyir. Şöbə əməkdaşlarının elə bir maddi imkanı yoxdur ki, öz hesablarına bunları çap edə bilsinlər.

Lakin buna baxmayaraq, şöbənin əməkdaşları az müddət (2003-2007) ərzində «Azərbaycan dialektologiyası» seriyası ilə 10-a qədər kitab çap edə bilmişdir. Bunların içərisində Sefi müəllimin uzunmüddətli əməyinin məhsulu olan «Azərbaycan dili şivələrinin omonimlər lüğəti» və Sefi müəllimin iştirakı ilə yazılmış «İraq-türkmən ləhcəsi» kimi qiymətli əsərlər də vardır.

Sefi müəllimin fəal iştirakı ilə çox yüksək mükafatlara layiq görülmə bilən və türkologiyada yeganə olan, son dərəcə nəfis şəkildə çap olunmuş «Azərbaycan dialektoloji atlası» meydana çıxmışdır. İndi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə bu atlas yenidən çapa hazırlanır.

Sefi müəllimin iştirakı ilə «Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti» hazırlanmış və iki cildə Türkiyədə çap olunmuşdur. Son dövrlərdə lüğət yenidən işlənmiş, təkmilləşdirilmiş, xeyli söz əlavə edilmiş və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı ilə 35,5 çap vərəqi həcmində 10.000 tirajla nəfis şəkildə çap olunmuşdur. Bu zəhmətli əsərin hazırlanmasında, adi korrektor işindən redaktəsinə qədər Sefi müəllimin böyük zəhməti vardır. O, akad.M.Şirəliyevin Prezident fərmanı ilə nəşr olunacaq «Azərbaycan dialektologiyasının əsasları» kitabını da bu cür qayğı və zəhmətlə oxumuş, çapa hazırlamışdır.

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

SEFİ BEHBUDOV - 75

Sefi müəllim respublika jurnallarında və bir sıra xarici mətbuat orqanlarında yüzədən artıq elmi məqalə çap etdirə bilmişdir. Son beş ildə mərkəzi qəzet və jurnallarda onlarca məqalə çap etdirmiş («Qazi Bürhanəddinin «Divan»ında qayıdış əvəzlilikləri», «Azərbaycan dilinin Gəncəbasar şivələrində felin gələcək zamanı», «Azərbaycan dialektoloqlarının uğurları» (Q.Kazımovla), «Lerik rayonu şivələrinin tədqiqi» və s.), neçə kitabın elmi redaktoru olmuşdur. Xeyrixah bir alim kimi, gənc qüvvələrə əlindən gələn köməyi etmiş, onlarca dissertasiyanın, yeni kitabın rəyçisi olmuşdur, yeni əsərlərə öz münasibətini bildirmiş, insanların həyatını və zəhmətini qiymətləndirən ağsaqqal sözü demişdir («Unudulmaz insan», «Şərəfli ömür yolu», «Yel qanadlı illər ömürdən gedir», «Elmin zirvələrinə doğru» məqalələri və s.).

Taniyanlar yaxşı bilirlər ki, Sefi müəllim hazırlıqlı və son dərəcə zəhmətkeş bir insandır. Keçmiş SSRİ-nin bir çox şəhərlərində elmi konfranslarda maraqlı məruzələr etmişdir. Akademik M.Şirəliyevin, filologiya elmləri doktoru R.Rüstəmovun, filologiya elmləri doktoru M.İslamovun rəhbərliyi altında şöbənin yaradıcılıq işlərində fəal iştirak etmiş, onlardan sonrakı dövrdə bir müddət şöbəyə rəhbərlik edərək keçmiş ənənələri qorumağa çalışmışdır. Keçən 50 ilin müddətində şöbənin hazırladığı elə bir kollektiv əsər yoxdur ki, orada Sefi Behbudovun əməyi olmamış olsun.

Sefi müəllim dialektoloq kimi məşhur olsa da, bu sahəni ürəkdən sevsə də, yalnız bu sahə ilə məhdudlaşmamış, daim yeni dilçilik əsərlərinə mətbuatda öz münasibətini bildirmiş, ədəbiyyatşünaslıq məsələləri ilə məşğul olmuş, şairlərimizin yaradıcılığına maraqlı əsərlər həsr etmişdir.

Bizim dialektologiya elmimiz az vaxtda çox inkişaf etsə də, əksər tədqiq və araşdırmalar təsviri xarakterdədir və tarixi aspektdə çox az iş görülmüşdür. Azərbaycan dialekt leksikası içərisində

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

SEFİ BEHBUDOV - 75

omonimlər, sinonimlər, antonimlər mühüm yer tutur. Ayrı-ayrı şivələrin leksikası müəyyən dərəcə öyrənilmiş olsa da, ümumiləşdirmələr aparılmamış, Azərbaycan dilinin yayıldığı bütün əraziləri əhatə edən şivə materialları sinonimlik, omonimlik, antonimlik baxımından sintez edilməmiş, bu sahələri əhatə edən ümumiləşdirici lüğətlər hazırlanmamışdır. Belə lüğətlərə dilimizin tarixini, onun zənginləşmə imkanlarını üzə çıxarmaq baxımından böyük ehtiyac vardır. Budur, qeyd etdiyimiz kimi, bu sahədə də, demək olar ki, ilk işi dialektologiya elmimizin veteranı Sefi Behbudov görmüş – çoxillik zəhmətdən sonra «Azərbaycan dili şivələrinin omonimlər lüğəti» kimi bir əsəri ortaya qoymuşdur. Bu cür lüğətlər Azərbaycan dilinin dərin qatlarından xəbər tutmağa imkan yaradır. Bu cür əsərlər xalqın etnik mənsubiyyətini araşdırmaq, onun dilinin təşəkkül və formalaşmasında iştirak edən türk tayfalarının rolunu öyrənmək baxımından çox faydalıdır. Bu cəhətdən kitabda zəngin material toplanmışdır.

Sefi müəllim bu kitabı dünyasını dəyişmiş Azərbaycan dialektoloqlarına ithaf etmişdir. Əslində, düz eləyir, çünki bu kitabda onların hamısının əməyi vardır. Bunun özü də Sefi müəllimin öz elminə məhəbbətindən irəli gəlir.

İndi Sefi müəllim 75-ə gəlib çatdı. Lakin yenə də əvvəlki enerji ilə, əvvəlki məhəbbətlə dialektologiya elminə xidmət edir. Bu yaxınlarda biz onun öz əsərlərindən və dostlarının, həmkarlarının onun haqqında xoş sözlərindən ibarət yeni bir kitabla da tanış olmuşuq. Kitabı Sefi müəllim özü tərtib edib. Arzu edirik ki, o, 80 illiyində, 90 illiyində də bu cür yaradıcılıq hesabatlarını özü öz əlləri ilə hazırlaya bilsin.

MƏHƏBBƏT MIRZƏLİYEVƏ
filologiya elmləri doktoru

HƏYATININ MƏNASI
SADƏLİK VƏ BÖYÜKLÜKDƏDİR

Kamil müəllim institutumuzda son illərdə gəlsə də, əməkdaşlarla xoş ünsiyyət qura bilmək, onların hər biri ilə özünəməxsus dil tapmaq bacarığı ilə bu kollektivin hörmətini qazanmışdır. Institutda yüksək nizam-intizam yaratmaq istəyi bəzən işçilərdə narazılıq oyatsa da, yenə prinsipiallıq göstərərək hər kəsi intizamlı olmağa məcbur edir. Onu da deyim ki, Kamil müəllimin bu tələbi bəzən elmi işçilərin elmi fəaliyyətinin, elmi məhsuldarlığının səmərəliliyinin qarşısını alır. Məncə, elmdə nizam-intizam yalnız səhər saat 9-dan 18-ə kimi heç bir şəraiti olmayan (belə şərait illər boyudur ki, hökm sürür) iş otaqlarında vaxt keçirməkdən ibarət olmamalıdır. Bu, informasiya texnologiyalarının yüksək inkişafı dövründə evində zəngin elmi kitabxanası, kompüteri olan elmi işçinin qızıl kimi vaxtını itirməkdən başqa bir şey deyildir. Buna görə də elmi-tədqiqat müəssisələrində, o cümlədən də Dilçilik Institutunda ilk növbədə elmi-tədqiqat işlərinin yüksək səviyyədə yerinə yetirilməsi sahəsində nizam-intizam tələb olunmalı, nəzarət və diqqət gücləndirilməli, alınan elmi nəticələr əsasında işçilərin əməyi vaxtında və obyektiv dəyərləndirilməlidir. Əsl nizam-intizamı mən bunda görürəm.

Əziz Kamil müəllim! Mən bu düşüncələrimi həmişə Sizinlə paylaşmışam və bu gün də həmin fikirlərimi yenə də Sizə çatdırmaq istədim.

Biz, institut əməkdaşları Sizinlə dəfələrlə yol yoldaşı olmuşuq. Əbəs deyilmir ki, **İNSAN YOLDA TANINIR**. Azərbaycanın görməli yerlərinə səyahətlərimiz zamanı biz Sizin mədəniyyətinizin, diqqət və qayğıkeşliyinizin, sadəliyinizin və böyüklüyünüzün şahidi olmuşuq.

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

KAMİL VAHABOV - 75

Siz başqa bir elm sahəsinin nümayəndəsi olsanız da, ədəbiyyat və dilçilik əsərlərinə də biganə deyilsiniz. Təsadüfi deyildir ki, «Tədqiqlər»imizin ən fəal və sadıq oxucularındansınız. Nəşr olunan hər bir yazımızı, hər bir monoqrafiyamızı, «Tədqiqlər»in hər bir sayını Sizə verməyi özümüzə borc bilirik.

Əziz Kamil müəllim! Illər ötür, ömür keçir... Ötən illərin ömrümüzə saldıği dərin izlər həyatımızı mənalandırır, bu qoca dünyada yaşamaq haqqı verir. Ukrayna şairi Kruçenyukun bir bənd şerini (müəyyən dəyişikliklə) burada vermək istərdim:

*Biz gəldi-gedərik, həyat belədir,
Nə büst, nə də heykəl çatmaz imdada.
(Həyatın nəbzini tutmasaq əgər,
Bir gün də qalmarıq qoca dünyada)*

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

KAMİL VAHABOV - 75

Xoşbəxtsiniz ki, Siz də həyatın nəbzini tutmağı bacaran mənalı ömür sahiblərindənsiniz.

Hörmətli Kamil müəllim! Bir daha 75 illik yubileyinizi ürək-dən təbrik edir, Sizə cansağlığı və uzun ömür arzulayıram. Həyatınız bundan sonra da seyrinə daldığınız mehriban Xəzər kimi coşqun, füsunkar Nabran meşəsində daddığınız o saf bulaq suyu qədər dadlı-ləzzətli, olsun. Qoy uca Tanrı Sizi qorusun!

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

QÜDRƏT CƏFƏROV – 70

SEVINC MƏMMƏDOVA

filologiya elmləri namizədi, dosent

YORULMAZ ELMI AXTARIŞLAR YOLÇUSU

Bu yaxınlarda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik Institutunun “Müasir Azərbaycan dili” şöbəsinin aparıcı elmi işçisi, filologiya elmləri namizədi Qüdrət Cəfərovun anadan olmasının **70** və elmi fəaliyyətinin **40** illiyi tamam oldu.

Qüdrət Hüseynqulu oğlu Cəfərov 1938-ci ildə Qərbi Azərbaycanda - Ermənistanın Qafan rayonunda anadan olmuşdur. Burada orta məktəbi bitirəndən sonra, Bakıda Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil olur. Universiteti başa vurduqdan sonra isə 1965-67-ci illərdə Qasım İsmayılov rayonunun Baxçakürd kəndində 8 illik məktəbdə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi vəzifəsində işləmişdir.

Q.H.Cəfərov 1967-70-ci illərdə Moskvada SSRI Dilçilik Institutunun məqsədli aspiranturasında təhsil almışdır. Institutda işlədiyi müddətdə o, ixtisaslı, müstəqil olaraq tədqiqat aparmağa qəbil olan dilçi kimi özünü göstərmişdir.

Qüdrət Cəfərov 1971-ci ildə «Azərbaycan dilində qohumluq terminləri» adlı namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. O, Nəsimi adına Dilçilik Institutunda 1970-ci ildə kiçik elmi işçi, 1975-ci ildə baş elmi işçi, 2003-cü ildən isə aparıcı elmi işçi vəzifəsində işləyir.

Qüdrət müəllimin elmi fəaliyyəti çoxözlüdür. O, dilçiliyimizin müxtəlif problemlərinə toxunan monoqrafiya və elmi məqalələrin müəllifidir. «Müasir Azərbaycan dili» (3 cildlik, «Azərbaycan dilinin semasiologiyası»(oçerklər), «Azərbaycan dilinin onomastikası», «Azərbaycan dilinin leksikası», «Müasir

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

QÜDRƏT CƏFƏROV – 70

Azərbaycan dilinin işgüzar üslubu» kimi kollektiv monoqrafiyaların əsas müəlliflərindən biridir.

Qüdrət müəllimin «Azərbaycan dilinin leksik-semantik sistemi» monoqrafiyası 1985-ci ildə çap olunmuşdur.

Qüdrət müəllim dilçilik və ədəbiyyatşünaslığın müxtəlif məsələlərinə həsr olunmuş məqalələri ilə tez-tez mətbuatda çıxış edir. O, «Azərbaycan dilinin antonimləri» lüğətini tərtib etmişdir. «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi konsepsiyasına dair» əsərini professor Əkbər Ağayevlə birgə yazmışdır. Qüdrət müəllim «İqor polku haqqında» dastanının tərcüməsini hazırlamış və ona əlavə olaraq «İqor polku dastanı və türk aləmi» oçerkini çap etdirmişdir.

Qüdrət müəllim Institutda çalışmağa başladığı ilk gündən özünü əsil ziyalı və alim kimi tanıtdırmış, bütün Institut kollektivinin hörmət və məhəbbətini qazana bilmişdir. O özünü mülayim xarakterli, səmimi, təvazökar və qayğıkeş bir insan kimi göstərmişdir.

Qüdrət müəllim yaşının bu vaxtına baxmayaraq bu gün də intizamla işə gəlir, qayğı və nəvazişini şöbəyə yeni gələn, elm yollarında kövrək addımlarını atan gənclərdən əsirgəmir, öz məsləhətləri ilə onlara yaxından kömək edir.

O, Müdafiə Şurasının elmi seminarının fəal üzvlərindən biridir. Qüdrət müəllim bu seminarla neçə-neçə əsərin rəyçisi olmuşdur. Əsərlərinə rəy verdiyi aspirant və dissertantlar onun iradlarını minnətdarlıqla qəbul edərək, dissertasiya üzərində yəni-dən işləmiş və son nəticədə müvəffəqiyyətlə müdafiə etmişlər.

Bu kiçik yazıda Qüdrət müəllimin 70 illik həyatında və 40 illik elmi fəaliyyətini, azca da olsa, işıqlandırdıq.

Q.H.Cəfərovu anadan olmasının 70 illiyi münasibətilə Institutun bütün kollektivi, ən əsası isə uzun illər çalışdığı «Müasir Azərbaycan dili» şöbəsinin əməkdaşları adından səmimi qəlbdən

2008 - C İ İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

QÜDRƏT CƏFƏROV – 70

təbrik edir, ona uzun ömür, cansağlığı və yaradıcılıq uğurları
arzulayırıq.

MƏSUD MAHMUDOV

AMEA Nəsimi adına Dilçilik Institutunun
elmi işlər üzrə direktor müavini, filologiya
elmləri doktoru, professor

MÜDRİKLİK XƏZİNƏSİ

Mənim üçün ən çətini birinci cümləni yazmaqdır. İstənilən mövzuda ilk cümləni yazmaq üçün bəzən saatlarla, günlərlə düşünməli oluram. Bəlkə ona görə ki, birinci cümlə məsələyə yanaşmanın, münasibətin mahiyyəti, əsasıdır. İlk cümlədən müəllifin mətləbi, məqsədi və məramı məlum olur. Müdrikliyin 10 yaşında olan «Tədqiqlər» toplusundan yazmaq da mənim üçün çətin oldu. On il ərzində topluda dilimizin, dilçiliyimizin, dünya dillərinin və dilçiliyinin müxtəlif məsələləri ilə bağlı yüzlərlə məqalə, rəy və s. çap olunmuşdur.

Müəlliflərin arasında dünya şöhrətli alimlər də var, orta səviyyəliləri də,əlinə ilk dəfə qələm alanlar da... Yəni, «Tədqiqlər» toplusunu tərifləmək, təbliğ etmək də olar,tənqid atəşinə tutmaq da... Amma Azərbaycan dilçiliyinin inkişafında, dilçi-kadrların yetişdirilməsində bu toplusunun xidmətlərinin üstündən xətt çəkmək, danmaq ədalətsizlik olardı. Toplu ilk növbədə elmə yenicə qədəm basmış, elmi axtarışların astanasında olan gənclər üçün təcrübə məktəbi, hünər, uğur meydanıdır. Elmi yaşadan və inkişaf etdirən gənclərdir. Gəncliyi olmayan elmin gələcəyi yoxdur. Bu baxımdan elmi axtarışlarının nəticələrini çap etdirərək elmlər namizədi və ya doktoru alimlik dərəcəsi almış hər bir gənc tədqiqatçı uğuruna görə toplusunun redaksiya heyətinə minnətdar olmalıdır.Topluda hər bir gənc tədqiqatçı yüksək həssaslıq, qayğı və diqqətlə qarşılır. Lakin bu, elmi məsuliyyət və obyektivliyin gözlənilməsi şərti ilə həyata keçirilir.Iradlar göstərilməklə çapı imtina olunan və yenidən işlənilmək üçün müəllifə qaytarılan məqalələr də az olmur. Elmdə

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

«TƏDQİQLƏR» - 10

ifrat alicənablıq və güzəştə getmək ancaq ziyan gətirə bilər. Mübahisəsiz, müzakirəsiz, tənqidsiz elm inkişaf edə bilməz, eyni səviyyədə donub qalar, ehkama çevrilər. «Tədqıqlər» belə müzakirələr, tənqidi mülahizələr üçün də geniş meydan açmış bir elmi məcmuədir.

On il ərzində topluda dilçiliyin bütün sahələrində aparılmış araşdırmaların nəticələri, tənqidi fikirlər, rəylər, görkəmli dilçi alimlərin yaradıcılıq uğurlarını əks etdirən materiallar çap olunmuşdur. Bütün bunlar barədə əyani təsəvvür əldə etmək üçün toplunun rubrikalarını nəzərdən keçirtmək kifayətdir: Dil nəzəriyyəsi məsələləri, Müasir Azərbaycan dili, Nitq mədəniyyəti və terminologiya məsələləri, Dil tarixi və dialektologiya məsələləri, Dil əlaqələri məsələləri, Onomastika məsələləri, Elmə həsr olunan ömürlər, Dillərin tədrisi məsələlərinə dair, Türk dilləri və dil əlaqələri məsələləri, Yeni nəşrlər və s. Qeyd etmək lazımdır ki, toplunun rubrikaları redaksiyaya təqdim olunan materiallara müvafiq tərtib olunur.

Azərbaycan, türk, ingilis, rus dillərində məqalələrin çap olunduğu toplunun istər respublikamızda, istərsə də ondan kənarda böyük nüfuz qazanması təsadüfi deyil. Gənclərə qayğı göstərmək, yeni ideyalara hörmətlə yanaşmaq, şərəfli alim ömrü yaşamış insanları örnək çəkmək toplunun səciyyəvi iş üslubudur.

Müxtəlif vaxtlarda topluda dilçilik sahəsində öz dəsti-xətti olan, elmi uğurları ilə tanınan əməkdaşların həyat və yaradıcılıqları ilə bağlı materialların verilməsi də təqdirəlayiq və ibrətamiz cəhətdir. Toplunun 1998-ci ildə çap olunmuş ilk sayında 23 yaşında elmlər namizədi, 29 yaşında isə elmlər doktoru alimlik dərəcələrinə layiq görülmüş, yaşadlarından fitri-istedadı və dərin elmi zəkası ilə fərqlənən, 34 yaşında Akademiyanın müxbir üzvü, 40 yaşında həqiqi üzvü seçilmiş, elm və texnika sahəsində əvəzsiz xidmətlərinə görə iki dəfə Respublika Dövlət Mükafatı Laureatı, üç dəfə akademik Qubkin adına mükafatın laureatı adını qazanmış, fədakar

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

«TƏDQİQLƏR» - 10

əməyinə görə saysız-hesabsız orden, medal və fərmanlarla təltif olunmuş Azad Mirzəcanzadənin 70 illiyi ilə bağlı yazılar verilmişdir. XX əsrin Azərbaycan xalqına bəxş etdiyi əvəzsiz milli sərvət, ucalıq, paklıq, müdriklik, sadəlik, saflıq nümunəsi olan bu nadir şəxsiyyət dilçi-alimlərə də böyük örnekdir.

Ayrı-ayrı vaxtlarda topluda görkəmli Azərbaycan dilçi-alimlərinin yubileyləri ilə bağlı məqalələr, xatirələr çap olunmuşdur. Prof.Muxtar Hüseynzadənin 100, prof.Ələvsət Abdullayevin 80, akademik Ağamusa Axundovun 70, prof.Müseyyib Məmmədovun 75 illik yubileylərinə həsr olunmuş toplular elmi ictimaiyyətin dərin rəğbətini qazanmışdır.

Bu toplularda yubiley materialları ilə yanaşı, dilçiliyin müxtəlif sahələri ilə bağlı elmi-nəzəri məqalələr də öz əksini tapmışdır.

Görkəmli türkoloq-alimlər Vaqif Aslanov və Samət Əlizadənin xatirəsinə həsr olunmuş toplular da böyük maraq doğurur. Əsl alimlər heç vaxt unudulmur, hörmətlə xatırlanır, yad olunur, elmi irsləri, araşdırmaları etibarlı mənbə, örnək kimi çap olunur. Bütün bunlar barədə topluda verilən məlumatlar gənc tədqiqatçıların mənəvi tərbiyəsində mühüm vasitə rolunu oynaya bilər. Prof.Vaqif Aslanovun qədirbilən tələbələri və həmkarları görkəmli alimin sağlığında çap etdirə bilmədiyi əsərləri çap etdirmiş və oxuculara təqdim etmişdir. Beləliklə, görkəmli türkoloq-alim ölümündən sonra ikinci həyatını – ən mənalı ömrünü yaşamaqdadır. Bu nəcib işdə «Tədqiqlər» toplusu yaradıcı heyətinin – filologiya elmləri doktorları Məhəbbət Mirzəliyevanın və Kamilə Vəliyevanın xidmətləri təqdirə və təbliğə layiqdir.

10 yaşında müdriklik, kamillik zirvəsinə yüksəlmiş «Tədqiqlər» toplusunun redaksiya heyətini, bütün dilçi-alimləri ürəkdən təbrik edir, gözəl ənənələri qoruyub saxlamağı və inkişaf etdirməyi arzulayırıq!

ELÇİN MƏHƏMMƏD OĞLU MƏMMƏDOV
filologiya elmləri namizədi

ELMIN

10 YAŞLI «TƏDQIQLƏR»I

1998-ci il. Artıq ictimai-siyasi qarışıqlıqdan sonra özünə gəlməyə başlayan **ÖLKƏMİZDƏ** canlanma müşahidə olunur. Həç şübhəsiz, hər sahədə özünü qabarıq göstərən bu dirçəlmə elmdə ləng getsə də, hər halda qarşısıalınmaz bir prosesə çevrilməkdə idi. Bu prosesə böyük bir coşqu ilə qoşulan dilçi-alimlər hələ uzun zaman onları müşaiyət edəcək maddi sıxıntılardan çəkinməyərək, sözün həqiqi mənasında fədakarlıq göstərdilər və elmi araşdırmaları yönləndirməyi, tədqiqatları bir araya gətirməyi, hətta bu sahədə öz sözünü demək istəyənlər üçün tribunalar-elmi məcmuələr də yaratmağı məharətlə bacardılar. Bu yaradılış prosesi ayrı-ayrı təhsil müəssisələrində aşağı keyfiyyətlə aparıldığı zaman elmin fundamental şəkildə araşdırıldığı Dilçilik Institutunda böyük bir məsuliyyətlə həyata keçirilirdi. Məhz sözügedən zamanda ilk sayları nəşr olunan «**TƏDQIQLƏR**» belə bir məsuliyyətin və gərgin əməyin uğurlu nəticəsi kimi araya-ərsəyə gəldi.

Artıq ilk sayın çapından on il keçir. Ötən bu müddət ərzində 40-dan çox nömrəsi nəşr olunmuş «**TƏDQIQLƏR**» öz sinəsində dilçiliyin müxtəlif bölmələrinə aid araşdırmalara geniş meydan vermiş, hətta sırf lingvistik tədqiqatlardan dolayı ədəbiyyat, tarix və incəsənətin müxtəlif problemləri ilə məşğul olanların da tribunasına çevrilmişdir.«**TƏDQIQLƏR**»in çap olunan nömrələrini nəzərdən keçirərkən struktur və mövzuları əhatə baxımından bir-birini təkrarlamadığının şahidi oluruq. Onun hər sayının biri-digərindən daha aktual sahələrə həsr olunduğu diqqəti cəlb etsə də, nömrələr arasında müəyyən varislik əlaqəsinin olduğunu da müşahidə etməmək mümkün deyil. Azərbaycanda dilçilik elmi sahəsində aprılan araşdırmaların və tədqiqat istiqamətlərinin dəqiq mənzərəsini də bu toplunun nömrələrini nəzərdən keçirməklə təsəvvür etmək olar.

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

«TƏDQIQLƏR» - 10

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə nəşr olunan «TƏDQIQLƏR»in çox mükəmməl icra strukturu aparatı mövcuddur. Belə ki, baş redaktorla redaksiya üzvləri arasında işbirliyi o qədər çevik qurulub ki, toplusunun səhifələrində yer tutmaq istəyən məqalə qısa müddətdə müxtəlif səviyyələrdə (baş redaktor və ekspertlər səviyyəsində) müzakirə olunur və təqdim olunan yazının bütün parametrlərdə elmi üslubun tələblərini ödədiyi müəyyən olunduqdan sonra nəşrinə icazə verilir. Müşahidələrimdən deyə bilərəm ki, bu nəşrə hazırlanma prosesində, daha doğrusu, məqalələrin müzakirəsində baş redaktor(f.e.d.Məhəbbət Mirzəliyeva) bütün Institut əməkdaşlarının iştirakını təmin etməyə çalışır. Qəbul edilən materialların texniki göstəricilərinə də xüsusi fikir verilir və elmi məcmuənin beynəlxalq arenada da yayımlanması, əcnəbi mütəxəssislərin bu araşdırmalardan xəbərdar olması üçün məqalələrin ingilis və rus dillərində xülasələri də hazırlanaraq yazılara əlavə olunur.

«TƏDQIQLƏR»in səhifələrində yer alan məqalələrin bir qismi mövzu unikalılığı ilə də diqqəti cəlb edir. Sevindirici haldır ki, belə nadir yazılar əksər hallarda ölkənin tanınmış simaları tərəfindən təqdim olunur. Məsələn, akademik Ağamusa Axundovun, AMEA-nın müxbir üzvləri görkəmli türkoloqlar Tofiq Hacıyev və Kamal Abdullanın toplusu səhifələrində ara-sıra qərarlaşan məqalələri xüsusi maraq doğurur. Şübhəsiz, bu yazılar sözügedən istiqamətdə araşdırma meydanına atılmış təcrübəsiz tədqiqatçılar üçün bir istinad mənbəyi, yaxud yol göstərən-mayak rolunu oynayır. Fikrimizi sübut etmək üçün yuxarıda adlarını çəkdiyimiz müəlliflərin - A.Axundovun «Bir daha türk dillərində sıra kateqoriyası haqqında»¹, Tofiq Hacıyevin «Füzulinin lüğət

¹ Axundov A. Bir daha türk dillərində sıra kateqoriyası haqqında- Tədqiqat, №2, Bakı, 2006, səh. 3-5

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

«TƏDQIQLƏR» - 10

tərkibi»¹, Kamal Abdullanın «Dünyanı tərk edən insan»² məqalələrini göstərmək kifayətdir. Bu tipli, əvəzedilməz elmi istiqamət xarakterli yazılar² «TƏDQIQLƏR»in səhifələrində kifayət qədərdir.

«TƏDQIQLƏR»in nəşr olunan saylarının monopoliyaya alındığı məqalələr içərisində qeyri-dilçilərin «dilçilik» araşdırmaları da yer alıb. Silsilə şəklində təqdim olunmuş bu yazılar toplusunun heyətinin sırf orijinal tədqiqatlara müəllifinin ixtisasını saya almadan nə qədər böyük önəm verdiyini bir daha sübut edir. Bu baxımdan məcmuədə yaradılmış «Qeyri-dilçilər dil haqqında» bölməsi sözügedən dəyərləndirmənin bariz nümunəsidir. Məlum bölmədə gedən yazılar bir riyaziyyatçının³ sözü, onun yaranmasına orijinal münasibətini əks etdirir.

«TƏDQIQLƏR» həm yeni nəşr olunan monoqrafiyaları, həm də beynəlxalq və ölkəmiqyaslı araşdırmalar həyata keçirmiş tədqiqatçıları elmi ictimaiyyətə tanıtma missiyasını da öz üzərinə götürüb. Hər il nəşr olunan kitablar, müdafiə edilən dissertasiyalar haqqında toplusunun sonuncu sayında yığcam xarakterli məlumatların verilməsi, Azərbaycan dilçiliyinə öz töhfələrini vermiş alimlərin elmi yaradıcılığının əsas istiqamətlərinin onların yubiley yaşları ilə üzvi şəkildə təqdim olunması bu dəyərlərə son dərəcə böyük diqqətin və MƏHƏBBƏTİN təzahürüdür. Təkcə onu qeyd edim ki, TOPLUNUN səhifələrində tanınmış simaların yubileyləri ilə bağlı yazıların yer alması, ilk növbədə, baş re-

¹ Tofiq Hacıyev. Fəzulinin lüğət tərkibi. – «Tədqiqat», №1, Bakı, 2008, s.

² Kamal Abdulla. «Dünyanı tərk edən insan». «Tədqiqat», №2, s.

² Mirzəliyeva M. Məxtəlif sistemli dillərdə qrammatik kateqoriyalar və onların ifadə vasitələri-Tədqiqat, №2, Bakı, 2003, s. 55-59

³ Axundov I. «Dil» haqqında bir neçə söz-Tədqiqat, №1, Bakı, 2007, s. 392-396;

Axundov I. «Dil» məqaləsi-Tədqiqat, №2, Bakı, 2007, s. 475-482;

Axundov I., Mirzəliyeva M. «Göz» sayının mənası haqqında-Tədqiqat, №3, Bakı, 2007, s. 374-377.

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

«TƏDQİQLƏR» - 10

daktorun(f.e.d.M.Mirzəliyeva) və baş redaktorun müavininin(f.e.d.K.Vəliyeva) təşəbbüsü ilə həyata keçirilir. Məcmuənin nəşri zamanı bilavasitə daha çox əmək sərf edən bu iki alim «TƏDQİQLƏR»in səhifələrində sözügedən mövzuda diqqət çəkən məqalələrlə⁴ də çıxış etməyə vaxt tapa bilirlər.

«TƏDQİQLƏR» toplusunun müəlliflər komandası Azərbaycan elminə bütün varlığı ilə xidmət göstərən və bu yolda yorulmadan çalışan alimlərdən təşkil olunub. Heç şübhəsiz, bu komanda sırf tədqiqat obyektini kimi seçdikləri sahəyə – dilə sayğılarını hər zaman gözləmiş, doğma xalqına, doğma dilinə aid dəyərləri uca tutmuş, tariximizə və dilimizə yönəli yad münasibət bəsləyənlərin hücumuna qarşı sarsılmaz iradə nümayiş etdirərək prinsipiallıqlarını ortaya qoymaqdan çəkinməmişlər. Ana dilimizin keşiyində ayıq-sayıq dayanmış bu yaradıcı kollektivə - TOPLUNUN heyətinə Məhəbbət xanım və Kamilə xanım başda olmaqla məcmuənin 10 illiyi münasibətilə birinci növbədə can sağlığı arzulayıram. Bu toplu mənim gözlərimin qarşısında Məhəbbət xanımın gərgin əməyi sayəsində başa gəldiyindən onu cəsarətlə ALIMIN elmi yaradıcılığının və təşkilati fəaliyyətinin ən şanlı səhifəsi adlandırmaq istəyindən çəkinmirəm.

Mən «TƏDQİQLƏR»-MƏHƏBBƏT XANIM bağlılığını mövzu yox, müvəffəqiyyət və uğur baxımından «MOLLA NƏS-RƏDDİN»-CƏLİL MƏMMƏDQULUZADƏ bağlılığı ilə müqayisə edərdim.«TƏDQİQLƏR» toplusunun 10 illiyi münasibətilə bütün redaksiya üzvlərini təbrik edir, onlara bu şərəfli işdə yeni yaradıcılıq uğurları arzulayıram. **Toplunuz mübarək, əziz redaksiya üzvləri!**

⁴Mirzəliyeva M.Azərbaycan dili mənim taleyimdir-
Tədqiqat, №1, Bakı, 2007, səh.3;

Vəliyeva K. Nəzər və kamillik zirvəsi-Tədqiqat, №3, Bakı, 2007, səh.5-10

MAHABBAT ASADOVA
Candidate of Philological Sciences

SUCCESS TO ALL OF YOU

Each investigator well remembers the publication of his first scientific article and the journal in which his articles were published. So, with the publication of the first article that journal gives a bright light to the way of a scientist and becomes unforgettable for that research worker. Despite of the passing years and further successes the first published article and the journal in which it was published becomes dear for a young scientist. In this meaning the scientific journal “Tadqiqqlar” (“Investigations”) has become very necessary and important source for every scientist. The publication of each number of this journal was looked forward to. It has a great help for the preparation of each scientist.

The scientific-research journal of Nasimi Institute of Linguistics “Tadqiqqlar” (“Investigations”) was first published in 1998. From that year it has been a real contribution for young investigators, post-graduated students, great scientists. The scientific articles dedicated to various branches of linguistics, such as theory of language, the history of the language, general and applied linguistics, Turcology, terminology, Onomastics, the dialects of the language, have been found their reflection on the pages of this journal. The editor in chief of this journal M.Mirzaliyeva and the whole stuff of the editor’s office do their best for the perfect publication of this journal. They check each article with great care and attention and always give the useful advice to young investigators,

2008 - C I İ L İ N Y U B İ L E Y L Ə R İ

«TƏDQİQLƏR» - 10

scientists. This journal has already become a favorite and important friend of the scientists and post-graduates. At the same time it has become a valuable source for everybody, too.

Ten years passed from the first publication of this journal. Now we are going to celebrate its tenth anniversary. During these ten years this journal has brought to us a lot of joy, happiness of creative activity. The labor which the stuff undertook is of great significance. We wish the stuff happiness, great success, numerous achievements in their work. May the pages of this journal be full of important and interesting actual articles. May the numbers of this journal be published regularly that everybody can take advantage from them. Glory to the stuff of “Tadqiqlar”.

MƏHƏBBƏT MİRZƏLİYEVƏ
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
Türk dilləri şöbəsinin müdiri
filologiya elmləri doktoru

**VI ULUSLARARASI TÜRK DİLİ QURULTAYI:
DÜŞÜNCƏLƏR, ARZULAR, TƏKLİFLƏR**

Dünya türkoloqları, o cümlədən Azərbaycan dilçiləri üçün 2008-ci ilin ən yadda qalan hadisələrindən biri, bəlkə də birincisi bu ilin qızıl payızında qardaş Türkiyənin Ankara şəhərində keçirilən VI Beynəlxalq Türk Dili Qurultayı oldu.

Qurultayın açılışı oktyabrın 20-də Ankara Bilkent Otel və Konfrans mərkəzində oldu. Açılışda Türkiyə Cümhuriyyətinin Prezidenti Abdullah Gül, baş nazir Receb Tayyib Ərdoğan, Dövlət naziri prof.Mehmet Aydın və digər dövlət nümayəndələri iştirak edirdi.

Türk Dil Kurumu Başkanı Prof.Dr.Şükrü Halıkın giriş sözündən sonra Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Prof.Dr.Sadık Tural, Devlet Bakanı Prof.Dr.Mehmet Aydın ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan çıxış etdilər. Baş Nazir Recep Tayyip Erdoğanın hamını heyran qoyan məzmunlu nitqi türk dilinə və dilçiliyinə, türk ədəbiyyatına və ədəbiyyatşünaslığına, ümumilikdə türk dili və ədəbiyyatının araşdırıcılarına – elm adamlarına sonsuz məhəbbət və ehtiramın təcəssümü idi.

Açılışın sonunda Prezident Abdullah Gül dünya türkologiyasının tanınmış nümayəndələrini - İsveçdən prof.Lars Yohansonu, Macarıstandan prof.Andreas Rona-Tası, Rusiya Federasiyasından prof.Viktor Qriqoryeviç Quzevi türkologiya sahəsində əvəzsiz xidmətlərinə, türk dilinin xaricdə təbliğatına görə Türkiyə Cumhuriyyətinin **Ləyaqət Nişanı** ilə təltif etdi. Bu şərəfə layiq görülənlər mükafat üçün və əcnəbi türkoloqlara verilən dəstək üçün dövlət başçısına təşəkkür etdilər.

**AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMİ
MƏCLİSLƏRDƏ**

Sonra türk dünyasının tanınmış yazıçısı Çingiz Aytmatovun xatirəsinə həsr olunmuş xüsusi bölmə fəaliyyətə başladı. Prof.Dr.Cevat Heyet, Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya, Dr.Verona Turatbek Kızı, Prof.Dr.Sadık Tural'ın iştirak etdikləri bu bölmədə Çingiz Aytmatov ve onun yaradıcılığının türksoylu xalqlar üçün önəm kəsb etməsindən danışıldı.

AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMI MƏCLİSLƏRDƏ

Türkiyə dövlətinin dəstəyi ilə Türk Dil Kurumu tərəfindən hər dörd ildən bir keçirilən bu qurultaylarda dünya türkoloqları ilə yanaşı Azərbaycan alimləri də həmişə fəal iştirak etmiş, öz sanballı məruzə və çıxışları ilə Azərbaycan türkologiyasının qabaqcıllığını, Azərbaycan türkoloqlarının isə əsl söz sahibi olmalarını dəfələrlə sübuta yetirmişlər. Bəlkə elə buna görə də Türkiyə alimləri Azərbaycan elminə və onun təmsilçilərinə həmişə böyük sayı və məhəbbət nümayiş etdirmiş və etdirirlər. Bu baxımdan Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun 7, o cümlədən türk dilləri şöbəsinin 6 əməkdaşının qurultaya göndərdikləri elmi məruzələrin qəbul edilməsi, bircə, qanunauyğun və təbii sayılmalıdır. Yeri gəlmişkən, rəhbərlik etdiyim türk dilləri şöbəsinin altı əməkdaşının yüksək səviyyədə təşkil olunan VI Uluslararası Türk Dil Qurultayına dəvət alması və dünya türkoloqları sırasında yer alması ilə əlaqədar əməyimizi yüksək dəyərləndirən

Türk Dil Kurumu Başkanı möhtərəm **Prof.Dr.Şükrü Halıka** sonsuz təşəkkürlərimizi və dərin minnətdarlığımızı bildirirəm.

Əlbəttə, görkəmli türkoloq Tofiq Hacıyev kimi ağsaqqal dilçimizlə yanaşı onun dünənki tələbəsi aspirant Gülnarə Əliyevanı da belə bir möhtəşəm elmi məclisdə birlikdə görmək, gənc tədqiqatçının məruzəsi haqqında Tofiq müəllimin fəxrlə fikir söyləməsini izləmək şəxsən mənim üçün olduqca sevindirici idi. Gənc elmlər namizədi Elnarə Əliyevanın Prof.Dr.Osman Fikri Sertkaya tərəfindən səmitmi qarşılanması və bu tanınmış türkoloqun gənc Azərbaycan tədqiqatçısının son məqalələri haqqında öz fikirləri və düşüncələrini müəlliflə bölüşməsini də mən yüksək qiymətləndirirəm. Bu bizim üçün həm gözlənilməz idi, həm də qəlbimizdə qürur doğururdu.

Bu sevincin içində bir həyəcan, bir məsuliyyət də vardı. Çiy-nimizdə yalnız türk dilləri şöbəsinin deyil, həm böyük ənənələri olan Dilçilik İnstitutunun məsuliyyətini daşıyırdıq.

Oktyabrın 20-dən 25-nə kimi keçirilən qurultayın gündəliyi olduqca gərgin idi. Əməkdaşlarımız həm qurultayın və açılış iclaslarında, həm bölmə iclaslarında, həm də mədəni tədbirlərdə yaxından iştirak edirdilər. Elmi məruzələrinin qurultayın təşkilat komitəsi tərəfindən qəbul edilməsi onları daha da ilhamlandırmışdı. Bəlkə elə buna görə də elmi məruzələri diqqətlə dinlənən və yüksək qiymətləndirilən əməkdaşlarımız - f.e.n.Kübra Quliyeva, f.e.n.Şəkər Orucova, f.e.n.Aynel Məşədiyeva, f.e.n.Elnarə Əliyeva və asprant Gülnarə Əliyeva qurultay dövründə müxtəlif ölkələrin türkoloqlarının diqqətini cəlb etdilər.

**AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMİ
MƏCLİSLƏRDƏ**

Mən inanıram ki, görkəmli türkoloqlar Tofiq Hacıyev, Zeynəb Qorkmaz, Tofiq Məlikov, Osman Sərtqaya, A.V.Dibo, Kormuşin kimi alimlərlə fikir mübadiləsi aparmaq, onlarla ünsiyyətdə olmaq gənclərimiz üçün böyük məktəb oldu.

Ümumiyyətlə, belə mötəbər elmi məclislərdə yaşlı nəslin nümayəndələri ilə gənclərin bir araya gəlməsi, gənclik əzminin çoxillik təcrübə ilə, çılqınlığın müdrikliklə üz-üzə durması elmin inkişafında və gəncləşməsində, layiqli elmi kadrların yetişdirilməsində təkanverici qüvvəyə çevrilə bilər. Buna görə də gənc alimlərə, xüsusən dilçilərə dünyanın müxtəlif yerlərində keçirilən ən möhtəşəm elmi məclislərdə, ən mötəbər kürsülərdə çıxışlar etmək üçün yollar açılmalı, meydan verilməli və etibar edilməlidir. Onlar bu etibarı doğrultmağa, sözsüz ki, qadirdirlər.

VI Beynəlxalq Türk Dili Qurultayında Azərbaycanın nümayəndə heyəti əvvəlkilərdən xeyli fərqlənirdi. Sayca artan iştirakçılarımız arasında gənclərin üstünlüyü qürur hissi doğurmaya bilməzdi. Azərbaycanın müxtəlif ali təhsil müəssisələrini təmsil edən filologiya elmləri doktorları Buludxan Xəlilov, Adil Bağirov, filologiya elmləri namizədləri Nuridə Novruzova, Elşən Şükürlü, Firəngiz Paşayeva, Qalibə Hacıyeva Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutundan filologiya elmləri namizədləri Şəkər Orucova, Kübra Quliyeva, Aynel Məşədiyeva, Elnarə Əliyeva, Gülnarə Əliyeva, eləcə də Əlyazmaları İnstitutundan Qətibə Məmmədovanın yüksək səviyyəli məruzələri, elmi müzakirələrdə fəal iştirakları, görkəmli türkoloqlarla cəsarətlə fikir mübadilələri apara bilmə qabiliyyətləri, bölmələrə rəhbərlik edən

AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMİ MƏCLİSLƏRDƏ

gənc dilçilərimizin idarəetmə bacarıqları bizi Azərbaycan dilçiliyinin sabahına inamla baxmağa sövq edir.

Türkiyədə keçirilən dil qurultayları və dil bayramları dövlətin dilə, dilçiliyə, eləcə də bu elm sahəsində çalışanlara ehtiram və məhəbbətin, alimlərin əməyinə verdiyi dəyərin bariz nümunəsidir. Doğrudan da, Türkiyədə insan alim olması ilə, xüsusilə dilçilik sahəsində xidmət göstərməsi ilə fəxr edir, öyünür.

Qurultaya çəkilən irimiq yaşlı xərcin bütünlüklə yalnız Atatürk irsinə mənsubluğu ulu Atatürkə, onun göz bəbəyi kimi qorunan irsinə saf münasibətin gözəl ifadəsidir. Mən çox arzu edərdim ki, Azərbaycan elmini həmişə dünya səviyyəsində görmək istəyən ulu öndərimiz Heydər Əliyevin irsindən də elm sahəsində, xüsusilə ana dilimizin şərəfləndirilməsi sahəsində belə məqsədyönlü istifadə

AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMİ MƏCLİSLƏRDƏ

olunsun. Təhsil və mədəniyyət sahəsində mühüm layihələr həyata keçirən Heydər Əliyev fondunun xətti ilə Azərbaycan dilinin və dilçiliyinin inkişafı, bu sahədə layiqli kadrların yetişdirilməsi, aparılan elmi araşdırmaların beynəlxalq miqyasa çıxması üçün onların nəşrlərinin təşkili istiqamətində layihələr işlənib hazırlanmalıdır. Bu gün 90 manat maaş alan gənc aspirantın, 140-160 manat əmək haqqı alan elmlər namizədinin, 250-280 manat maaşa imza atan elmlər doktorunun (*mən şu məqamda Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının əməkdaşlarını nəzərdə tuturam*) ən dəyərli elmi məruzələrlə belə, beynəlxalq elmi məclislərdə təmsil olunmaları çox müşkül məsələdir. Ona görə də belə bir şərait və mühitdə yaşayan və işləyən gənclərimizin öz şəxsi təşəbbüsləri ilə çətinliklə də olsa (əlbəttə, maddi cəhətdən deyirəm) beynəlxalq elmi məclislərə, elmi dərgilərə yol açmaları böyük fədakarlıq, qəhrəmanlıq sayılmalıdır!

Məncə, Azərbaycan dili və dilçiliyi artıq dövlətimizin himayəsinə götürülməli, bu sahə ilə bağlı bütün məsələlər dövlət səviyyəsində həll edilməlidir. Dünyamiqyaslı elmi axtarışların aparılması elmi ideya və fikirlərin beynəlxalq elmi məclislərə çıxarılması, beynəlxalq elmi toplularda təqdim olunması üçün dövlət və hökumətin həm maddi, həm də mənəvi dəstək olması olduqca vacibdir.

Axı 1926-cı ildə I Beynəlxalq Türkoloji qurultayın keçirildiyi Bakıda ötən əsrin 70-80-ci illərində ulu öndərimiz Heydər Əliyevin bilavasitə köməyi ilə ümumittifaq miqyaslı türkoloji konfransların, «Şəhər və Dil» beynəlxalq simpoziumunun təşkili, L.Yoxanson, Andreas Titse, A.N.Kononov, E.Tenişev, N.Baskakov, A.Serebrennikov, K.Musayev, E.Qrunina kimi görkəmli türkoloqların Dilçilik İnstitutunda keçirilən elmi konfranslarda iştirakı, onların gənc dilçilərlə görüşləri, seminar məşğələləri bu gün də yaddaşlardadır.

***AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMİ
MƏCLİSLƏRDƏ***

Əminəm ki, Azərbaycan xalqının maddi və mənəvi sərvətlərinin qorunmasında, dünyada tanınmasında əvəzsiz xidmətləri olan Heydər Əliyev fondunun prezidenti Mehriban xanım Əliyeva Azərbaycan xalqının varlığı olan ana dilinin tədqiqatçılarından da diqqət və qayüsünü əsirgəməyəcək, vaxtı ilə (elə bu gün də) türkologiyanın vətəni sayılan Azərbaycanın yaxın gələcəkdə yəni-dən dünyanın türkoloji mərkəzinə çevrilməsinə cəhdlər göstərəcək, bu məqsədlə Bakıda, eləcə də respublikamızın digər şəhər və rayonlarında Türk dilləri qurultayları, görkəmli türkoloqların yubiley konfransları, beynəlxalq elmi simpoziumların və ənənəvi dil bayramlarının keçirilməsinə nail olacaqdır. Bu işdə respublikamızın təşəbbüskar və yaradıcı dilçi alimlərinin, o cümlədən istedadlı və əməksevər gənc dilçilərimizin (hətta bu gün hələ bakalavr və ya magistr pilləsində təhsil alan filoloq tələbələrin və aspirantların da) qüvvə və bacarıqlarını əsirgəməyəcəklərinə ürəkdən inanıram. Sözsüz ki, bu cür elmi ənənələri yaratmaq və yaşatmaqla biz milli varlığımızın, milli ruhumuzun ifadəçisi olan müqəddəs Azərbaycan dilinə məhəbbətimizi, bütün köklərimizlə bağlı olduğumuz türk dünyasına ehtiramımızı nümayiş etdirəcəyik. Bu yolda qoy ulu Tanrı hamımıza yar olsun!

Aynel MƏŞƏDİYEVA
filologiya elmləri namizədi

**AZƏRBAYCANIN GƏNC TÜRKOLOQLARININ
ILK ELMI UĞURU**

Türk Dil Qurumu (TDQ) Türkiyə Cümhuriyyətində, eləcə də türk dünyasında və ümumiyyətlə, beynəlxalq elmi aləmdə ən mötəbər, ən nüfuzlu mədəniyyət mərkəzlərindən biridir. 1932-ci ildə böyük Atatürkün təşəbbüsü və yaxından köməyi ilə yaradılan bu qurum indi də müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərir. Ötən 70 ildən çox müddətdə bu mötəbər təşkilat formalaşmış, öz fəaliyyət dairəsini xeyli genişləndirmiş, nüfuzlu elmi mərkəzə çevrilmişdir. Hazırda TDQ bütün türkdilli respublikaların dilçilərinin, başqa ölkələrin şərqşünas alimlərinin zirvə toplantılarının, qurultay və konfranslarının yeganə təşkilatçısı, yeni terminlə desək, sponsorudur.

Qurumun əsas məqsədi türk dilinin, eyni zamanda türkdilli xalqların dillərinin gözəlliyini, zənginliyini, oxşarlıqlarını və özəlliklərini aşkarlayaraq onları yer üzündəki dillər arasında tutduğu layiqli zirvəyə çatdırmaqdır.

Bütün bu məqsədlərə nail olmaq üçün mövcud olduğu dövr ərzində TDQ səmərəli fəaliyyət göstərmişdir. O, 800-ə yaxın adda dəyərli əsərlər nəşr etmişdir. Bu yayınların arasında izahlı lüğətlər, monoqrafiyalar, digər dövrü nəşrlər vardır. Həmin kitablar ayrı-ayrı türkoloq alimlərin, habelə müəlliflər qrupunun birgə əməyinin məhsuludur. Qurumun mühüm cəhətlərindən biri də türkoloq alimlərin toplantılarını, çıxışlarını, açıq iclaslarını, qurultaylarını təşkil etməsi, bir sözlə, türkdilli ölkələrin dilçilərini fikir mübadiləsi aparmaq, yenilikləri şərh etmək üçün bir araya gətirməsidir.

AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMİ MƏCLİSLƏRDƏ

Bu il oktyabrın 20-dən-25-dək Ankarada Bilkent Otel və Konfrans Mərkəzində keçirilən VI Uluslararası Türk Dili Qurultayı da bu qəbildən olan tədbirlərdən idi. Qurumun hər dörd ildən bir qurultay keçirməsi artıq ənənə şəklini almışdır. Bu beynəlxalq tədbirə hələ 4-5 ay bundan əvvəl hazırlıq işləri gedirdi. Qurultayı keçirən Türk Dil Qurumu türkdilli dövlətlərin müvafiq elm və təhsil ocaqlarına internet vasitəsilə müraciət etmiş və qurumun təşkilat komitəsinə məruzələr göndərməyi xahiş etmişdi. Belə bir mühüm beynəlxalq tədbirin keçirilməsindən xəbər tutan mənəm də çalışdığım Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu türk dilləri şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru Məhəbbət Mirzəliyeva şöbəmizin bütün işçilərinə, xüsusən də gənc əməkdaşlara qurultayı keçirən Türk Dili Qurumuna məruzə göndərməyi tövsiyə etdi. Şöbəmizin altı əməkdaşı TDQ-yə türk dillərinin müxtəlif aspektlərinə aid öz elmi məqalələrini çatdırdı.

Məqalələrimiz orada qəbul olundu və biz hamımız qurultaya dəvət aldıq. Biz gənclər ad-soyadımızın beynəlxalq tədbirdə 30-35 ölkənin, o cümlədən Azərbaycanın tanınmış alimləri arasında olduğunu biləndə sevinc hissi keçirdik. Yeri gəlmişkən, institutumuzda gənc əməkdaşların yaradıcılıq inkişafı üçün lazımı şərait yaradılmışdır. Onların elmi məclislərdə iştirakını təmin etməkdən ötrü rəhbərlik köməyini əsirgəmir. Bu müsbət xüsusiyyəti tanınmış alimlər - Cavad Heyət, Tofiq Hacıyev və başqaları qurultaydakı çıxışlarında xüsusi vurğuladılar.

Mən qurultayın işindən ətraflı danışmazdan əvvəl bir vacib məsələni qeyd etmək istəyirəm. Bizim orada iştirakımızın, çıxış etməyimizin əsas səbəblərindən biri Dilçilik institutunda hökm sürən yaradıcı elmi mühit, institutun direktoru, Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Ağamusa Axundovun, onun elmi işlər üzrə müavini, professor Məsud Mahmudovun, şöbə müdiri f.e.d.Məhəbbət xanım Mirzəliyevanın bütün işçilərə, onların elmi

AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMİ MƏCLİSLƏRDƏ

fəaliyyətinə, eyni münasibət bəsləmələrinin, onlara diqqət və qayü göstərmələrinin nəticəsidir...

Nümayəndə heyətimiz qurultayın başlandığı gün səhərə yaxın Ankarada oldu. Təyyarə limanında alimlərimizi qurultayın təşkilat komitəsinin üzvləri çox mehribanlıqla qarşılayıb tədbirin keçirildiyi Bilket Otel və Konfrans Mərkəzinə qədər müşayiət etdilər. Qardaş Türkiyənin nümayəndələri bizə ilk gündən öz doğmaları, əziz qonaqları kimi baxırdılar.

Oktyabrın 20-də Türkiyə vaxtı ilə saat 10.00-da öz işinə başlayan, Türkiyə Respublikasının prezidenti Abdullah Gülün, baş nazir Rəcəb Tayyib Ərdoğanın, Atatürk Kultur, Dil və Tarix Yüksək Qurumunun prezidenti, professor Sadık Turalın, dövlət naziri, professor Mehmet Aydının da iştirak etdikləri VI Uluslararası Türk Dili qurultayını Türk Dil Qurumunun prezidenti professor Şükrü Haluk Akalın açaraq tədbir iştirakçılarını və qonaqları salamladı, onlara uğurlar arzuladı. Sonra Türkiyə Prezidenti Abdullah Gül və baş nazir Rəcəb Ərdoğan qurultaya toplaşanları təbrik edərək türkdilli ölkələrin və bu dilləri tədqiq edən digər dövlətlərin türkoloq alimlərini birləşdirən belə bir möhtəşəm məclisin keçirilməsinin vacibliyini vurğuladılar.

Xüsusi bölmədə qırğız xalqının böyük oğlu, dünya şöhrətli yazıçı Çingiz Aytmatovun xatirəsi sükutla yad edildikdən, onun yaradıcılığı və şəxsiyyəti ilə bağlı zıxışlar dinləndikdən sonra qurultay iştirakçıları ayrı-ayrı iclaslarda - bölmələrdə işlərini davam etdirməyə başladılar.

Beynəlxalq məclisdə müstəqil Azərbaycanımızı Milli Elmlər Akademiyasının dilçilik, şərqşünaslıq və əlyazmalar institutlarının, Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Bakı Slavyan Universiteti, AMEA-nın Naxçıvan filialı və Naxçıvan Dövlət Universitetinin, eləcə də başqa elm ocaqlarının alimləri təmsil edirdilər.

AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMİ MƏCLİSLƏRDƏ

VI Uluslararası Türk Dili Qurultayı Azərbaycan alimləri üçün çox düşərli olmuşdur. Əvvəlki qurultaylara, konfranslara nisbətən builki tədbirə qoşulan elm, təhsil müəssisələrimizin, alimlərimizin sayı xeyli artıq idi. Təkcə bizim Dilçilik institutundan 6 nəfər iştirak edirdi. Fərəhləndirici haldır ki, Azərbaycan alimləri qurultayın işində çox fəal iştirak edirdilər. Tədbirə qatılan bütün alimlərimizin müzakirələrdə çıxışları maraqla dinlənilmişdir.

Azərbaycanın tanınmış türkoloq alimləri, AMEA-nın müxbir üzvü, əməkdar elm xadimi, professor Tofiq Hacıyevin, professorlar Nizami Xudiyevin, Firudin Cəlilovun, Kamil Vəli Nərimanoğlunun, Məhəbbət Mirzəliyevanın, Adil Bağirovun, Buludxan Xəlilovun, Aydın Abıyevin, dosentlər Nuridə Novruzovanın, Kubra Quliyevanın, Elşən Şükürlünün, elmlər namizədləri Şəkər Orucovanın, Elnarə Əliyevanın, aspirant Gülnarə Əliyevanın, bu sətirlərin müəllifinin və başqalarının türk dillərinin müxtəlif istiqamətlərinə həsr olunmuş çıxışları dinləyicilər tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır.

Alimlərimizin müsbət cəhətlərindən biri də o idi ki, onların əksəriyyəti (T.Hacıyev, N.Xudiyev, M.Mirzəliyeva, F.Cəlilov, C.Nağıyev N.Novruzova, A.Abiyev, A.Bağirov, B.Xəlilov, Kamil Vəli Nərimanoğlu, Mehman Musaoğlu, V.Sultanlı, Elşən Şükürlü və başqaları) həm iclaslara sədrlik edir, həm də onların müxtəlif vaxtlarda ayrı-ayrı bölmələrdə çıxışları olurdu. Türkoloqlarımızın məruzələri rəngarəngliyi, mövzu çalarlığı, aktuallığı ilə də fərqlənirdi.

Bu, aşağıda gətirdiyimiz nümunələrdən də aydın görünür. “Ümumtürk ortaq dilinə addım-addım yaxınlaşmalı”(T.Hacıyev), “Azərbaycan və türk dillərinin əlaqəli tədrisi ortaq türk dilinə doğru yolun başlanıncıdır”(E.Sadiqov), “BəkirÇobanzadənin yeni türk əlifbası uğrunda mübarizəsi”(K.V.Nərimanoğlu), “Orxon-Yenisey abidələrinin lüğət tərkibinin türk dilləri ilə müqayisəsi”(N.Xudiyev), “Türk dillərində sözyaradıcılığı

**AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMİ
MƏCLİSLƏRDƏ**

prosesi”(M.Mirzəliyeva), “Azərbaycan ad və soyadları haqqında”(A. Abiyev), və s.

“Divani lüğəti-türk mətnlərinin sintaktik araşdırmaları”
(f.e.n., dosent N. Novruzova)

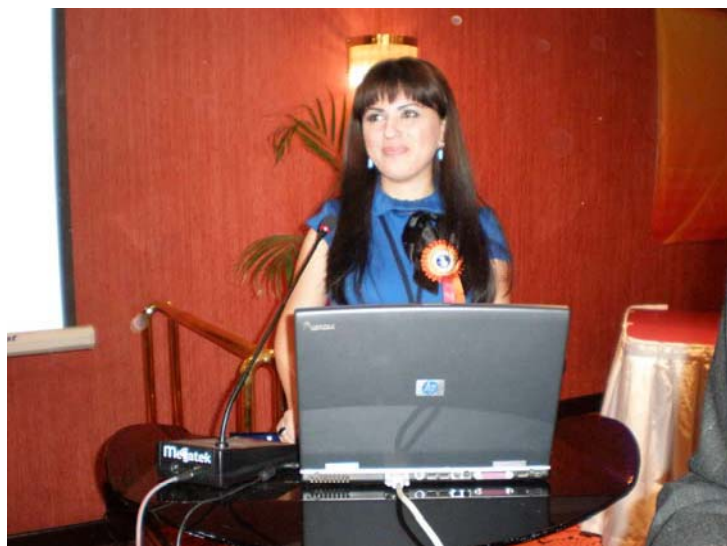
“Azərbaycan və Türk dillərində

***AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMİ
MƏCLİSLƏRDƏ***

morfoloji kateqoriyaların adları” (f.e.n.E.Əliyeva)

“Qıpçaq qrupu türk dillərində etnonimlər:ümumi mənzərə”
(f.e.n.Ş.Orucova)

**AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMİ
MƏCLİSLƏRDƏ**

“Türk və Azərbaycan dillərində zamanlar”
(aspirant G.Əliyeva)

“Azərbaycan və türk dillərinin dialekt və şivələrində ahəng
qanununun pozulması halları”(f.e.n.A.Məşədiyeva),

**AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMİ
MƏCLİSLƏRDƏ**

Füzulinin “Leyli və Məcnun” əsərində işlədilən əski
feillər”(f.e.n.,dosent K.Quliyeva),

Bunlar həmyerlilərimizin şərh etdikləri mövzuların heç də tam siyahısı deyildir. Qurultayda dinlənilən digər çıxışlar da maraqlı və aktual idi.

Qurultayı rəvnəqlindirən amillərdən biri də, mən deyərdim ki, ən önəmlisi dünya şöhrətli elm adamlarının bu beynəlxalq məclisə qatılaraq fikir mübadiləsi aparmaları, dəyərli tövsiyələr vermələri, türk dillərinin inkişaf perspektivlərindən söhbət açmaları idi.

Bütün dünyada tanınan professorlar Cavad Heyət, Zeynəb Korkmaz, Osman Fikri Sert Kaya, MarikaÇikiya, Dimitri Nasilov, İqor Kormuşin, Anna Dıbo, Tofiq Məlikli kimi məşhur türkoloqlarla ünsiyyətdə olmaq, fikir mübadiləsi aparmaq şərəf deyilmi?!

Bu möhtəşəm məclisin gedişi zamanı türk dillərinin ümumi vəziyyəti, baş verən morfoloji, sintaktik, leksik, fonetik yeniliklər, dialektik və şivələrin araşdırılmasında əldə edilən nəticələr və s. dəyişikliklər barədə məlumatlar öyrəndik.

Asudə vaxtlarda qurultay iştirakçıları üçün Ankaranın gəzməli, görməli yerlərinə, muzeylərə ekskursiyalar, konsertlər təşkil edilirdi. Biz Türk Kultur Mərkəzi, Türk Dil Qurumunun kitabxanası ilə də tanış olduq.

Qurultay öz işini başa çatdırdıqdan bir gün sonra tədbir iştirakçılarını türk dilinin paytaxtı sayılan və hər il ənənəvi dil bayramlarının keçirildiyi Karaman şəhərinə gəzməyə apardılar.

Şəhərin valisi Əli bəy Kanturk və onun həyat yoldaşı bizi çox mehriban qarşıladı. Karamanın mərkəzi meydanında milli rəqlər nümayiş etdirildi. Sonra arxeoloji qazıntılar muzeyi ilə tanış olduq. Nümayəndə heyətlərinin bütün üzvlərinə dəyərli kitablar hədiyyə edildi, ziyafət süfrəsi açıldı.

Karamandan qayıdarkən biz görkəmli türk-sufi şairi Cəlaləddin Rumi Mövlanənin vəfat etdiyi və dəfn olunduğu Konya şəhərində olduq. Orada Mövlanənin məzarını ziyarət etdik, şəhərlə tanış olduq.

Qardaş Türkiyə Respublikasına səfərimiz istər elmi-yaradıcılıq, istərsə də də, ekskursiya baxımından da çox zəngin oldu. Beş gün çəkən mötəbər VI Uluslararası Türk Dili Qurultayından, Türkiyənin paytaxtından və qədim şəhərlərindən zəngin, unudulmaz təəssüratla qayıtdıq.

M Ü N D Ə R İ C A T

Məhəbbət MIRZƏLİYEVƏ

Şərəf və ləyaqətlə yaşanan ömürlər.....3-19

HEYDƏR ƏLİYEV - 85

Məsud MAHMUDOV

Heydər Əliyev dilinin özünəməxsusluğu.....20-27

Gülnarə ƏLİYEVƏ

Heydər Əliyev və dil mədəniyyəti.....28-35

AZƏRBAYCAN XALQ CUMHURİYYƏTİ - 90

Təranə ŞÜKÜROVA

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti və Azərbaycan dili.....36-40

HADI MIRZƏZADƏ - 100

Çimnaz HADI QIZI MIRZƏZADƏ

Zirvəyə qalxan yol.....41-44

MİR CƏLAL PAŞAYEV - 100

Elçin MƏHƏMMƏD OĞLU MƏMMƏDOV

Mir Cəlalin hekayələrini oxuyarkən.....45-50

AZAD MIRZƏCANZADƏ - 80

Kamal ABDULLA

Dünyanı tərk edən adam.....51-53

Məhəbbət MIRZƏLİYEVƏ

Azərbaycan alimi Berklidəki (ABŞ) Kaliforniya
universitetində54

Faiq BƏHMƏN oğlu NAĞİYEV

Barenblatt və Mirzəcanzadə dostluğu.....55-58

Q.I.BARENBLATT

Azad Mirzəcanzadənin əziz həmkarları, tələbələri və
dostları!.....59-61

Дорогие коллеги, ученики и друзья академика Азада

Мирзэджанзаде!.....61-63

M Ü N D Ə R İ C A T

VAQIF ASLANOV - 80

Məhəbbət MIRZƏLİYEV

Azərbaycan türkologiyasının fəxri.....64-68

Şəkər ORUCOVA

Vaqif Aslanov və leksikologiya məsələləri.....69-81

MÜSEYİB MƏMMƏDOV - 80

Ağamusa AXUNDOV

İki ay da yaşasaydı... ..82-84

Elçin MƏHƏMMƏD OĞLU MƏMMƏDOV

Dərin zəka ilə təvazökarlığın sintezi.....85-93

Sevinc MƏMMƏDOVA

Müseyyib Məmmədov və mətbuat dili.....94-98

SAMƏT ƏLİZADƏ - 70

Tofiq HACIYEV

Samətsizliyin acılarını hələ də yaşayırıq.....99-102

RƏHİLƏ MƏHƏRRƏMOVA - 85

Baba MƏHƏRRƏMLİ

Azərbaycan dilçiliyinin canlı tarixi.....103-111

RAZİYƏ ƏLİŞ QIZI AXUNDOVA - 80

Kamilə VƏLİYEV

Roza EYVAZOVA

Elm xəzinəmizin fədakar xəzinədarı.....112-116

SEFİ BEHBUDOV - 75

Qəzənfər KAZIMOV

Aialektologiya elminin veteranı.....117-121

KAMIL VAHABOV - 75

Məhəbbət MIRZƏLİYEV

M Ü N D Ə R İ C A T

Həyatının mənası sadəlik və böyüklükdədir.....122-124

QÜDRƏT CƏFƏROV - 70

Sevinc MƏMMƏDOVA

Yorulmaz elmi axtarışlar yolçusu.....125-126

«TƏDQIQLƏR» - 10

Məsud MAHMUDOV

Müdrilik xəzinəsi.....127-129

Elçin MƏHƏMMƏD OĞLU MƏMMƏDOV

Elmin 10 yaşlı «TƏDQIQLƏR»i.....130-133

Mahabbat ASADOVA

Success to all of you.....134-135

AZƏRBAYCAN DİLÇİLƏRİ BEYNƏLXALQ ELMI MƏCLİSLƏRDƏ

Məhəbbət MIRZƏLİYEVƏ

VI Uluslararası Türk Dili Qurultayı: düşüncələr,
arzular, təkliflər.....136-145

Azərbaycanın Gənc türkoloqlarının böyük elmi uğuru.....146-154

TƏBRIKLƏR

INSTITUMUZUN YUBILYARLARINI

TƏBRIK EDİRİK!155-156

MÜNDƏRICAT.....157-159

M Ü N D Ə R İ C A T

Kompüter dizaynı: Nurlan Mətləboğlu
Yığılmağa verilib: 25.06.2008
Çapa imzalanıb: 02.09.2008
Şərti çap vərəqi 8,5, Sifariş
Kağız formatı 70x100 1/16
Tiraj 500

Kitab «Nurlan» nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.
Direktor: prof.N.B.MƏMMƏDLİ
E-mail: nurlan 1959@rambler.ru
Tel.:497-16-32; 850 311-41-89
Ünvan: Bakı,İçərişəhər, 3-jü Maqomayev dıngəsi 8/4